

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ
ФРАНЦУЗ ТИЛИ ВА АДАБИЁТИ КАФЕДРАСИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК 43 фр
КБК 81.2 Фр-4
С 18

Санақулов Ҳасанжон

**СЎЗ БИРИКМАЛАРИНИ ЛЕКСИКОГРАФИК КОДИФИКАЦИЯ-
ЛАШДА ОНОМАСИОЛОГИК ТИЗИМЛАШТИРИШ
ИМКОНИАТЛАРИ**

(“Французча-ўзбекча мавзули луғат” лойиҳаси мисолида)

5А 120102 –лингвистика (француз тили) мутахассислиги
бўйича магистр даражасини олиш учун

МАГИСТРЛИК ДИССЕРТАЦИЯ

“ҲИМОЯГА ТАВСИЯ ЭТИЛАДИ”

“Француз тили ва адабиёти кафедраси
муздари” _____ ф.ф.н. Н.Н.Сувонова
2015 йил “__” _____

Магистратура бўлими бошлиғи
_____ доц. Э. А.Искандаров
2015 йил “__” _____

ИЛМИЙ РАҲБАР:

_____ ф.ф.н., доц. С.И.Исмоилов
2015 йил “__” _____

Самарқанд - 2015

**MINISTÈRE DE L'INSTRUCTION SUPÉRIEURE ET SECONDAIRE
SPÉCIALISÉE DE LA RÉPUBLIQUE D'OUZBÉKISTAN
INSTITUT DES LANGUES ÉTRANGÈRES D'ÉTAT DE SAMARCANDE
CHAIRE DE LANGUE ET LITTÉRATURE FRANÇAISES**

Aux droits de manuscrit

*УДК 43 фр
КБК 81.2 Фр-4
С 18*

SANAQULOV HASANJON

**POSSIBILITÉS DE LA SYSTÉMATISATION ONOMASÉOLOGIQUE À
LA CODIFICATION LEXICOGRAPHIQUE DES UNITÉS LEXICALES**

(à l'exemple du projet du "Dictionnaire thématique français-ouzbek")

THÈSE DE MASTER DE LINGUISTIQUE FRANÇAISE

présentée pour être reçu grade de master de la direction

5A 120102 – spécialité de linguistique française

“RECOMMANDÉ À LA SOUTENANCE” DIRIGEANT SCIENTIFIQUE:

“Chef de la chaire de langue et littérature française” _____ chargé de cours

_____ candidat ès lettres

S.I.Ismoïlov

N.N.Souvonova

“ ___ ” _____ 2015

“ ___ ” _____ 2015

Chef du département de maîtrise

_____ chargé de cours

E.A.Iskandarov

« ___ » _____ 2015

Samarkand - 2015

МУНДАРИЖА

КИРИШ	5
I БОБ. СЕМАСИОЛОГИК ВА ОНОМАСИОЛОГИК ЁНДАШИШ АСОСИДА ЯРАТИЛГАН ФРАНЦУЗ ТИЛИ ЛУҒАТЛАРИНИНГ ТАВСИФИ	
1.1. Лексикографик кодификациялаш турлари ва принциплари	13
1.1.1. Қоғозда битилган луғатлар/электрон луғатлари/рақамли луғатлар ..	15
1.1.2. Соф луғатлар/иллюстрацияли луғатлар/тасвирли луғатлар	16
1.1.3. Биртилли луғатлар/кўптилли луғатлар	17
1.1.4. Сўз ёки тил ҳақидаги луғатлар/нарсалар ҳақидаги луғатлар	17
1.1.5. Экстенсив луғатлар/рестриктив луғатлар.....	18
1.1.6. Алфabetик луғатлар/тематик луғатлар	19
1.2. Мавзули ўқув луғатлари тил бирликларини кодификациялаш муаммолари.....	19
1.3. Икки тили ўқув луғатида сўз бирикмаларининг минимуми.....	22
1.4. Бир тилли мавзули луғатлар яратишда ономасиологик кодификациялашнинг имкониятлари.....	24
I боб бўйича хулосалар	27
II БОБ. СЎЗ БИРИКМАЛАРИНИ ОНОМАСИОЛОГИК КОДИФИКАЦИЯЛАШ	
2.1. “Politique” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларини ономасиологик тизимлаштириш.....	29
2.2. “Théâtre” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларини ономасиологик тизимлаштириш.....	43
2.3. “Enseignement supérieur” концептини вербаллаштирувчи сўз бирик-маларини ономасиологик тизимлаштириш	50
2.4. “Travail” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларини ономасиологик тизимлаштириш.....	57
II боб бўйича хулосалар.....	72

III БОБ. “ФРАНЦУЗЧА-ЎЗБЕКЧА МАВЗУЛИ ЛУҒАТ”ДА	
ТИЛЛАРАРО ЭКВИВАЛЕНТЛАРНИНГ АКС ЭТИШ ДАРАЖАСИ	
3.1. “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да лексик бирликларни кодификациялашда тилларга хос хусусиятлар	74
3.2. “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да лексик бирликларни кодификациялашда тил нормаси масаласи.....	77
3.3. Лексик бирликларни кодификациялашда грамматик нормаларнинг аҳамияти.....	80
3.4. Лексик бирликларни кодификациялашда мантиқий боғлиқликнинг роли.....	81
3.5. “Французча-ўзбекча мавзули луғат”ида сўз бирикмаларнинг минимуми.....	84
3.6. Лексик бирликларни кодификациялашда тиллараро қонуний мосликлар ҳақида	87
III боб бўйича хулосалар	90
ХУЛОСА	93
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	96
Иловалар.....	101

КИРИШ

Тадқиқотнинг долзарблиги. Ўзбекистан Республикаси мустақилликка эришгач, юртимиз ҳаётининг барча жабҳаларида, жумладан илм-фан ҳамда таълим тарбия соҳасида кўп ўзгаришлар юз берди. Айниқса ёш авлод юртимиз, Ватан равнақи деб тинмай, самарали меҳнат қилмоқда. И.А.Каримовнинг "Илму фаннинг чинакам равнақига эришиш учун ташқи дунёга эшикни кенг очиш керак"¹ ва "Илму фан соҳасидаги ҳаракатларимиз ҳам, илмий ишларимиз ва ютуқларимиз ҳам дунёдаги энг илғор мезонлар билан ўлчаниши лозим"² деган фикрлари фанимиз таракқиёти учун назарий асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Ҳаммага маълумки, тилни ўрганишда тадқиқотчилар икки хил функционал ёндашиш - семасиологик ва ономасиологик усулдан фақат биттасини танлаб оладилар. Бу усулларни бир-биридан фарқлаш зарурати гапирувчи ва тингловчи фойдаланадиган тил структураларининг ўзига хослигидан келиб чиқади. Бу структуралар бир хил эмас, чунки тил ходисасини ўрганишга гапирувчи тилга боғлиқ бўлмаган мазмун томондан ёндашса, тингловчи унинг шакли томонидан ёндашади. Нутқ фаолияти жараёнида гапирувчи нафақат мазмун структураларидан, балки формал структуралардан ҳам фойдаланади, бироқ бу улар ўртасидаги принципиал фарқни - уларнинг чўзилиш даражасидаги фарқни олиб ташламайди. Айнан шунинг учун, биринчи турдаги структураларда тилнинг алоҳида бир хил мазмун категориясини ифодалайдиган воситалари ўртасидаги формал ўхшашлик омили мазмун омилига нисбатан этакчидир, формал структураларнинг чўзиқлиги мазмун структураларининг чўзиқлигига қараганда одатда камроқ бўлади. Шу сабабдан бўлса керак, француз тилининг грамматик ва лексик бирликларини ўрганишда, уларни лексикографик манбаларда кодификациялашда, аксарият ҳолларда, семасиологик усулга муражаат этиб келишган [Гак МВ.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка//Проблемы функциональной грамматики/ под ред. Ярцевой В.Н. М., 1985. С.15; Падучева Е.В.

Семантические исследования. - М., 1996.]. Француз луғатларининг асосий турлари ҳам тил шакллариға семасиологик ёндашиш асосида вужудга келган [Nouveau Petit Robert (Le), Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, rédaction dirigée par Alain Rey et Josette Rey-Debove, Dictionnaires Le Robert, P., 1993, 1999; Rey A. La définition dans les dictionnaires // en Actes du Colloque sur la définition organisé par le Centre d'études du lexique, Larousse, Paris, 1990]. Мазкур тадқиқотда эътиборимизни систем-нутқ шароитида ономасиологик муносабатнинг воқеланиш йўллари ва унинг концепт ва сўз ўртасида тутган ўрнини аниқлашга қаратамиз.

Энг аввало, ономасиологик ва семасиологик усуллардан гапирувчи ва тингловчи томонидан тил ва нутқ сатҳларида фойдаланишнинг ўзига хос фарқларини кўриб чиқайлик. Тил ҳодисаларини кўриб чиқишнинг ономасиологик усули гапирувчи ўз фаолиятида қандайдир тилдан ташқаридаги мазмунга асосланишини назарда тутди ва бу мазмунни тил шаклига ўтказди; бунда гапирувчи ихтиёрида бўлган тил тизимидан у ёки бу тил шаклини танлаб олади ва тизим-тил ҳолатидан нутқ ҳолатига янгидан ўзгартиради (формуласи: "тилдан ташқари мазмун → тил шакли/тил тизими →нутқ"). Семасиологик ёндашув тингловчининг нутқ фаолиятини биринчи планга чиқаради ва, демакки, тесқари (қарама-қарши) ўтишларни ҳисобга олади: "нутқ → тил тизими/ тил шакли → тилдан ташқари мазмун". Тингловчи ўз фаолиятида нутқ материалига таянади, бу материал асосида унинг онгида тил тизими шаклланади. Бу тизимдан фойдаланиб, тингловчи гапирувчи томонидан тақдим этилаётган тил шаклини тушунади, яъни уни у ёки бу тилдан ташқаридаги мазмун билан ўзаро нисбатлайди.

Ҳозирги пайтга қадар грамматик ҳодисаларни ўрганишга семасиологик ва ономасиологик ёндашув асосида вужудга келган француз грамматикалари иккита - структур ва функционал шаклда мавжуддирлар. Структур-семасиологик грамматика тилни тингловчи нуқтаи назаридан,

яъни "нутқ → тил тизими" йўналишида талқик қилади. Функционал - семасиологик грамматика тилнинг қўлланишини тингловчи нуқтаи назаридан, яъни "тил шакли → тилдан ташқаридаги мазмун" йўналишида тадқик қилади. Структур-ономасиологик грамматика тилни гапирувчи нуқтаи назаридан, яъни "тилдан ташқари мазмун → тил шакли" йўналишида тадқик қилади. Функционал-ономасиологик грамматика эса тилнинг қўлланишини гапирувчи нуқтаи назаридан, яъни "тил шакли → нутқ" йўналишида тадқик қилади.

Француз грамматикасида ономасиологик йўналишга мансуб концепцияларнинг таҳлили уларнинг доирасида учта - структур, функционал ва структур-функционал тенденцияни ажратиш мумкинлигини кўрсатмоқда. Биринчи тенденциянинг вакили - Ф.Брюно [Brunot F. La pensée et la langue. P., 1922]. Унинг грамматикаси структур-ономасиологик принцип асосида тузилган. Иккинчи тенденциянинг вакили - Г. Гиём [5 Guillaume G. Psycho-systématique du langage. P., 1971]. Унинг грамматикаси функционал-ономасиологик грамматикадир. Учинчи тенденция вакили Ш. Балли [Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961] бўлган. Унинг грамматикасини нафақат структур-ономасиологик, балки функционал-ономасиологик грамматика, деб ҳисоблаш тўғри бўлади. Функционал грамматикалар қаторига Л.Теньернинг ономасиологик синтаксиси ҳам киради. Ф.Брюно ва Ш.Баллини замонавий ономасиологик грамматиканинг асосчилари, деб айтиш мумкин. Уларнинг ҳар бири ўз йўли билан бундай грамматикани юзага чиқарган. 1909 йилдаёқ Ш.Балли ёзган эди: "Демак, тилнинг барча соҳиблари онгида яшаётган тушунчалар, логик категориялар ва муносабатлардан ҳар бирини ифодалаш учун тил гапирувчилар ихтиёрига берган воситаларни аниқлашнинг ягона рационал усули - тизимлаштиришнинг бошланғич нуқтасига уларни олишдан иборатдир" (Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961, 296). Семасиологик грамматиканинг зарурлигини инкор этмасдан, Ф.Брюно янги типдаги грамматиканинг вақти этиб келди, деб ҳисоблайди. Янги -

идеологик - грамматиканинг мақсадини у ономасиологик асосда, яъни тилнинг ифодали воситаларини маълум ономасиологик категориялардан бошлаган ҳолда тизимлаштиришдан иборат, деб билади. Бунда ҳар бир категория тилнинг ҳар хил сатҳдаги - сўз ясовчи, лексик, морфологик ва синтактик воситаларини бирлаштириш учун асос сифатида қўлланиши керак. Ф.Брюно структур-ономасиологик грамматикасининг янгилиги айнан шундан иборат эдики, унинг муаллифи тилнинг мазмун структуралари таркибига ҳар хил сатҳга мансуб birlikларини киритиб қўяди, айти пайтда анъанавий ономасиологик грамматиканинг намояндалари тилнинг у ёки бу мазмун структурасининг таркибини маълум бир сатҳнинг birlikлари билан чегаралаб қўйган эдилар. Ф.Брюно сатҳлараро типдаги ономасиологик грамматикани бошлаб берди. Бу типдаги грамматика ҳозирги пайтда чет тилларни ўқитиш амалиётида кенг қўлланшига эга.

Энди концепт ва сўз ўртасидаги ономасиологик мунасабат масаласи устида тўхтайлик. Сўз ва концепт ўртасидаги нисбатни, одатда, когнитив ономасеология ўрганади. У анъанавий ёндашувга қарама-қарши қўйилиши билан, концепт деб тушуниладиган лексик birlikнинг оддий тадқиқотини орқада қолдиради; у илгари ҳам мавжуд бўлган концептларни ёки янгича ифодаланувчи концептларни номлаш учун тил birlikларини тизимлаштириш жараёнларини ўрганишга ҳам имкон беради. Бунда когнитив ономасеология ва когнитив грамматика концепт ва лексик birlik ўртасидаги алоқанинг семантик ва когнитив аспектини қамраб олади. Когнитив грамматика нуқтаи назаридан, грамматик birlikлар иккита қўшимча аспектларга эга символлардир: семантик аспект ва фонологик аспект. Шу маънода, концепт ва сўз ўртасидаги ономасиологик боғланиш - бу воқеланиш муносабатидир.

Шундай бўлсада, ономасиология ва когнитив грамматика мақсадлари ва методологиялари бўйича бир-биридан фарқ қиладилар. Когнитив грамматика, маънога урғу берган ҳолда, умуман грамматик тизимнинг

қўлланиши билан қизиқади, ономасиология эса, фақат концепт ва номлаш бирлиги ўртасидаги алоқа ҳақида гап кетган пайтдагина, бу билан қисман қизиқади. Демак, грамматика грамматик тизимнинг ва грамматик birlikларнинг қўлланишини тасвирлайди, ономасиология эса концепт назарига тушган лексик birlikларнинг тизимлаштирилишини ўйлайди. Масалан, “théâtre” концепти доирасида мавжуд бўлган лексик birlikларни танлаб олиш ва уларни *salle, scène, artiste, pièce, rôle, public, billet* ва ҳ.з. сценария ва скриптлар бўйича тизимлаштириш вазифа қилиб қўйилади.

Ономасиологиянинг ўзи янги birlikларнинг шаклланиш жараёни бўлмасада, у номлашларнинг концептларга ранг-баранг кўринишларда берилишини, демакки, гапирувчиларда когнитив ва экспрессив сифимининг тўлдирилиш ва таъминланиш жараёнини ўрганади. Ономасиологик планда, когнитив сифим туфайли тил ном тақдим этилиши керак бўлган экстралингвистик борлиқни қуршаб олади. Шу тарзда экстралингвистик элемент бўлмиш концепт ва тил тизими элементи бўлмиш лексик birlik ўртасидаги ўзаро алоқанинг мавжудлиги таъкидланади. Янги концептни номлаш жараёни номланадиган объектнинг концептуал таҳлилларидан олдин боради. Бу таҳлиллар охирида концептнинг соф концептуал категорияси юзага келади: субстанция, ҳаракат, ҳолат, сифат, ва ҳ.з. Ономасиология, демак, экстралингвистик (концептуел) тизимдан лингвистик (ёки терминологик) тизим томон борадиган ҳаракатдир.

Шундай қилиб, ономасиологик планда номларни тақдим этиш жараёни учта операциядан ташкил топади: тил тизимида мавжуд бўлган сўз ва ибораларни концепт доирасида тизимлаштириш, концепт доирасидаги сўз ва ибораларнинг социал қийматини аниқлаш ҳамда ушбу лексик birlikларнинг миллийлик ва ўзлаштирилганлик даражасини белгилаш.

Ҳулоса ўрнида айтиш мумкинки, ономасиология ва семасиология ибора-концепт алоқасига ўзларининг ҳар хил ёндашишлари билан бир-

бирига карама-қарши қўйилади. Шу билан бирга, улар кўп жиҳатдан бир-бирини тўлдирадilar. Бири тўғрисида бошқасига шама қилмасдан туриб, сира ҳам тўла-тўқис гапириб бўлмайди. Модаллиги семасиологияга тегишли бўлган сўз ва ибораларга келсак, гап айнан бир лексик бирликнинг ҳар хил маъноларини синчиклаб ўрганиш ҳақида бўлган бўларди, аммо ономасиологик планда, ушбу концепт ўзига тақдим этиладиган шаклни қанақа лексик воситалар орқали топа олиш йўлларни белгилаб олишдан иборат бўларди. Мулоқот жараёнида ономасиологик усул тил соҳибларига айнан бир тушунчани номлаш учун хос ибораларнинг кўплигига кўрғазмали тарзда ишонч ҳосил қилишга имкон беради, дарсликлар, ўқув қўлланмалар ва луғатларнинг муаллифларига эса лексик норма бўлиши керак бўлган материаллардан яхши хабардор бўлишга ёрдамлашади.

Агар тадқиқотлар доирасида тил фактларини лексикографик кодификациялаш борасида ономасиологик ёндашиш омилларидан фойдаланиш имкониятларига етарлича эътибор қаратилмаган бўлса, шунинг ҳолатнинг ўзи ҳам мазкур мавзуни тнлашимизнинг **долзаблигидан** далолат бериб туради.

Тадқиқотнинг объекти француз тили сўз бирикмаларини ономасиологик тизимлаштириш имкониятларини ўрганишдан иборат.

Тадқиқотнинг предмети - Ономасиологик тизимлаштирилган сўз бирикмаларни “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да лексикографик кодификациялаш имкониятларини таҳлил этиш.

Ишнинг асосий мақсади “politique”, “enseignement supérieur”. “théâtre”. “travail” концептларига оид француз тилида мавжуд бўлган лексик бирикмаларни жамлаш, ономасиологик тизимлаштириш ва французча-ўзбекча мавзули луғатда кодификациялашдан иборатдир.

Тадқиқотнинг асосий вазифалари. Мазкур магистрлик диссертацияси олдига қуйидаги вазифалар қўйилди: а) тил фактларини семасиологик ва оно-масиологик ёндашиш асосида тадқиқот қилишнинг

моҳиятини аниқлаш; б) семасиологик ва ономасиологик ёндашиш асосида тузилган ҳозирги француз луғатларни таҳлил этиш; в) мавзули луғатларида лексик birlikларини коди-фикациялашдаги муаммоларни аниқлаш; г) “politique”, “enseignement supé-rieur”, “théâtre”, “travail” концептларига оид лексик birlikларни тизимлаш-тириш ва лексикографик кодификациялаштириш; д) “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да тиллараро эквивалентларнинг акс этиш даражаси аниқлаш; е) ўрганиладиган концептлар бўйича лексик birlikларнинг французча-ўзбекча лексикографик вариантларини тайёрлаш.

Тадқиқот базаси. Магистрлик диссертациямизнинг тадқиқот базасини 3875 та лексик бирикмалари ташкил этди, жумладан: “politique” концепти бўйича - 1221та, “enseignement supérieur” – 600та, “théâtre” – 365та, “travail” – 1989та. Бу иборалар француз тилининг энг янги луғатлари асосида тўпланди.

Тадқиқот турли методлардан комплекс фойдаланиш асосида олиб борилди. Булар – лексикографик кодификациялаш, семасиологик ва ономасиологик ёндашиш методи, қиёсий типологик ҳамда компонент ва контекстуал таҳлил методлари.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги. Сўз ва сўз бирикмаларини лексикографик кодификациялашда ономасиологик ёндашув усули биринчи бор қўлланилди ва шу асосда бир қатор концептларга оид лексик воситалар тизимлаштирилди. Ҳар бир концептга оид тушунча ва тасаввурлар француз ва ўзбек тиллари ва маданиятларида ўзига хос акс этиш усуллари ва ифода воситаларига эгадирлар. Лексик воситаларнинг семантик умумийлиги ва фарқлари лексик-семантик ҳамда типологик-таржима воситалари тизимида аниқланди. Ҳар бир лексик-семантик гуруҳ ўз мазмун кўлами ва функцияси билан француз ва ўзбек тилларида ҳар доим ҳам бир-бирига мос келмаслиги аниқланди. Ҳатто бир стереотип бирикма компонентларидан бирининг ўзгариши ёки компонентлари миқдорининг камайиши ҳам унинг мазмун кўламига таъсир қилиши

расмийлаштирилди. Диссертация икки тилли мавзули луғатлар тузиш назариясини бойитишга ўз улушини қўшади.

Тадқиқотнинг назарий аҳамияти. Концептлар бўйича лексик бирликларни ономаσιологик ёндашув асосида лексикографик тизимлаштириш назариясини ишлаб чиқишдан иборатдир. Сўз ва сўз бирикмаларни мавзули луғатларда лексикографик кодификациялашнинг асосига қўйилган методика бошқа концептларга хос лексик бирликларни ўрганишда ва уларни лексикографик кодификациялашда ҳам фойдаланиши мумкин.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти. Тадқиқот натижалари француз тили лексикологияси, лексикографияси, фразеологияси, ҳамда француз ва ўзбек тилларининг қиёсий типологияси, таржимашунослиги ва луғатшунослиги бўйича амалий дарсларда, семинарларда ва назарий курсларда қўлланилиши мумкин. Концептга оид сўз бирикмаларни лексикографик кодификациялаш бўйича ўқув қўлланмалари, курс ва битирув малакавий ишлари ёзишда ҳамда илмий тадқиқотлар олиб боришда фойдаланилиши мумкин.

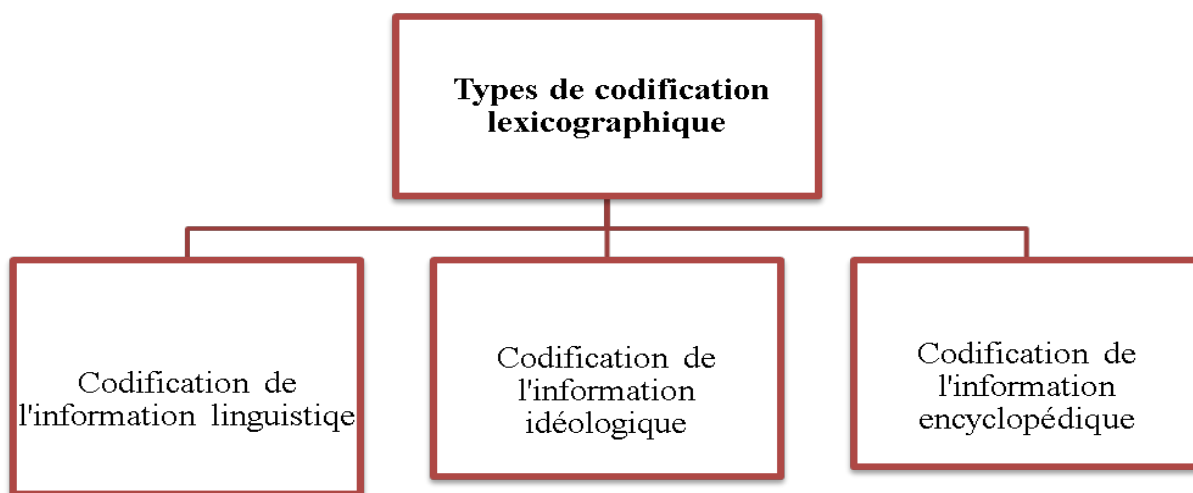
Ишнинг структураси ва ҳажми. Магистрлик диссертациянинг мақсади ва олдига қўйган вазифалари ишнинг структурасини аниқлашга ёрдам берди. У (86 бет компьютерда терилган) кириш, уч асосий тадқиқот боби, хулоса ҳамда адабиётлар рўйхати (80 ном, шундан 36 таси чет тилларида) дан иборатдир.

I БОБ

СЕМАСИОЛОГИК ВА ОНОМАСИОЛОГИК ЁНДАШИШ АСОСИДА ЯРАТИЛГАН ФРАНЦУЗ ТИЛИ ЛУҒАТЛАРИНИНГ ТАВСИФИ

1.1. Лексикографик кодификациялаш турлари ва принциплари

Маълумки, барча тиллардаги, шу жумладан француз тилидаги луғатлар ҳам, энг аввало, уч турдаги ахборотни кодификациялашига қараб, бир-биридан фарқ қилади. Қиёслаб кўрайлик:

Замонавий лексикографиянинг қўлга киритган ютуқларини тараққий эттирган ҳолда, биз луғатларнинг ҳозирги даврга мос таснифини сизларга ҳавола этамиз. Ўттиз йиллар аввал, луғатлар уч қиррали тасниф бўйича гуруҳларга ажратилиши мумкин бўларди: биринчидан, рўйхатга киритилган тилларнинг табиатига кўра, иккинчидан, ўрганилган тил birlikларининг табиатига кўра ва, учинчидан, луғат birlikларнинг экстенциясига кўра. Ҳозирги кунда, биз луғатларни олтига катта гуруҳда қуйидаги олтига асосий критериялар асосида таснифлаш имконига эгамиз:

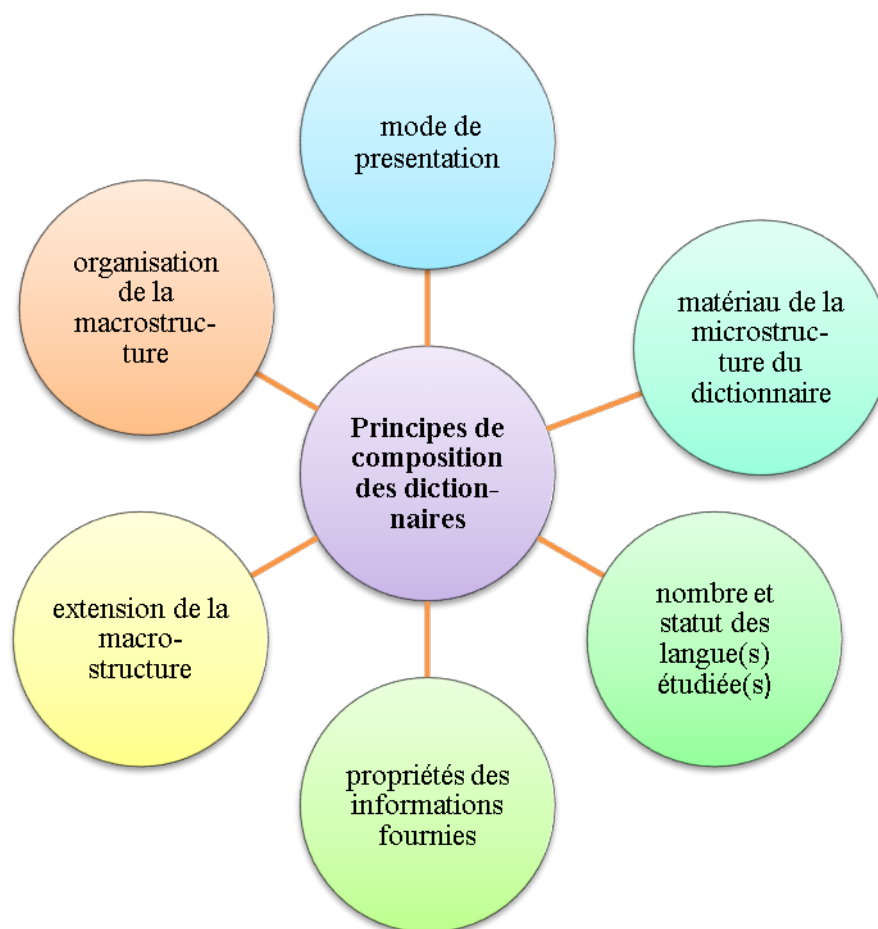
1. Презентация шакли (le mode de presentation),
2. Луғат микроструктурасининг материали бўйича (matériau de la microstructure du dictionnaire),
3. Ўрганилган тил ёки тилларнинг сони ва статуси бўйича (le nombre et le statut des langue(s) étudiée(s)),

4. Таъминланган ахборотларнинг сифатлари (хусусиятлари) бўйича (les propriétés des informations fournies),

5. Луғат макроструктурасининг экстенцияси бўйича (l'extension de la macrostructure),

6. Луғат макроструктурасининг ташкиллаштирилиши бўйича (l'organisation de la macrostructure).

Демак, луғат тузиш принципини қуйидагича тасаввур қиламиз:

Бу критерияларга асосланган ҳолда, биз ҳар хил типдаги луғатларни бир-биридан фарқлаймиз.

1. Қоғозда битилган луғатлар/электрон луғатлари/рақамли луғатлар (dictionnaires sur papier/dictionnaires électroniques/dictionnaires numériques),

2. Соф луғатлар/иллюстрацияли луғатлар/тасвирли луғатлар (dictionnaires (proprement dits)/dictionnaires illustrés/dictionnaires en images),

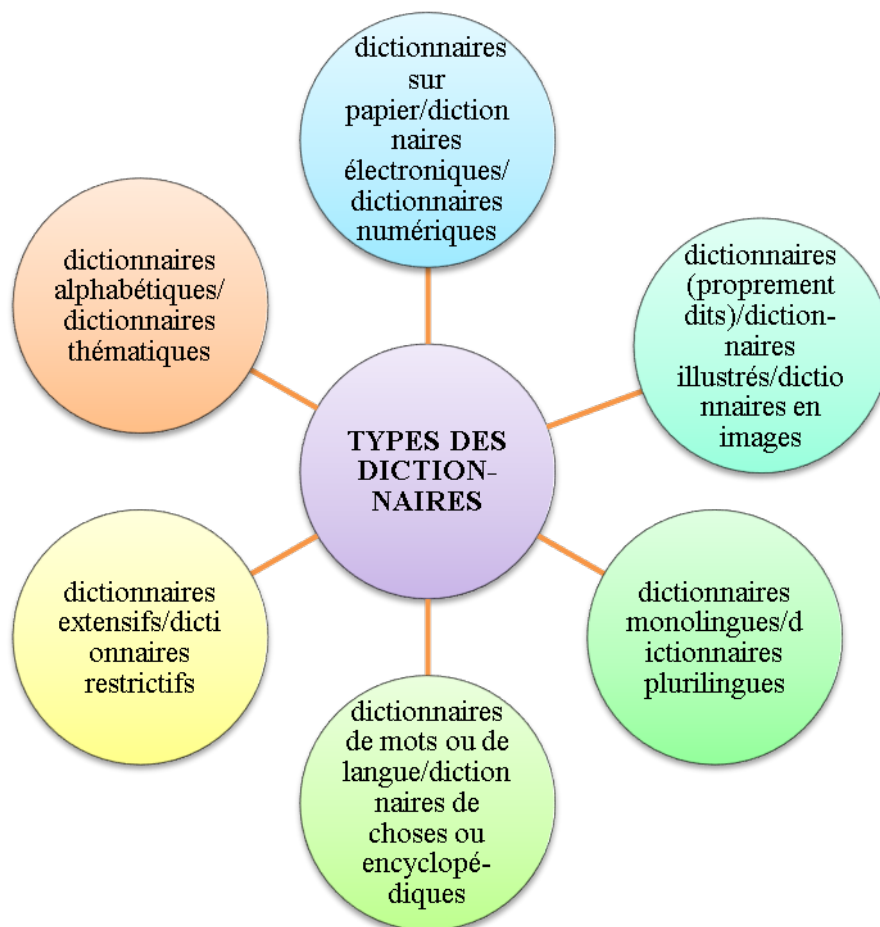
3. Биртилли луғатлар/кўптилли луғатлар (dictionnaires monolingues/dictionnaires plurilingues),

4. Сўз ёки тил ҳақидаги луғатлар/нарсалар ҳақидаги луғатлар (dictionnaires de mots ou de langue/dictionnaires de choses ou encyclopédiques),

5. Экстенсив луғатлар/рестриктив луғатлар (dictionnaires extensifs/dictionnaires restrictifs),

6. Алфабетик луғатлар/тематик луғатлар (dictionnaires alphabétiques/dictionnaires thématiques).

Луғатларни бир-бирдан фарқлаш қуйидаги кўринишга эга бўлади:

Энди бу луғат турларининг ҳар бирини уларнинг хусусиятларини эътиборга олган ҳолда ўрганиб чиқамиз.

1.1.1. Қоғозда битилган луғатлар/электрон луғатлари/рақамли луғатлар (dictionnaires sur papier/dictionnaires électroniques/dictionnaires numériques)

Сўнгги ўн йилликларга қадар луғатлар тағдимотининг ягона шакли, яъни қоғоз шакли мавжуд эди. Бироқ техник прогреслар бизга уларнинг янги шакллари ҳам тағдим этмоқда, ва ҳозирги кунда, биз экранда

ахборот берадиган электрон луғатлардан ҳам, рақамли луғатлардан ҳам фойдаланиш имконига эгамиз. Бу уч турдаги луғатларнинг ҳар бири, бир-бири билан рақаботлаша оладиган устунликларга эга.

Қозғозга битилган луғатлар ҳар хил форматда нашр қилинади: чўнтак размеридагилар олиб юришга мўлжалланган, катта форматдагилари эса бир жойда фойдаланиш учун яратилган бўлиб, кўп луғат мақолалари ва ахборотларни қамраб олади, бир неча жилдларгача етиб боради.

Электрон луғат луғат вазифасини ўтавчи электрон апаратидир. Биринчи электрон луғат, маълумки 1981 йилда яратилган Казининг TR-2000 (anglais-japonais) луғатидир. Биз бу луғатнинг хусусиятлари устида тўхталмаймиз, унинг интернетдаги тағдимооти тўғрисида маълумотларни www.casio-europe.com/fr/corporate/chronologyofproducts/detail/1981/ сайтдан олиш мумкин. 2020 та сўз- оғирлиги 53 грамм – қалинлиги 8 мм. Қулайлиги – қўл телефонларида олиб юриш ва фойдаланиш мумкин.

Рақамли луғат икки шаклда учрайди: *cédérom, dictionnaire en ligne*. Le *cédérom* луғатнинг қулайлиги – уни олиб юриш мумкин ва интернетга уланмасдан ундан фойдаланса бўлади. le *dictionnaire en ligne* фойдаланиш учун эса интернетга уланиш зарур бўлади. Уларнинг ҳар бири ўз устунлигига эга ва алоҳида шароитларда фойдали бўлади.

1.1.2. Соф луғатлар/иллюстрацияли луғатлар/тасвирли луғатлар (dictionnaires (proprement dits)/dictionnaires illustrés/dictionnaires en images)

Луғатларнинг кўпчилиги табиий тиллар материали асосида тузилган, уларнинг макроструктураси микроструктураси каби лингвистик материалдан тўқилади. Аммо янги педагогик ва лексикографик концептуализациялар оқибатида биз ҳозирги кунда образли, яъни расмли кўринишдаги луғатларга ҳам эгамиз. Бу луғатлар асосан чет тилларни ўқитиш ва ўрганиш синфларида фойдаланилади. Уларнинг устунлиги – иккинчи тил воситасидан фойдаланмаган ҳолда сўз шаклидан сўз маъносига ўтишга имкон яратади. Француз тилини ўрганишнинг барча

сатҳларидан, яъни бошланишда ҳам, тилни яхши ўрганган сатҳда ҳам улар жуда фойдали. Бу луғатлар асосан мавзулар бўйича тузилганлар. Мавзулар тақдимоти кундалик эҳтиёжларга қараб аниқланади.

Duden français dictionnaire en images. Бу луғатни тузишда техникларнинг, таржимонларнинг, мутахассисларнинг идеал меҳнати кўзга ташланади: кундалик ҳаётнинг ҳамма соҳаларига оид барча сўзлар берилган - 25 000 та сўз 368 рубрикада 25000 та график репрезентантлар орқали берилган. Расмларнинг кўпчилиги қора ва оқ рангда берилган; луғатда 8 та рангли расмлар жадвали мавжуд; француз ва немис тилларида.

1.1.3. Биртилли луғатлар/кўптилли луғатлар (dictionnaires monolingues/dictionnaires plurilingues)

Кўп тилли луғатлар иккига бўлинади: dictionnaire homoglosse/dictionnaire hétéroglosse.

Le dictionnaire homoglosse айнан бир тил тизимидаги вариантларни кодлайди. Бу ўзига хос лексикографик тўпламдир, унда кириш сўз сифатида шева ва диалектлар ёки қадимий тил сўзлари асосий луғат мақоласи сифатида тақдим этилади. Биринчи ҳолатда шева ва диалект луғатлари (масалан, picard-français), иккинчи ҳолатда эса қадимий француз тили луғатлари (масалан, dictionnaire de l'ancien français-français moderne).

Les dictionnaires hétéroglosses икки тури мавжуд: а) икки тилли луғатлар, масалан, dict. français-allemand; б) кўптилли луғатлар, масалан, dict. français-italien-espagnol. Les dictionnaires multilingues, à leur tour, se regroupent en deux : dictionnaire de langues anciennes et dictionnaire de langues vivantes.

1.1.4. Сўз ёки тил ҳақидаги луғатлар/нарсалар ҳақидаги луғатлар (dictionnaires de mots ou de langue/dictionnaires de choses ou encyclopédiques)

Тақдим этилган ахборотларнинг хусусиятларига кўра, луғатлар икки гуруҳга бўлинади. Сўз ёки тил луғатлари лингвистик белгилар тўғрисида

ахборотларни беради, айна пайтда нарса ёки энциклопедик луғатлар нарсалар тўғрисида ахборотларни беради.

Биринчи турдаги луғатлар ўз навбатида иккига булинади: умумий луғатлар ва ихтисослашган луғатлар. Бу луғатлар сўзлар ҳақида ҳар хил ахборотларни берадилар, масалан: феъл луғатлари, ўзак луғатлари, орфография луғатлари, аналогия луғатлари

1.1.5. Экстенсив луғатлар/рестриктив луғатлар (dictionnaires extensifs/dictionnaires restrictifs)

Номенклатурасининг экстенцияси кўра, луғатлар икки гуруҳга бўлинади: экстенсив ва рестриктив луғатлар. Экстенсив луғатлар бир тилдаги ҳамма бирликларни қамраб олади, шу жумладан, эскирган ёки диалектал сўзларни, ёки тилнинг ҳар хил регистрларини (soutenu, courant, familier, populaire); луғатларнинг бу типи одатда универсал луғат, деб аталади.

Рестриктив луғатлар мақсадига кўра номенклатурасини чегаралайдиган луғатлардир. Бундай луғатлар сифат жиҳатидан ранг-барангдир: булар – ёки техник лексикалар луғатлари, ихтисосликлар ва касбларга оид атамалар луғатлари, ёки умумфойдаланиладиган луғатлар. Кейингилари уч хил табиатга эга луғатлар бўлиши мумкин: *дескриптив* (умумистеъмолдаги луғатлар: Petit Larousse Dictionnaire du Français contemporain; des mots usuels: Dictionnaire du vocabulaire essentiel, Georges Matoré, Larousse), *прескриптив* (d. du bel usage : Dictionnaire de l'Académie française, 1718, 1835 ; d. du bon usage: Dictionnaire de la langue française, Émile Littré, Hachette, 1872), *коррептив* (d. de fautes : les Gasconnismes corrigés, Desgrouais, Toulouse, 1766 ; d. des difficultés : Dictionnaires des difficultés de la langue française, Thomas, Larousse). Ҳамма ҳолатларда, рестриктив луғатлар бир тилдаги лексиканинг каттароқ ёки кичикроқ қисмини танлаб оладиган селектив луғатлардир.

1.1.6. Алфabetик луғатлар/тематик луғатлар (dictionnaires alphabétiques/dictionnaires thématiques

Макроструктуранинг ташкил қилинишига кўра, луғатларнинг икки тури кўзга ташланади: алфabetик луғатлар/мавзули луғатлар. Биринчи турдаги луғатларда луғат мақолалари кўрилаётган тилнинг алфавит тартибида берилади, мавзули луғатларда эса луғат бирликлари мавзулар бўйича рўйхатга олинади.

Алфавит тартибида гуруҳлаш луғат макроструктурасини шакллантириш мақсадида лексик бирликларни тартиб билан жойлаштиришни хоҳлаган лексикографнинг ишини осонлаштиради ҳамда керакли луғат бирлигини излаб топишда луғатдан фойдаланувчига қулайлик яратади. Аммо бу луғатларнинг камчилиги шундан иборатки, улар бирликларни алоҳида ажратиб қўяди ва семантик ёки морфологик боғлиқликка эга бўлган бошқа бирликлар билан уларни қиёслашдан маҳрум этади. Луғат бирликларини тушунчалар ёки мавзулар бўйича жойлаштириш эса бу бўшлиқни тўлдирди, чунки идеологик ёки мавзули деб аталувчи луғатлар алфавит тартибида бир-биридан узоқ жойлашган, шаклан ёки мазмунан боғланган бирликларни бир мақола ичида қайта гуруҳлайди. Демак, мавзули жойлаштириш шахслар, нарсалар ва тушунчалар ўртасида ўрнатилаётган муносабатларни тўғри йўлга солиб юборишдек устунликка эга. Шундай қилиб, луғатларнинг замонавий типологиясини ёрқин кўрсатиб берувчи қуйидаги схема орқали биз ўз фикримизга хулоса ясаймиз.

1.2. Мавзули ўқув луғатларида тил бирликларини кодификациялаш муаммолари

Ўқув мавзули луғат лексикографик қўлланма сифатида ҳали шаклланиш жараёнида турибди. Шунинг учун ҳам бундай луғатни тузиш ва уни ўқув жараёнида қўллаш соҳасида кўплаб назарий ва услубий масалаларнинг вужудга келиши тушунарлидир. Энг аввало «мавзули

луғат» номининг ўзини ойдинлаштириш керак бўлади, чунки бу атамадан фойдаланаётган луғатшунослар ва методистлар бу атама мазмунига ҳар хил маъно киритмоқдалар. Натижада мавзули луғат шу турдаги бошқа ўқув қўлланмаларидан етарлича аниқ чегараланмаяпти. Сўзларни мавзули таснифлашда анчагина қийинчиликлар пайдо бўлмоқда. Тилнинг сўз ва фразеологик бирликларини мавзули тақсимлаш принциплари махсус тадқиқотларга мухтождир. Фразеологик фонднинг мавзули луғатлардаги ўрни ва улушини назарий жиҳатдан асослаб бериш масаласи ҳам ҳали ечимини кутмоқда. Мавзули луғатда берилиши керак бўлган сўзларнинг семантик ҳажмини аниқлаш билан боғлиқ масала алоҳида эътиборга лойиқдир. Кўп маъноли сўзларни алоҳида ўрганиш жоиз бўлади. Ўқув луғатлари, шу жумладан мавзули луғатлар учун сўзларни танлаб олиш аллақачон мураккаб иш бўлмай қолган. Ўқув луғатшунослигида кўпмаъноли сўзларнинг лексико-семантик вариантларини танлаш масаласи энг долзарб масала ҳисобланади. Полисемантик сўзларнинг барча актуал маъноларини ҳисобга олмасдан туриб, фаол турдаги бўлажак мавзули луғатларни тасавур қилиш қийиндир. Ўқитишга мўлжалланган мавзули луғатлар фаол бўлишлари керак, улар сўз бирикмалари ва гаплар асосида тузилиши, яъни коммуникатив бирликлар бўйича материалга эга бўлиши лозим. Мавзули луғатга киритиш учун сўз бирикмаларини танлаб олиш билан боғлиқ бир қатор масалалар кўндаланг бўлмоқда: сўз бирикмаларини танлаб олиш принциплари, уларни луғатда жойлаштириш тартиби ва шу кабилар.

Асосига лексиканинг мавзули таснифи жойлаштирилган луғат мавзулидир. Маълумки, мавзули таснифлаш реал болиқдаги предметлар ва ҳодисаларнинг таснифига таянади. Мавзули гуруҳлар жиҳоз, кийим, бош кийими, ҳафта ва ой кунларининг номларини, транспорт турлари номларини, ўсимликларнинг номларини ва ш у кабиларни ўз ичига олади. Мавзули гуруҳлар майда гуруҳлардан ташкил топиши мумкиню Масалан,

хайвонлар гуруҳида яввойи ва уй ҳайвонлари бир-биридан фарқланади ва шунга ўхшаш.

Сўзларни мавзули таснифлаш бирликларнинг босқичма-босқич тизимидан иборатдир. Бу бирликлар ўқитиш мақсадларига, лексик минимумга кирувчи сўзларнинг доирасига кўра ҳар хил ҳажмда бўлиши мумкин. Шу туфайли ўқув луғатларида сўзларнинг мавзули гуруҳлари тўла тақдим этилмайди.

Мавзули гуруҳлар сўзларнинг лексик-семантик разрядларидан фарқ қилади. Тил луғат таркибини лексик семантик таснифлаш сўз маъноларини ҳасобга олган ҳолда амалга оширилади. Масалан, *proximité, approche, intimate, affinité, fidélité* сўзлари семантик умумийлик асосида бир лексико-семантик гуруҳга бирлашган. Ҳамма сўзлар «яқинлик» семасига эга.

Бироқ мавзули таснифлаш сўзнинг лексик маъносига ҳеч қанақа алоқаси йўқ деб ўйламаслик керак. Нофақат денотатни кўрсатиш, балки айнан шу предмет кирган синф тўғрисидаги ахборот ҳам сўзнинг лексик маъноси таркибига киради. Сўзларнинг лексик-семантик ва мавзули гуруҳларининг ўзаромуносабатлари тўғрисида гапирганда, кўп маъноли сўзлар ўзларининг ҳар хил маъноларида кўпинча ҳар хил мавзули гуруҳларга мансуб бўлишини ҳам таъкидлаш зарурдир. Шу боисдан мавзули луғатда айнан бир сўзнинг айрим ҳолларда бир неча мавзули гуруҳлар таркибида учрашиб қолишини мавзулар бўйича сўзларни тақсимлаш принципларининг бузулиши деб қарамаслик керак.

Мавзули луғат сўз семантикаси тўғрисида кўп миқдорда ахборот берувчи луғат туридир. Бундай луғатда мавзуларга тақсимланган сўзлар сўз бирикмаларида берилади. Мавзули гуруҳларга яна мавзу бўйича боғланмаган, аммо вазиятга кўра зарур бўлган сўзлар ҳам киритилади. Масалан, *enfant, gamin, gosse, garçon, bambin* мавзули гуруҳни ҳосил қилади ва бу гуруҳ билан муҳитга кўра *pleurer, jouer, s'amuser, parler* ва ҳ.к. сўзлари боғланган бўлади. Бу сўзларсиз бола мавзусини тўлиқ ёритиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам мавзули луғатда вазиятда зарур бўлган

лексика кенг қўлланади. Бу ҳолат нофақат отга, балки бошқа сўз туркумларига ҳам тегишлидир. Гап шундаки, фақат отларгина соф мавзулар бўйича осон таснифланади. Лексик минимумда берилган сўз туркумига мансуб бошқа сўзлар эса отлар билан бирикиб, отнинг мавзули гуруларига хизмат қилади. Шунинг учун ҳам ўқув мавзули луғатини тузишда отларни мавзули таснифлаш эмас, сўз туркумининг бошқа сўзларини мавзулар бўйича тақсимлаш ва уларни от сўз бирикмаларида бериш масаласи асосий қийинчиликни келтириб чиқаради.

1.3. Икки тили ўқув луғатида сўз бирикмаларининг минимуми

Сўз бирикмаларини ўрганиш билан боғлиқ иккинчи муаммо – ўқув луғати учун уларни танлаб олиш ва ўқув луғатида уларни жойлаштириш муаммосиди. Луғат материалининг тўлиқ семантизациясини таъминлаш учун, унга танлаб олинган бош сўзлар ва луғат мақолаларига киритилган барча эркин ва турғун сўз бирикмалари, мақол ва маталлар ва гапларнинг она тилидаги таржимаси берилган бўлиши мақсадга мувофиқдир. Худи шу принцип бўйича луғатимиз тузилиши назарда тутилган. Унга, масалан, фақат «Сиёсат» мавзуси бўйича энг кўп учрайдиган 1221 та эркин ва турғун сўз бирикмалари киритилган. Луғат сиёсат мавзусини ёритиш учун зарур бўлган сўзлар билан тўлдирадиган. Моҳияти бўйича бу луғат сиёсат мавзуси бўйича икки тилда берилган лексик минимумдир.

Минимумга киритилган сўзлар мавзулар ва майда мавзулар бўйича тақсимлаб чиқилган. Бош мавзу сифатида асосан отлар қўлланган. Луғатда бош сўзларнинг мавзу доирасидаги бирикиши ўз аксини топган. Бунда француз тилида учрайдиган барча бирикмалари берилмасдан, фақат минимумдаги сўзлардан тузилганлари берилган. Умуман олганда, ўқув мавзули луғат энг аввало нутқни ўстириш бўйича қўлланма бўлмоғи керак. Бироқ нутқни устириш унинг ягона вазифаси эмас. Мавзули луғат «Сиёсат» асарлари матнини тушунишга ёрдам бериши ҳам лозим.

Яна бир муаммо: бу «Сиёсат» мавзусига оид сўз бирикмаларини ўзбек тилига таржима қилиш муаммосидир. Юқорида биз турғун сўз бирикмаларининг морфологик ва синтактик табиатини таҳлил қилдик. Синтактик характеристикаси бўйича «Сиёсат» тушунчаларини ифодаловчи турғун иборалар турли кўринишларга эга бўлар экан. Француз тили ифода усулига кўра аналитик тил ва ўзбек тили эса агглютинатив тил эканини ва улар синтактик сатҳда сўзларнинг иборалар таркибидаги ўрни бўйича бир-биридан тубдан фақ қилишини инобатга оладиган бўлсак, масаланинг нақадар жиддий эканлигига ишонч ҳосил қилаоламиз. Яна бир нарсани эсдан чиқармаслигимиз керак. Бу таржиманинг ижтимоий нормага мос келиш масаласидир. Қиёслаб кўрайлик: *haut fonctionnaire* ва *масъул ҳодим* (айнан бир тушунчани ифодалаш учун францу ва ўзбек таълим тизимида турли сўзларнинг танлаб олиниши) ва ҳакозолар.

Чет тили дарсларида «Сиёсат» мавзусидаги матнларни ўқиш, таржима қилиш, уларнинг мазмунини оғзаки ва ёзма баён этиш жараёнида сўз бирикмалари ҳақида тушунча ҳосил қилиш тил ўрганишни осонлаштиради. Шу сабабли ўқувчиларга сўз бирикмаларининг турлари, маънолари ва гапдаги бажарадиган функциялари ҳақида тушунча бериш, оғзаки ва ёзма нутқда уларни қўллаш малакаларини орттириш муҳим аҳамият касб этади. Ўқувчилар сўз бирикмаларини ўрганиш ва уларни нутқда қўллаш малакаларини ҳосил қилишда бирмунча қийинчиликларга дуч келадилар. Бу қийинчиликлар сўз бирикмалари грамматик қурилишининг мураккаблиги, маъносининг турли-туманлиги ва ўзбек тилидаги сўз бирикмаларидан ифода ва маъно жиҳатидан фарқланиши билан боғлиқ.

Маълумки, сўз бирикмаларининг компонентлари тобелиги боғланиш асосида ҳосил бўлади ва бир бутун маънони ифодалайди. Ҳар бир тилда ана шу боғланишни юзага келтирадиган грамматик воситалар мувжуд. Француз тилида « N_1+de+N_2 » сўз бирикмасининг компонентлари орасидаги тобе боғланиш «de» предлоги ҳамда артиклар ёрдамида, шу сўз

бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентларида эса келишик кўшимчалари ва сўз тартиби орқали ҳосил бўлади.

Француз ва ўзбек тилларидаги сўз бирикмалари компонентларнинг жойлашув ўрнига қараб ҳам бир-бирларидан фарқ қилади. Француз тилига олдин ҳоким, кейин эса тобе сўзнинг жойлашуви хос. Ўзбек тилида бунинг аксини кузатиш мумкин.

Қиёсланаётган отли сўз бирикмаларининг маъносини аниқлашда юқорида келтирилган ёрдамчи сўзларнинг тобе сўз олдидан қўлланилишига эътибор бериш лозим.

Ўқитувчи отли сўз бирикмаларнинг француз тилида қўлланиши, уларниш грамматик қурилиши, маънолари ва сўз бирикмаларини ҳосил қилишда ёрдамчи сўзларнинг ролини ўқувчиларга пухта ўргатиши лозим. Бунинг учун француз тилидаги отли сўз бирикмаларининг ўзбек тилидаги эквивалентлари билан қиёслаб тушинтириш, тарқатма материаллардан оғзаки ва ёзма машқлардан, турли характердаги кўрсатмали қуроллардан, техник воситалардан фойдаланиш ўқувчиларнинг чет тилини ўрганишига бўлган қизиқишларини орттиради, нутқ малакаларини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

1.4. Бир тилли мавзули луғатлар яратишда ономасиологик кодификациялашнинг имкониятлари

Ўқув мавзули луғат лексикографик қўлланма сифатида ҳали шаклланиш жараёнида турибди. Шунинг учун ҳам бундай луғатни тузиш ва уни ўқув жараёнида қўллаш соҳасида кўплаб назарий ва услубий масалаларнинг вужудга келиши тушунарлидир. Энг аввало «мавзули луғат» номининг ўзини ойдинлаштириш керак бўлади, чунки бу атамадан фойдаланаётган луғатшунослар ва методистлар бу атама мазмунига ҳар хил маъно киритмоқдалар. Натижада мавзули луғат шу турдаги бошқа ўқув қўлланмаларидан етарлича аниқ чегараланмаяпти. Сўзларни мавзули таснифлашда анчагина қийинчиликлар пайдо бўлмоқда. Тилнинг сўз ва

фразеологик бирликларини мавзули тақсимлаш принциплари махсус тадқиқотларга муҳтождир. Фразеологик фонднинг мавзули луғатлардаги ўрни ва улушини назарий жиҳатдан асослаб бериш масаласи ҳам ҳали ечимини кутмоқда. Мавзули луғатда берилиши керак бўлган сўзларнинг семантик ҳажмини аниқлаш билан боғлиқ масала алоҳида эътиборга лойиқдир. Кўп маъноли сўзларни алоҳида ўрганиш жоиз бўлади. Ўқув луғатлари, шу жумладан мавзули луғатлар учун сўзларни танлаб олиш аллақачон мураккаб иш бўлмай қолган. Ўқув луғатшунослигида кўпмаъноли сўзларнинг лексико-семантик вариантларини танлаш масаласи энг долзарб масала ҳисобланади. Полисемантик сўзларнинг барча актуал маъноларини ҳисобга олмасдан туриб, фаол турдаги бўлажак мавзули луғатларни тасавур қилиш қийиндир. Ўқитишга мўлжалланган мавзули луғатлар фаол бўлишлари керак, улар сўз бирикмалари ва гаплар асосида тузилиши, яъни коммуникатив бирликлар бўйича материалга эга бўлиши лозим. Мавзули луғатга киритиш учун сўз бирикмаларини танлаб олиш билан боғлиқ бир қатор масалалар кўндаланг бўлмоқда: сўз бирикмаларини танлаб олиш принциплари, уларни луғатда жойлаштириш тартиби ва шу қабилар.

Асосига лексиканинг мавзули таснифи жойлаштирилган луғат мавзулидир. Маълумки, мавзули таснифлаш реал болиқдаги предметлар ва ҳодисаларнинг таснифига таянади. Мавзули гуруҳлар жиҳоз, кийим, бош кийими, ҳафта ва ой кунларининг номларини, транспорт турлари номларини, ўсимликларнинг номларини ва у қабиларни ўз ичига олади., Мавзули гуруҳлар майда гуруҳлардан ташкил топиши мумкин. Масалан, ҳайвонлар гуруҳида яввойи ва уй ҳайвонлари бир-биридан фарқланади ва шунга ўхшаш.

Сўзларни мавзули таснифлаш бирликларнинг босқичма-босқич тизимидан иборатдир. Бу бирликлар ўқитиш мақсадларига, лексик минимумга кирувчи сўзларнинг доирасига кўра ҳар хил ҳажмда бўлиши

мумкин. Шу туфайли ўқув луғатларида сўзларнинг мавзули гуруҳлари тўла тақдим этилмайди.

Мавзули гуруҳлар сўзларнинг лексик-семантик разрядларидан фарқ қилади. Тил луғат таркибини лексик семантик таснифлаш сўз маъноларини ҳасобга олган ҳолда амалга оширилади. Масалан, *proximité, approche, intimate, affinité, fidélité* сўзлари семантик умумийлик асосида бир лексико-семантик гуруҳга бирлашган. Ҳамма сўзлар «яқинлик» семасига эга.

Бироқ мавзули таснифлаш сўзнинг лексик маъносига ҳеч қанақа алоқаси йўқ деб ўйламаслик керак. Нофақат денотатни кўрсатиш, балки айнан шу предмет кирган синф тўғрисидаги ахборот ҳам сўзнинг лексик маъноси таркибига киради. Сўзларнинг лексик-семантик ва мавзули гуруҳларининг ўзаромуносабатлари тўғрисида гапирганда, кўп маъноли сўзлар ўзларининг ҳар хил маъноларида кўпинча ҳар хил мавзули гуруҳларга мансуб бўлишини ҳам таъкидлаш зарурдир. Шу боисдан мавзули луғатда айнан бир сўзнинг айрим ҳолларда бир неча мавзули гуруҳлар таркибида учрашиб қолишини мавзулар бўйича сўзларни тақсимлаш принципларининг бузулиши деб қарамаслик керак.

Мавзули луғат сўз семантикаси тўғрисида кўп миқдорда ахборот берувчи луғат туридир. Бундай луғатда мавзуларга тақсимланган сўзлар сўз бирикмаларида берилади. Мавзули гуруҳларга яна мавзу бўйича боғланмаган, аммо вазиятга кўра зарур бўлган сўзлар ҳам киритилади. Масалан, *enfant, gamin, gosse, garçon, bambin* мавзули гуруҳни ҳосил қилади ва бу гуруҳ билан муҳитга кўра *pleurer, jouer, s'amuser, parler* ва ҳ.з. сўзлари боғланган бўлади. Бу сўзларсиз бола мавзусини тўлиқ ёритиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам мавзули луғатда вазиятда зарур бўлган лексика кенг қўлланади. Бу ҳолат нофақат отга, балки бошқа сўз туркумларига ҳам тегишлидир. Гап шундаки, фақат отларгина соф мавзулар бўйича осон таснифланади. Лексик минумумда берилган сўз туркумига мансуб бошқа сўзлар эса отлар билан бирикиб, отнинг мавзули гуруҳларига хизмат қилади. Шунинг учун ҳам ўқув мавзули луғатини

тузишда отларни мавзули таснифлаш эмас, сўз туркумининг бошқа сўзларини мавзулар бўйича тақсимлаш ва уларни от сўз бирикмаларида бериш масаласи асосий қийинчиликни келтириб чиқаради. Масалан, қуйидаги туркумларга мансуб сўзларни ономасиологик тизимлаштириш йўллари қиёслаб кўрайлик:

1. *Cheval* оти: отларнинг сортлари, анатомияси, ранги, характерлари ва нуқсонлари, касалликлари, бирор хил юриши, ҳаракатлари, от боқиш, ишлатилиши, от миниш (спорт), пойгалари (чопишлари), нисбатлари.

2. *Livre* оти: китоб хиллари, китобнинг деталлари, наشري, тарқатилиши, кутубхона.

3. *Aimer* феъли: туйғуни хис қилмоқ, туйғуни жонлантормоқ, ким севади ёки ким севилади, севги лаззатини сезмоқ.

4. *Froid* сифати: *froid*нинг табиати, *froid*дан касалликлар, *froid*нинг кўлланиши.

I боб бўйича хулоса

Тил ҳодисаларини кўриб чиқишнинг ономасиологик усули гапирувчи ўз фаолиятида қандайдир тилдан ташқаридаги мазмунга асосланишини назарда тутди ва бу мазмунни тил шаклига ўтказди; бунда гапирувчи ихтиёрида бўлган тил тизимидан у ёки бу тил шаклини танлаб олади ва тизим-тил ҳолатидан нутқ ҳолатига янгидан ўзгартиради (формуласи: "тилдан ташқари мазмун → тил шакли/тил тизими → нутқ"). Семасиологик ёндашув тингловчининг нутқ фаолиятини биринчи планга чиқаради ва, демакки, тесқари (қарама-қарши) ўтишларни ҳисобга олади: "нутқ → тил тизими/ тил шакли → тилдан ташқари мазмун". Тингловчи ўз фаолиятида нутқ материалига таянади, бу материал асосида унинг онгида тил тизими шаклланади. Бу тизимдан фойдаланиб, у гапирувчи томонидан тақдим этилаётган тил шаклини тушунади, яъни уни у ёки бу тилдан ташқаридаги мазмун билан ўзаро нисбатлайди.

Француз тилидаги луғатлар уч турдаги ахборотни кодификациялашига қараб, бир-биридан фарқ қилади: а) лингвистик ахборотни кодификациялаш б) идеологик ахборотни кодификациялаш ва в) энциклопедик ахборотни кодификациялаш.

Ҳозирги кунда француз тилида мавжуд бўлган луғатларни олтига катта гуруҳда қуйидаги олтига асосий критериялар асосида таснифлаш имконига эгамиз: а) презентация шакли (*le mode de presentation*), б) луғат микроструктурасининг материали бўйича (*matériau de la microstructure du dictionnaire*), в) ўрганилган тил ёки тилларнинг сони ва статуси бўйича (*le nombre et le statut des langue(s) étudiée(s)*), г) таъминланган ахборотларнинг сифатлари (хусусиятлари) бўйича (*les propriétés des informations fournies*), д) луғат макроструктурасининг экстенцияси бўйича (*l'extension de la macrostructure*), е) луғат макроструктурасининг ташкиллаштирилиши бўйича (*l'organisation de la macrostructure*).

Бу критерияларга асосланган ҳолда, биз ҳар хил типдаги луғатларни бир-биридан фарқлаймиз: а) қоғозда битилган луғатлар/электрон луғатлари/рақамли луғатлар (*dictionnaires sur papier/dictionnaires électroniques/dictionnaires numériques*), б) соф луғатлар/иллюстрацияли луғатлар/тасвирли луғатлар (*dictionnaires (proprement dits)/dictionnaires illustrés/dictionnaires en images*), в) биртилли луғатлар/кўптилли луғатлар (*dictionnaires monolingues/dictionnaires plurilingues*), г) сўз ёки тил ҳақидаги луғатлар/нарсалар ҳақидаги луғатлар (*dictionnaires de mots ou de langue/dictionnaires de choses ou encyclopédiques*), д) экстенсив луғатлар/рестриктив луғатлар (*dictionnaires extensifs/dictionnaires restrictifs*), е) алфабетик луғатлар/тематик луғатлар (*dictionnaires alphabétiques/dictionnaires thématiques*).

II БОБ

СЎЗ БИРИКМАЛАРИНИ ОНОМАСИОЛОГИК КОДИФИКАЦИЯЛАШ

2.1. “Сиёсатга” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларини ономасиологик тизимлаштириш

Шахснинг пайдо бўлиши, унинг жамиятдаги ўрни ва моҳияти доимо муҳим ва баҳс талаб соҳаларидан бири бўлиб келган. Инсоннинг моҳиятини ўрганиш эрамиздан олдинги даврларда Хитойда бошланган эди. Инсоннинг муҳим хусусиятларидан бири - унинг ижтимоий мавжудод эканлигидир.

Ҳозирги давр социологиясида "инсон" деганда Ерда яшаётган мавжудод турларидан бири тушунилади. Инсон алоҳида олинган тур вакилини ифодаловчи умумий тушунчадир. Инсон биоижтимоий мавжудод бўлиб, у бир вақтнинг ичида ҳам табиатга, ҳам ижтимоий ҳаётга мансубдир.

Индивид эса инсон зотининг алоҳида олинган нусхаси, унинг вакилларидан биридир. Шахс эса у ёки бу инсон сифатида намаён бўлиб, у маълум ва бетакрор индивидликга эга бўлади. Индивиднинг жамиятга кириш жараёнлари унинг ижтимоийлашувини таъминлайди. Ижтимоий муносабатларга киришиш натижасида унинг жамиятдаги қадриятлар ва меъёрларни ўзлаштириб бериш учун замин яратади. Бу жиҳатдан у ижтимоий таъсир объектидир. Шунингдек, индивид ижтимоийлашув оқибатида жамиятдаги турли муносабатларда фаоллашади ва бунда у ижтимоий муносабатлар объекти сифатида харакатланувчи шахсга айланади.

Замонавий жамиятнинг пайдо бўлиши билан инсоннинг ижтимоий ва сиёсий муносабатлардаги ўрни юксалиб борди. Инсонлараро муносабатлар юксалиб, сиёсий институтларни назорат этиш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя этиш, жамиятда тенглик ўрнатиш имкониятлари

пайдо бўлди. XX асрга келиб энг такомиллашган ва замонавий кишилик бирликларини фуқоралик жамияти, деб аташ бошланди.

Кишилик жамияти - бу иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий соҳаларда кишилар орасида юзага келадиган ва умуминсоний қадриятларга асосланган муносабатлар йиқиндиси бўлиб, жамоа турмиш тарзининг тарихий шакилланган формасидир. Фуқаролик жамияти ғояси олий мақсад сифатида бир неча асрлардан бери яшаб келмоқда. Фуқаролик жамияти шундай жамиятки, унда аҳолининг бирон-бир гуруҳи бошқа бир гуруҳни ўзига бўйсундира олмайди. Шунингдек, эркаклар ва аёлларни бир бири билан боғлаб турувчи кўплаб ижтимоий, фуқоравий, диний, иқтисодий, маданий алоқа ва муносабатлар янада ривожланади. Фуқаролик жамияти шахс учун кенг имкониятлар яратиб, унда ҳар бир шахс бошқалар билан бирлашиши ёки бошқалар билан ҳамкорликда фаолият кўрсатиши мумкин. Фуқоралик жамияти шунингдек инсон улуғворликни юксакликга кўтаради.

Ҳозирги замон ривожланган мамлакатларида барпо этилган Фуқоралик жамиятлари тўғрисидаги тасаввурлардан келиб чиқадиган бўлсак, у ҳолда Фуқоралик жамияти бу, аввало, жамият ҳаёти фаолиятининг иқтисодий ижтимоий ва маънавий соҳаларида ихтиёрий равишда шакилланган, бошланғич нодавлат тузулмаларини ўз ичига қамраб олган инсоний бирликдир. Иккинчидан, жамиятдаги иқтисодий, ижтимоий, оилавий, миллий, маънавий, ахлоқий, диний, ишлаб чиқариш, шахсий ва нодавлат муносабатлар мажмуасидир. Учунчидан, эркин индивидлар ихтиёрий равишда шакилланган ташкилотлар ва фуқораларнинг турли давлат органлари тазийқлари ёки бир қалибга солишларидан қонунлар воситасида ҳимояланган жамият бўлиб, унда улар ўзлигини намаён қила олишлари учун доимий имкониятларга эга бўладилар.

Шу билан бир қаторда ҳозирги давирда Фуқоралик жамиятининг асосий белгилари шакилланди. Булар асосан қуйидагилар: Иқтисодий соҳада: нодавлат ташкилотлар, коператив ширкатлар, ижара жамоалари, акциядорлик жамоалари, уюшмаалар, корпарацияларнинг мавжудлиги.

Ижтимоий соҳада: оила, партиялар, жамоат ташкилотлари ва ҳаракатлари, иш ва яшаш жойларидаги ўз-ўзини бошқариш органлари, нодавлат оммавий ахборат воситалари, жомоатчилик фикрини аниқлаш, шакиллантириш ва ифода этишнинг замонавий шакиллари, ижтимоий ихтилофларни куч билан эмас, балки қонунлар доирасида ҳал қилиш амалиётининг мавжудлиги. Маънавий соҳада: сўз, виждон ва фикрлар эркинлиги, ўз фикрини билдира олишнинг реал имкониятлари - ижодий, илмий ва бошқа уюшмалар мустақиллигининг ҳам қонуний, ҳам оммавий жиҳатдан таъминланганлиги.

Фуқоралик жамиятининг белгилари, мезонлари ва институтларини тасаввур қила олган ҳар бир кишига кўриниб турибдики, бундай демократик жамиятнинг асосини ўз-ўзини бошқариш ва жамоат ташкилотлари ўзаро муносабатларининг мажмуаси ташкил қилар экан. Фуқоралик жамияти инсонларда ўз-ўзини англаш, уларнинг обектив ривожланишдаги маъсулият ҳиссини сезиш қобилиятининг юксалиши ҳфмаҳанг равишда шакилланиб боради. Бу жамиятда шакилланган фуқоралар сиёсий, ахлоқий ва ҳуқуқий маданиятлари даражасининг юқорилиги билан ажралиб туради.

"Давлат" тушунчаси одатда маълум бир ҳудудда олий ҳокимиятга эга ташкилотни англатади. Давлатнинг моҳиятини янада чуқурроқ ва ҳар томонлама англаш учун унинг муҳим белгиларини билиш лозим. Давлат ўзининг тузилиши жиҳатидан 3 га бўлинади: 1.Унитар давлат. 2.Федератив давлат. 3.Конфедератив давлат. Унитар давлатда ягона конститутуция, ягона ҳудуд ва тартиблар амал қиладиган ддий давлат шаклидир. Федератив давлат бир қанча давлатларнинг ягона конститутуция ва қонунлар доирасида бирлашивудан ташкил топади. Конфедератив давлат давлат шакли тўла мустақил, суверен давлатларнинг ихтиёрий бирлашуви ва бунда халқаро шартномалар кўринишувида амалга оширилувчи ҳокимият амал қилади.

Бошқарув шаклига кура давлат 2 хил бўлади: 1.Монорхия 2.Республика. Монорхия якка шахснинг ҳокимияти бўлиб, асосан насилдан-насилга ўтувчи характерга эга бўлади. Монорхия 2 турга бўлинади: 1.Мутлоқ монорхия 2.Конституцион монорхия. Мутлоқ монорхияда монорх чекланмаган ҳокимиятга эга бўлади. Конституцион монорхияда эса монорхнинг ҳокимияти парламент томонидан чекланган бўлади.

Республика халқ ҳокимиятига асосланган давлат бўлиб, президентлик ва парламентар республикага бўлинади. Ўзбекистон Республикаси президентлик республикаси бўлиб, президент давлат бошлиғи, Вазирлар Маҳкамасининг Раиси, Ҳарбий Кучларнинг Бош қўмондони ҳисобланади. Мамлакатимиз мустақилликга эришгач президентимиз раҳномолдигида ҳуқуқий давлат қуриш учун астойдил саъй-ҳаракатлар бошланди. Ҳуқуқий давлат - конституцион давлатчиликнинг реал амалга оширишидир. Унинг асосида инсонни давлат террори, унинг эътиқоди устидан куч ишлатиши, ҳокимият органлари томонидан майда ҳомийлик қилишдан ҳимоя қилишга интилиш ётади. Ҳуқуқий давлат - суверин халқ иродасига бўйсунувчи, инсоннинг эркинлиги ва бошқа ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи, ўз фаолиятини қонунлар доирасида амалга оширувчи давлатдир. Бундай давлатда шахс билан ҳокимият ўртасидаги муносабатлар конституцияда белгилаб қўйилади.

Ўзбекистон Республикасида миллий истиқлол шарофати билан бозор муносабатларига ўтиш, ҳуқуқий давлат ва Фуқоралик жамияти барпо этиш учун қулай шарт - шароитлар яратишга қаратилган ислоҳатлар тобора чуқурлашиб бормоқда. Давлат ва ҳукуматимиз миллий мустақилликнинг дастлабки давридан бошлаб кучли ижтимоий сиёсат юритиб келмоқда. Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислоҳатларнинг пировард мақсади ҳам ҳуқуқий давлат ва Фуқоралик жамияти қуришдир. Ҳозирги даврда бундай давлат ва жамият барпо этишнинг конституцион ва қонуний асослари яратилди. Демократик типдаги миллий давлатчилик шакилланди.

Фукаролик жамияти сифатида кўп партиялилик ва ўз - ўзини бошқариш органлари - жамоат бирлашмалари тузуми шаклланди.

Ҳозирги даврда корхона ва такилотларни унумли бошқариш давр талабидан келиб чиқиб, самарали бошқарув механизмларини яратиш ва жорий этишни тақоза этади. Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки давридаёқ президентимиз И.А.Каримов томонидан бозор иқтисодиётига ўтишнинг 5 та тамоили ишлаб чиқилди. Булар қуйидагилар: 1. Иқтисоднинг сиёсатдан устун бўлиши. 2. Давлатнинг бош ислохатчи эканлиги. 3. Қонунлар устиворлигини таъминлаш. 4. Кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш. 5. Бозор иқтисодиётига босқичма - босқич ўтиш. Ўзбекистон республикаси президенти таъкидлаганидек: "бизнинг бозор муносабатларига ўтиш методимиз республиканинг ўзига хос шароитлари ва хусусиятларини, анъаналар, урф - одатлар, турмуш тарзини ҳар томонлама ҳисобга олишга, ўтмишдаги иқтисодийни бир ёқлама, бесўнақай ривожлантиришнинг мудҳиш меросига барҳам беришга асосланади". Иқтисодий сиёсатни бугунги кунда глобал ва хусусий масалаларни ҳал қилувчи фан сифатида тасаввур қилиш мумкин. Шунинг учун мамлакатимизда жорий этилган таълимнинг янги модели - кадрлар тайёрлаш миллий дастури жамиятимизда туб ўзгаришларни вужудга келтириш асосидир. Президентимиз таъкидлаганидек " Биз олдимизга қандай вазифа қўймайлик, қандай муоммани ечиш зарурияти туғулмасин, гап охир оқибат барибир кадрларга ва яна кадрларга тақалаверади. Мубалағасиз айтиш мумкинки, бизнинг келажагимиз, мамлакатимиз келажаги ўрнимизга ким келишига ёки бошқачароқ айтганда, қандай кадрлар тайёрлашимизга боғлиқ".

Энди биз «Сиёсат»га оид сўз бирикмаларини тизимлаштиришга ҳаракат қиламиз. Маълумки, турғун бирикмалар икки нуқтаи назардан ўрганилиши мумкин: семасиологик ва ономасиологик. Биринчи ҳолатда турғун бирикмалар шаклдан маънолари томон, иккинчи ҳолатда эса, аксинча, маълум бир тушунча ёки мавзудан ибора шакллари томон

ўрганилади. Биз иккинчи ёндашиш асосида турғун бирикмаларни тизимлаштиришга ҳаракат қилдик. Француз тилининг луғатларидан жами 1221 та турғун ибораларни топдик. «Сиёсат» билан боғлиқ мавзулар бўйича уларнинг частотасини қуйидаги жадвалда берамиз.

N	«Сиёсат» тушунчалари	N	«Сиёсат» тушунчалари
1	Pouvoir d'Etat, administration, ordre social - 214	5	Scrutin - 43
2	Parti - 135	6	Etat indépendant, pays coloniaux - 75
3	Syndicat - 37	7	Assemblée, réunion, séance - 197
4	Lutte des classes - 104	8	Politique internationale. La paix et la guerre - 4 16

Pouvoir d'Etat, administration, ordre social

pouvoir d'Etat *m*, former un gouvernement, organe *m* supérieur, organes judiciaires, autorité *f* suprême, parlement *m*, Assemblée *f* nationale, Sénat *m*, pouvoir *m* exécutif, pouvoir *m* législatif, pouvoir *m* judiciaire, premier ministre *m*, tribunal du peuple, Chambre *f* des députés, Chambre des communes, Conseil *m* des Ministres, Conseil de la République, Conseil *m* Constitutionnel, organisme *m* législatif, mesures *f pl* législatives, comité *m* exécutif, Haute Cour *f*, organisme exécutif, contrôle *m* de l'exécution, organisme d'auto-administration sociale, Ministère *m* des Affaires étrangères, Ministère de la Justice Ministère de l'Agriculture, Ministère de l'Intérieur Ministère de la Guerre, Ministère de la Marine, Ministère de l'Air, direction *f* collective, chef *m* d'Etat, chef du gouvernement, membre *m* du gouvernement, conseiller *m* d'Etat, milieux *m pl* dirigeants, appareil *m* administratif, haut fonctionnaire *m*, fonctionnaire *m* public, chargé *m* de la protection du travail, bureau *m* des réclamations correspondance *f* de service, langue *f* officielle, numéro *m* d'entrée, numéro de sortie, à un exemplaire, copie *f* certifiée conforme, dans l'exercice de

ses fonctions faire abus d'autorité, l'autorité chargée de l'administration a le devoir de, presse f gouvernementale, conférence f de presse, projet *m* de loi, promulguer la loi, effet *m* de la loi, acte *m* juridique, loi f nationale, avoir force de loi, légalité f socialiste, législation f sociale, législation de rééducation par le travail, *m pl* rééducatifs, ordre *m* social, systèmes *m pl* sociaux différents, démocratie f socialiste, système *m* socialiste, URSS (Union des Républiques Socialistes Soviétiques), Union f Soviétique, dictature f du prolétariat, période *m* de transition, socialisation f de l'industrie, passage *m* au communisme, base f matérielle et technique du communisme, bien *m* du peuple tout entier, propriété f du peuple entier, principes *m pl* démocratiques, transformations f *pl* socialistes, transformations économiques et sociales, conquêtes f *pl* révolutionnaires, transformations f *pl* révolutionnaires, biens culturels et matériels, droits civils, libertés f *pi* civiles, octroi *rn* des libertés, réserver le droit, droit imprescriptible, égal en droits, égalité f de droits, droit égal à participer, rapports *m pi* fondés sur les droits égaux, liberté de l'individu, liberté de la presse, liberté de la parole, liberté de réunions, droit de vote, droit à l'instruction, droit au travail, droit au repos, droit d'être assuré matériellement dans la vieillesse, droit électoral, inviolabilité f personnelle, inviolabilité de la demeure, inviolabilité de la personne, enseignement *m* gratuit, assistance f médicale gratuite, обслуживание planification f erspective, nouvelles facilités *f pl*, Etat impérialiste, grand capital *m*, capital monopolisateur, magnat *m* d'industrie, grand maître *m* d'industrie, profiter de qch, s'enrichir de qch, législation f antiouvrière, la loi de la jungle, pillage *m* et la violence, revers *m* de la médaille, idéologie f néocapitaliste, putréfaction f du capitalisme, masses f *pi* laborieuses, absence f de droits, Etat multinational, intérêts *m pl* nationaux, minorité f nationale, protection f des minorités nationales, Union f librement consentie, droit à l'autodétermination, république f fédérée, sur les principes de l'autonomie, à parts égales, discrimination f raciale, haine f raciale, perdre le droit de cité, double nationalité f, abandon *m* de la nationalité (du droit de la cité), changer de nationalité, choix *m* de la nationalité.

Parti

congrès *m* du parti, le P. C. U. S., le Parti Communiste de l'Union Soviétique, candidat *m* au Parti Communiste, membre *m* du Parti Communiste de l'U.R.S.S., membre du parti, membre à pleins droits, membre de base, membre des Jeunesses Communistes de l'U.R.S.S., Fédération *f* Mondiale de la Jeunesse Démocratique, le P. C. F., le Parti Communiste Français, parti *m* ouvrier, des partis communistes et ouvriers, partis frères, parti au pouvoir, parti d'opposition, parti socialiste, appartenance *f* au parti, adhérer au parti, au syndicat, etc., collectage *m* des cotisations, cotisation *f* (versement *m*) d'entrée, cotisations *f pl* arriérées, expulser de l'organisation, esprit *m* de parti, esprit de principe, conscience *f* communiste, code *m* moral du bâtisseur du communisme, organisation *f* de base, programme *m* de la construction (de l'édification) du communisme, ligne *f* générale du mouvement communiste international, servir les intérêts, défendre les intérêts, prise *f* en considération des avantages mutuels, revêtir une grande importance, revêtir une ampleur considérable, actions *f pl* conjuguées, attitude *f* humaine, idées *f pi* et principes *m pi* humains, porter le drapeau de, porter (retenir) haut le drapeau de, lancer un appel.

Syndicat

organisation *f* syndicale, Conseil *m* central des syndicats de l'U.R.S.S., Congrès *m* des syndicats, conférence *f* pour la production, conférence syndicale, conférence locale, membre *m* du syndicat, militants *m pi* de(s) syndicat(s), permanent *m* du syndicat, comité *m* local du syndicat, carte *f* de syndiqué, organisation *f* locale du syndicat, comité local, homme *m* public, convoquer un meeting, mission *f* de nouveaux membres, style *m* de travail, éloignement *m* des masses, syndicats *m pl* jaunes, syndicat de patrons, association *f*, capital-travail".

Lutte des classes

conditions *f pi* de travail, amélioration *f* des conditions de vie, aggravation *f* des conditions de vie, situation *f* de fortune, incertitude *f* du lendemain, blocage *m* des salaires, fardeau *m* fiscal, hausse *f* du coût de la vie, vie *f* chère,

paupérisation f des travailleurs, sous-alimentation f, prime f de vie chère, travail *m* épuisant, travaux forcés, travail des enfants, travail féminin (des femmes), travail des adolescents, léser les intérêts, sacrifier les intérêts, trahir les intérêts du peuple, indemnité f pour absence forcée, faire suer sang et eau aux ouvriers, atteintes f *pl* aux droits des travailleurs, attenter au droits, attaque f contre le niveau de vie, accentuation f des contradictions, dirigeants *m pi* vénaux, persécution f des progressistes, bafouer les droits, vérification f de la loyauté, listes f *pl* noires, porter sur les listes noires, classe f ouvrière, coopération f des classes, essence f de classe, caractère *m* de classe, lutte f de classe, aggravation f de la lutte des classes, борьбы arène f de la lutte de classe, des positions f *pl* de classe, glisser sur les positions, lutter pour qch, lutter contre qch, la lutte pour la paix, la lutte pour l'existence, la lutte émancipatrice, la lutte revendicative, lutte pour la journée de travail de huit heures, lutter en commun contre qch, mener la lutte contre le bureaucratisme, aspirations f *pi* des masses populaires, satisfaire les besoins, satisfaire les revendications, satisfaction f des besoins des travailleurs, dans l'intérêt des travailleurs, défendre les intérêts de qn, défendre les intérêts, mouvement *m* de masse, mouvement national (de tout le peuple), mouvement ouvrier, mouve-ment revendicatif, mouvement antiimpérialiste, mouvement spontané, grève f spontanée, grève perlée, grève d'occupation, grève générale, grève de la faim, grève de protestation, grève de solidarité, grève politique, grève sur le tas, fonds *m* de grève, se mettre en grève, faire grève, se mettre en chômage, débrayage *m* de 24 heures, interdiction f des grèves, étouffer la grève, briseur *m* de grève, cesser la grève, briser une grève, marche f de la faim, descendre sur le pavé, manifestations f *pl* massives, manifestation de protestation, disperser les manifestants, rassemblement *m* populaire, revendication f légitime, converger les efforts, se donner la main, actions f *pl* conjuguées, unité f d'action, mot *m* d'ordre, le bon combat, pousser les feux, lame f de fond, problème *m* urgent, revêtir un caractère nouveau, poser la première pierre heureuse, billet *m* de polémique, gros de conséquences,

représentant *m* de l'administration, représentant des ouvriers, commission f de conciliation, politique f de conciliation, rafle f de police .

Assemblée, réunion, séance

Assemblée f nationale, Assemblée consultative, assemblée électorale de compte rendu, assemblée générale, conférence f d'entreprise, ouverture f du congrès (de la session), conférence trimes-trielle, séance f solennelle, séance solennelle d'ouverture, séance fermée (privée, à huis clos), séance publique, ouvrir (lever) la séance, session f plénière, séance plénière, séance de clôture, durée f de la séance, salle f des séances, salle des pas perdus, réunion f non officielle, réunion (assemblée) officielle, réunion extraordinaire, commission f de vérification des pouvoirs, président *m* d'honneur, membre *m* honoraire, bureau *m* d'honneur, chef *m* de délégation, secrétaire *m* exécutif, secrétaire technique, ordre *m* du jour, point *m* de l'ordre du jour, insérer dans l'ordre du jour, figurer à l'ordre du jour, épuiser l'ordre du jour, adopter l'ordre du jour, presser (établir) une liste, faire circuler une liste de présence, établir un rapport, rapport *m* général, rapport mensuel (trimestriel, annuel), rapport financier, rapport de la commission de contrôle financier, rapport sur l'état des travaux, compte-rendu *m* analytique, examiner un compte-rendu, document *m* rédigé, exposé *m* des faits, procès-verbal *m* de l'assemblée, tenir (rédiger) le procès-verbal, insérer au procès-verbal, rayer du procès-verbal, corriger une erreur matérielle, réviser un document (un mémoire), débat *m* général, polémique f publique, s'inscrire sur la liste des orateurs, demander la parole, principe *m* de roulement, parler de la tribune (de sa place), parler dans le microphone (au micro), orateur *m* précédent, interrompre l'orateur, soumettre à la critique, esprit *m* des chapelles, critiquer les défauts, remédier aux défauts, éliminer les défauts, corriger les défauts, faire affront à qn, lancer des attaques, s'écarter du sujet, opinion f dissidente, rappeler à l'ordre, retirer la parole à qn, examen *m* d'une question, accepter une proposition, adopter une résolution, accepter sous réserve, écarter une proposition, prendre une décision séance tenante, à l'unanimité, demander l'avis de l'assemblée, prendre en considération, faire un grand honneur, faire une

impression profonde, attacher beaucoup d'importance, avoir l'honneur d'assister, se permettre d'attirer l'attention de l'assistance, présenter ses respects, suivre avec une profonde sympathie, attirer une large attention, partager le sentiment de la joie, prier d'agréer l'assurance d'une très haute estime, s'inspirer du désir, se guider par l'aspiration, avec le sentiment d'une émotion profonde, entendre avec plaisir des paroles aimables, bien vouloir adresser ses félicitations, transmettre une salutation fraternelle, nourrir le sentiment du respect et d'une amitié profonde, souhaits *m pi* du travail fructueux, au nom des travailleurs, mettre en valeur le rôle positif, souligner avec satisfaction de grands mérites, consacrer toutes ses forces à la grande cause, confirmer son dévouement, soutenir l'héroïque peuple, il m'est agréable de constater, je voudrais attirer l'attention, c'est pour nous un plaisir particulier, nous nous félicitons de l'occasion, nous sommes sensibles aux vœux amicaux, au bien de nos peuples, lever le verre, porter le toast à la prospérité, saisir l'occasion pour exprimer des sentiments amicaux .

Scrutin

scrutin *m* public, vote *m* à mains levées, руки) vote mandat à main, vote par assis et levés, scrutin *m* secret, suffrage *m* direct, suffrage indirect, scrutin de liste, scrutin uninominal, voter sur l'ensemble, vote sans débat, mettre une question aux voix, inscrire sur la liste, vérifier le quorum, présenter une candidature, accepter d'être candidat, maintenir la candidature, appuyer une candidature, se désister en faveur de qn, déclarer une candidature irrecevable, retirer sa candidature, vote affirmatif (négatif), voix *f* délibérative, majorité *f* des voix, déposer un bulletin dans l'urne, в урну bulletin *m* de vote, bulletin valable, bulletin nul, bulletin blanc, désigner des scrutateurs, commission *f* du dépouillement, approbation *f* unanime, opposer un veto, système *m* électoral, sans distinction de race, de sexe, de langue ou de religion.

Etat indépendant, pays coloniaux

Etat *m* indépendant, indépendance *f* d'Etat, Etat souverain, souveraineté *f* de la nation, respect *m* de l'indépendance, inviolabilité *f* territoriale, frontières *f pl*

légues par l'histoire, frontière de l'Etat, protection f des frontières, garde-frontière *m*, corps *m* de gardes-frontières, zone f frontière, poteau *m* frontière, frontière internationale, zone internationale, marque f de nationalité, hymne *m* national, armoiries f *pl* d'Etat, drapeau *m* national, droit *m*. de protéger ses citoyens, droit d'asile politique, droit de l'Etat à l'autodéfense, droits légitimes des peuples, intérêts *m pi* légitimes, joug *m* colonial, régime *m* colonial, pays *m pi* vassaux, asservissement *m* des peuples, réduire en esclavage, dépendance f économique, étroitesse f nationale, retard *m* séculaire, oppression f séculaire, par contrainte, régime *m* fantoche, rompre (briser) ses liens, briser ses chaînes (ses fers), briser son joug, secouer le joug, aspirations f *pl* à la liberté, lutte f de libération nationale, révolution f nationale, accéder à l'indépendance, proclamation f de l'indépendance, pays *m pi* en voie de développement, désagrégation f du système colonial, héritage *m* du colonialisme, suppression f des séquelles du colonialisme, , voie f du développement non capitaliste, nationalisation f de l'industrie, surmonter le retard culturel et économique, renaissance f nationale .

Politique internationale. La paix et la guerre

l'ONU, l'Organisation des Nations Unies, Charte f de l'ONU, éluder la Charte de l'ONU, code *m* de droit internationa, droits *m pi* des gens, droit international O. N. U. E. S. C, Organisation f des Nations Unies pour l'Education, la Science et la Culture, commission f des affaires étrangères, délégation f pourvue de pouvoirs, faire partie de ..., composé(e) de, représentant *m* plénipotentiaire, délégué *m* permanent, envoyer un représentant, nommer (désigner) des délégués, échange *m* de délégations, échange de messages personnels, message *m* du chef d'Etat, développement *m* des échanges, conférence f au sommet, au sommet, au niveau des ministres, Hautes Parties Contractantes *f pl*, conférence de la table ronde, conférence des représentants plénipotentiaires, congrès *m* international, conférence internationale, contacts *m pi* internationaux, rapports *m pl* internationaux, entretien *m* s'est déroulé, service *m* consulaire, convention f consulaire, droit d'ambassadeur, immunité f diplomatique de l'ambassadeur,

diplomatie f secrète, chargé *m* d'affaires, homme *m* de confiance, frais *m pi* de représentation, représentant *m* personnel, contact *m* personnel, traité *m* d'Etat, traité d'amitié, d'alliance et d'assistance mutuelle, traité de non-agression, traité de neutralité, signature f d'un traité, signature a eu lieu en présence de ..., conclure un traité, conclusion f des traités, entente f préalable (accord *m* préliminaire), mener des pourparlers, faire échouer les pourparlers, idées *f pl* progressistes, sur une base saine, prob-lème *m* central, large éventail *m* de problèmes, rapprochement *m* des positions, compré-hension f des points de vues et des positions, question f en litige, parties *f pl* litigeantes (parties en litige), régler les litiges par les moyens pacifiques, décision f inacceptable, solution f des problèmes de la guerre et de la paix, exercer une pression, faire preuve d'initiative, heure f critique, situation f critique, résoudre les différends *m pi*, être dans une impasse, épée f à deux tranchants, chercher un accord, accord bilatéral, d'un commun accord, sécurité f collective, garantir la sécurité, principe *m* de l'égalité des droits, jouir de privilèges, détente f internationale, développer des rapports d'amitié, règlement *m* pacifique, par la voie pacifique, initiative f pacifique, compétition f pacifique de deux systèmes, coexistence f pacifique, large coopération f pacifique, , protection f des biens culturels, coopération f culturelle, assistance f (non agression f) mutuelle, grande puissance f, Etat *m* tuteur, Etat pacifique, Etat aux systèmes sociaux différents, système *m* socialiste mondial, communauté f socialiste, camp *m* du socialisme, cohésion f des forces démocratiques, cohésion et l'unité f du camp socialiste, solidarité f internationale, principe de la coexistence pacifique, s'unir sous le drapeau, rapport *m* des forces, délimitation f des forces, rapports politiques, coopération politique, indépendance f politique, politique des portes ouvertes, politique de nonintervention, politique de conciliation, politique des situations de force, politique „diviser pour régner“, politique au bord de la guerre, politique scissioniste, zone f de sécurité, zone de la Paix, zone désatomisée, zone dénucléarisée, zone démilitarisée, zones sinistrées, interdictionfdes essais nucléaires, interdiction des armes thermonucléaires, utilisation f de l'espace

cosmique dans les buts pacifiques, interdiction de la mise sur orbite d'engins porteurs d'armes atomiques, non-dissémination f des armes nucléaires, responsabilité f pour la propagande de guerre, responsabilité pour les crimes de guerre, mater (mettre à la raison) l'agresseur, retirer les troupes, réduire les effectifs des forces armées, suppression f des bases militaires étrangères, attitude f antimilitariste; état *m* d'esprit antimilitaire, neutralité f bienveillante, possibilité f de conjurer la guerre, moyens *m pl* de prévenir une agression, accord sur la suspension des hostilités, ne pas recourir à la force, créer des obstacles, saper l'unité, éléments *m pl* subversifs, attaques f *pi* colomnieuses, exciter la haine, hystérie f de guerre, course f effrénée aux armements, course aux armements, rideau *m* de fer, déchaînement *m* de la réaction, réaction f déchaînée, visées f *pl* revanchardes, bloc *m* agressif, bloc politique et militaire, Alliance f Atlantique, forces f *pi* nucléaires atlantiques, fauteurs *m pi* de guerre, instigateurs *m pl* à la guerre, entourage *m* hostile, vols *m pl* d'espionnage, envoyer des troupes sur le territoire d'une puissance étrangère, actes *m pl* d'agression, promoteur *m* d'agression, menace f à la paix, menace de force, troubler la paix, foyer *m* de guerre, incident *m* de frontière, conflit *m* de frontière, conflit armé, violer une frontière, provocation f de guerre, intervention f armée, intrusion f sur le territoire, débarquement *m* des troupes, rupture f de la paix, fardeau *m* des dépenses militaires, déclarer la guerre, attaque perfide, attaque-surprise, attaque armée, guerre f d'agression, guerre juste, guerre de conquête, guerre fratricide, guerre globale, intervention étrangère, annexion f des territoires, destruction f barbare des villes et des villages, autorités f *pi* d'occupation, régime *m* d'occupation, moyens de guerre prohibés (illicites), théâtre *m* des grandes choses, missile *m* intercontinental, fusée f intercontinentale, moyens de guerre bactériologique, moyens de guerre chimiques, armes f *pl* de destruction massive, chantage *m* atomique, guerre atomique, arme atomique, bombe f à hydrogène; bombe H, châtement *m* des criminels de guerre, criminel *m* de guerre, état *m* de paix, état de guerre, paix solide et durable, paix dans le monde entier, paix et sécurité f universelles, loi de protection de la paix,

défense de la paix, bouclier *m* de la paix, rempart *m* de la paix, mouvement *m* de la paix, sauvegarde *f* de la paix, affermir la paix internationale, conclure la paix, pour consolider la paix, champion *m* de la paix, acte *m* de bonne volonté, hommes *m pl* de bonne volonté, campagne *f* de signatures, opinion *f* publique, opinion publique mondiale, front *m* unique (uni), vigilance *f* constante.

2.2. “Théâtre” концептини вербаллаштирувчи сўз бирикмаларини ономасиологик тизимлаштириш

Ишимизнинг мазкур бўлимида биз эътиборимизни “théâtre” концептининг вербаллашувида иштирок этувчи лексик воситаларга қаратмоқчимиз. Маълумки, сўз шаклидан унинг маъноси, яъни у номлайдиган денотат томон ўрганиш тилшуносликда семасиологик ёндашиш тушунчаси билан белгиланади. “Théâtre” концепти вербаллашуви учун хизмат қилувчи айрим сўзлар, хусусан *parole, discours, parler, conversation (converser), répondre (réponse), écouter* сўзларнинг семантик структураларини аниқлаб олишга ҳаракат қиламиз.

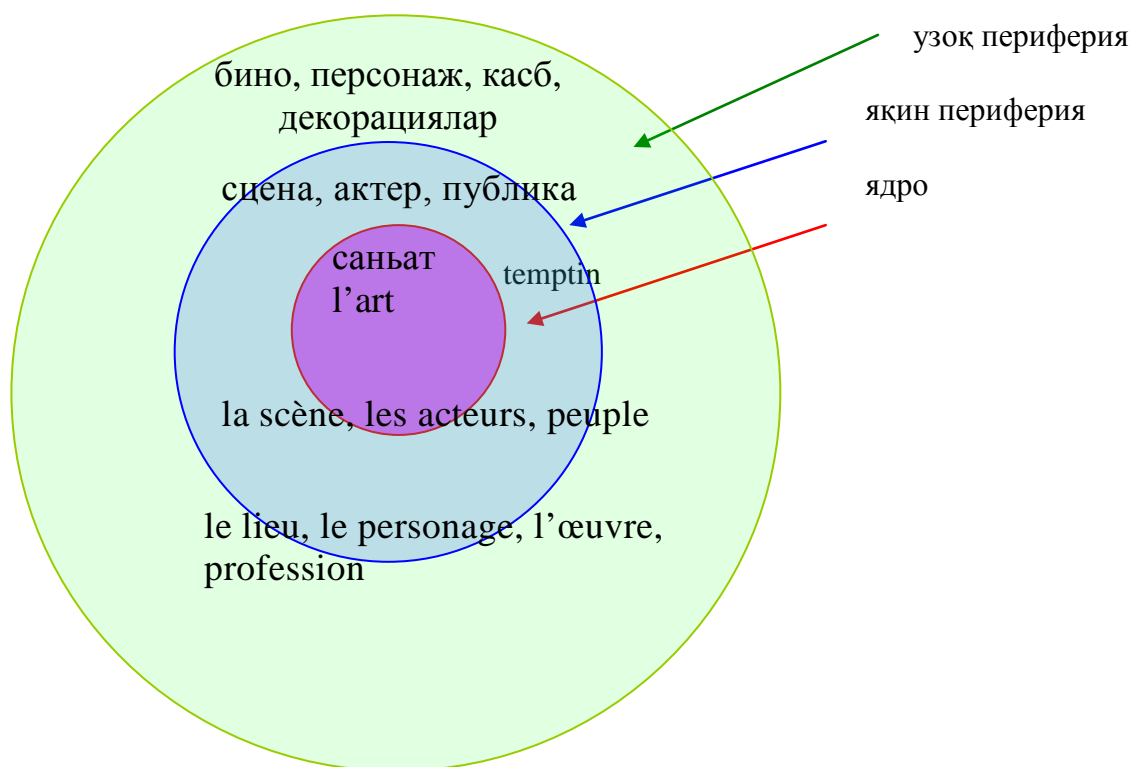
“Théâtre” тушунчасининг семантик ҳажмини тўлароқ кўриб чиқиш учун унинг лексик-семантик тавсифларини ҳамда энциклопедик ҳажмини кўриб чиқиш зарурдир. Лингвистик ва энциклопедик луғатларда мазкур тушунча маъноларининг энг тўла таърифи берилади. Француз изоҳли луғатларида мазкур тушунчанинг берилишини таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, драматик пьесалар ижро этиладиган бино ёки жой барча луғат мақолаларида «théâtre» тушунчасининг биринчи, демакки асосий маъноси сифатида берилган. Француз тилида бу икки таъриф луғат мақолаларида тенг равишда иштирок этади (14).

Ўзбек лингвокултурасида «театр» тушунчаси ўзид ахалқ ҳаётини драматик ёки сахна ҳаракати воситасида акс эттиради. Бунда тамашабинлар ва актерлар мазкур тушунчанинг муҳим таркибий қисмларини ташкил қилади, буларсиз, табиийки театрнинг ўзи ҳам

бўлмаган бўлар эди. Понятие «Ўзбек театри» тушунчаси ўйиннинг, дунёни идрок этишнинг миллий хасусият-ларини акс эттиради .

Француз лингвокултурасида «théâtre» тушунчаси икки кўринишда берилган: биринчидан, бу драматик асарларни ижро этиш учун бино, иккинчидан, 1. Саҳна, баланд жой; 2. Драматик санъат тури; 3. Муаллифнинг драматик асари; 4. Бир муаллифнинг ҳамма асарлари (11, 1039).

Мазкур структурадан келиб чиққан холда, «театр» тушунчасини график тарзда тасвирлаш мумкин:

Қуйидаги лингвистик репрезентатлар «théâtre» тушунчасининг муҳим таркибий қисмларини ташкил қилади: жой, томоша, драматик асар, томошабинлар, спектакл, санъат, саҳна, актер, касб (12, 1762).

Француз ва ўзбек лингвокултураларида “théâtre” сўзининг луғат мақолаларида берилган асосий тушунчаларини тақиқ этиб, биз “théâtre” тушунчас и моделининг сўз ва график тасвирини яратишимиз мумкин. Демак, сўз тасвирига қуйидагилар киради: ядро, яқин ва узоқ периферия. Яқин ва узоқ периферия тушунчанинг когнитив белгилари бўйича бир-

биридан фарқланади, бу белгилар аниқлик даражаси бўйича тартибга солинади. У ёки бу тушунча белгисининг аниқ бир майдон зонасига мансублиги фақат тегишли когнитив белгининг жонлилиги, унинг когнитив онг учун долзарблиги билан аниқланади (1, 84).

Шундай қилиб, ядрога санъат тури, сахна харакати; l'art, dramatique каби сўзлар тегишли бўлади. Яқин периферия соҳасига соҳна, актер, томошабин, la scène, les acteurs, peuple каби сўзларни киритиш мумкин. Узоқ периферия соҳасига бино, персонаж, декорация, касб, les decorations, profession, le lieu, le personage, l'œuvre, la profession (12, 1762).

График моделнинг қулайликлари – тушунча структураларининг кўргазмалигидир, аммо унда тушунчанинг мазмун компонентларини акс эттириш қийинроқ, чунки унда барча зарур мазмунга доир ахборотни жойлаштиришнинг иложи йўқ.

«Театр» тушунчасининг семантик ҳажмини француз ва ўзбек лингвокултураларида ўрганиш семантик ва энциклопедик тавсифларнинг бир хиллигини кўрсатяпти, хусусан этимологик келиб чиқиш майдонида, ва бунда ҳар хил лингвокултуралардаги сўзнинг семантик ҳажмида ҳар хил семантик тавсифлар кузатилади. Бу ҳолат ҳар хил экстралингвистик факторлар билан ашрт қилиб қўйилган. «Театр» лексемаси семантикасига маданият фактларининг таъсирини тадқиқ этиш келажакдаги кузатишлар учун истиқболли йўналишдир.

Энди биз театрга оид сўз бирикмаларини тизимлаштиришга ҳаракат қиламиз. Маълумки, турғун бирикмалар икки нуқтаи назардан ўрганилиши мумкин: семасиологик ва ономасиологик. Биринчи ҳолатда турғун бирикмалар шаклдан маънолари томон, иккинчи ҳолатда эса, аксинча, маълум бир тушунча ёки мавзудан ибора шакллари томон ўрганилади. Биз иккинчи ёндашиш асосида турғун бирикмаларни тизимлаштиришга ҳаракат қилдик. Француз тилининг луғатларидан жами 365 та турғун ибораларни топдик. Театр билан боғлиқ мавзулар бўйича уларнинг частотасини қуйидаги жадвалда берамиз.

	Театр тушунчалари		Театр тушунчалари
	Généralités - 36		Rôle - 30
	Salle - 20		Public - 57
	Scène - 17		Billets - 36
	Artiste - 104		Balet - 16
	Pièce - 49		

Généralités

théâtre *m* dramatique, théâtre lyrique, théâtre d'amateurs, théâtre de l'opéra et du ballet, théâtre de marionette (des poupées), théâtre de drame lyrique, théâtre des variétés, théâtre d'enfants, théâtre du jeune spectateur, théâtre national, théâtre public, théâtre de plein air, théâtre clos, chansons *f pl* folkloriques, art *m* folklorique, art théâtral, art vocal, art dramatique, cours *m* d'art dramatique, cercles *m pi* d'amateurs, activités *f pl* artistiques d'amateurs, soirée *f* d'artistes amateurs, mettre au courant du répertoire, mettre en double, répétition *f* générale, assister à la générale, aller en tournée *f*, venir en tournée, être en tournée, faire des tournées, donner des représentations, concert *m* de musique de chambre, se produire dans un concert (à la radio, à la télévision), soirée *f* de gala, spectacle *m* féérique, tour *m* de chant, salle *f* de théâtre, salle de concert, salle bien garnie, salle est comble (bondée), faire salle comble, regorger de monde, plein comme une barrique (comme une huitre, comme un oeuf), plein à craquer (à crever), comme des harengs en caque (en boîte), une épingle ne tomberait pas à terre, faire la sale, connaître les tourments de recettes, fauteuil *m* d'orchestre, placés *f pl* avant, placés arrière, bas *m* (bout *m*) de la salle, places réservées, faire écouler la foule

Scène

dispositif *m* scénique, trou *m* de souffleur, les dessous du théâtre, en fond de toile, rideau *m* de fond, changement *m* de décor, frapper les trois coups, le rideau se lève (s'ouvre), le rideau tombe (se ferme), coup *m* monte, coup de

théâtre, innovation f théâtrale, sur les tréteaux *m pl*, porter a la scène, mettre des effets, appliquer une affiche (un écriteau) au mur, salir les murs

Artiste

la saison des premières, Festival *m* d'Art dramatique, dramaturgie f classique, dramaturgie moderne, monter sur les planches, jouer la comédie, faire son début, c'est un fruit de serre chaude, artiste *m* émérite, artiste du peuple, reine f de théâtre, grande coquette f, jeune premier *m*, jeune première f, premier sujet *m*, a gros cachets, tête/ d'affiche, l'élite f des artistes, artiste à grandes capacités scéniques, eclipser les autres par son talent, artiste a plusieurs faces, se distinguer (exceller) dans tous les genres, avoir de l'abattage, elle a de l'abattage, ne pas avoir son égal, avoir son second, feu *m* sacré, avoir le feu sacré, esprit *m* de création, idole f du jour, être la pluie et le bon temps, être idole du public, komme *m* de théâtre, meneur *m* de jeu, chef *m* de plateau, entrer en scène, ouvrir la scène, faire son entrée sur la (en) scène, manquer son entrée, faux départ *m*, fausse sortie f, se bruler a la rampe, descendre la scène, faire balle, chaque réplique faisait balle, jouer le mot, entendre des répliques qui font mouche, donner la réplique, réplique f reussie, inflexions f *pl* du parler, rester en carafe, faire de la toile, se tenir derriere le rideau, interpretation f sans faille, interpretation est plus que remarquable, intepretation est de premier ordre, occuper son numero, avoir de l'entrain, avoir de l'elan, perdre son elan, il est plein d'entrain, se montrer au meilleur - de sa forme, chauffer la scène, jouer avec brio, bruleur *m* de planches, bruler les planches, jouer (païier) pour la galerie, conjuguer tout dans son jeu, jouer d'une maniere persuasive, être persuasif dans son jeu, le naturel du jeu, avoir un naturel hors-ligne, avoir des entrailles, avoir un bon masque, avoir des larmes, personnage *m* haut en couleur, camper le portrait de qn, pénétrer jusqu'au fond de l'ame du personnage, amalgamer divers traits, tension f dramatique, tenir bien sa personne, tenir son bonhomme *fam*, donner le meilleur de soi-meme, jouer avec ame (avec sentiment), tout va comme sur des roulettes, quitter le brodequin pour prendre le cothurne, faire longueur, faire de la comedie de salon, faire sa rentrée, avoir le

trac, avoir un contract annuel, n'avoir pas pour un sou de talent, essayer des sifflets, boire une goutte, se faire travailler, success *m* boeuf, succes honnete, eclat *m* tapageur, succes d'enthousiasme, avoir un succes retentissant (eclatant), avoir beaucoup de rappels, avoir de l'agrement, boire du petit lait, manger des cotelettes *fam*, se couvrir de gloire

Pièce

oeuvres *f pl* classiques, oeuvre capitale (magistrale), spectacles *m pl* a grande mise en scène, mise en scène *f*, comedie *f* de cape et d'epee, pièces *f pl* modernes, pièce à grand spectacle, à grand spectacle, pièce petillante d'esprit, pièce bien (mal) charpentee, la pièce se joue a guichet ferine, la pièce tient l'affiche, la pièce fait salle comble, demeurer au théâtre, clou *m* de la saison, grande attraction *f* du jour, folie *f* du jour, passer la rampe, essayer les feux de la rampe, remonter (reprendre) une pièce, la pièce n'a pas passe la rampe, faire four, échouer avec eclat, tomber a plat, prendre la tape, ramasser une tape, quelle tape!, il y a des bossus, faire époque, faire effet (de l'effet), enlever son effet, faire son petit effet, couper à qn son effet, menager son effet, se liberer de toute convention, marier avec bonheur, combiner avec un rare bonheur, conjuguer harmonieusement, intensité *f* dramatique, captiver (fasciner) le public, un spectacle captivant (passionnant, fascinant, prestigieux, empoignant), héros *m* composite, l'action se passe (se situe), l'action se centre sur la recherche du personnage, le noeud (la clef) de l'action, le denouement de l'action, précipiter le dénouement, faire longueur

Rôle

distribution *f* des rôles, distribution heureuse, offrir un rôle, interpréter (exécuter, jouer, remplir) un rôle, interprétation *f* hors ligne, doubler un rôle, repasser un rôle, tenir l'emploi de..., tenir le jus (la vedette), rôle dirigeant, rôle de confiance, jouer le rôle de compaste, faire de la figuration, jouer les utilites, jouer le second personnage, allumer (moucher) les chandelles, rôle muet, rôle marque, tenir un rôle a sa taille (a sa mesure), bailler au tableau, faire passer une colle (une colle blanche), bien saisir le rôle, être bien dans son rôle, entrer dans

la peau de personnage, rôle bien développé, outrer (charger) son rôle, bien habiller son bonhomme *fam*,

Public

le grand public, pilier *m* de coulisses, être bien accueilli par le public, regarder de tous ses yeux, être tout yeux, boire à pleines prunelles, empoigner le spectateur, tenir en haleine (en suspens), prendre par les entrailles, tirer les larmes des yeux, être ému jusqu'aux larmes, se prendre au jeu, accrocher le public, conquérir le public, ravir le public, gagner la faveur du public, obtenir un véritable triomphe, monter aux nues, applaudir des deux mains, tonnerre *m* d'applaudissements, applaudissements *m pl* éclatent en tonnerre, applaudissements en rafale, dechamer des applaudissements, salver d'applaudissements, les applaudissements étaient nourris et prolongés, une ovation allant à qn (adresse à qn), applaudissements peu nourris, faire aller les battoirs, saluer le public plus d'une fois, acclamer sans fin, on a scandé le nom de, battre un ban, battre les mains, ne pas lâcher les artistes, acclamer les acteurs, exécuter en bis, faire bisser, faire une ovation, faire tomber une pièce, faire four, susciter une vive réaction, réaction *f* prompte (forte, inattendue, naturelle, rapide, soudaine, vive), réagir vivement (promptement), faire part de ses impressions, impressions *f pl* vives, compte-rendu *m* sur qch, porter jugement sur qch, jugement de qn, remarques *f pl* critiques, critique *f* partielle, critique impartiale, on entend l'herbe pousser, braquer la lorgnette, le parterre s'amuse, travailler le succès, lancer (tirer) un pétard, c'est à voir, cela vaut la peine d'être vu

Billets

bureau *m* de location, guichet *m* de théâtre, agence *f* de théâtre, la location est ouverte de ... à ... heures, stationner devant le guichet, faire la queue (faire la file) devant le guichet, faire le pied de grue, stationner un bon bout de temps, procurer (se fournir, prendre) les billets, prendre les billets d'avance, demande *f* de réservation, se faire réserver (retenir) des billets, faire parvenir les billets, en quantité *f* voulue, avoir facilement des billets, pas la moindre chance?,

les prix *m pl* sont abordables, faute de billet, entrée f (billet *m*) de faveur, carte f d'entrée, avoir ses entrées, donner les entrées, être bien (mal) place, entrée interdite, entrée gratuite (libre), représentation f privée, spectacle *m* payant, billet d'occasion (à l'entrée, de trop, de libre), sans majorer le prix, places f *pl* les plus demandées, jouer à bureaux fermés, jour *m* de pointe, vérifier la validité des billets, fourrer ses billets quelque part

Balet

art *m* plastique, prima donna f, maître *m* de ballet, danseuse-étoile f, anima-teur *m* du théâtre, petits rats *m pl*, rat de l'opéra, corps *m* de ballet, école f choréographique, avoir des bras, avoir du ballon: elle a du ballon, faire des pointes, tenir la pose, de gracieuses arabesques f *pl* dans l'espace, danse f folklorique, danses et chants régionaux français

2.3. “École supérieure” концептини вербаллаштирувчи сўз

бирикмаларини ономаσιологик тизимлаштириш

Ишнинг мазкур бўлимида биз француз тилида мавжуд бўлган сўз бирикмаларни “*école supérieure*” концептининг у ёки бу мавзусига тегишлилиги бўйича таснифлашга ҳаракат қиламиз. Бундай таснифни амалга ошириш, албатта, осон иш эмас. Унинг мураккаблиги шундан иборатки, тадқиқотчи доимо икки нарсани эътибордан қочирмаслиги лозим бўлади: биринчиси - таснифга киритилган луғат бирлигининг “*école supérieure*” мавзусига мос келиши бўлса, иккинчиси мазкур бирликнинг ўзбек тилидаги бирликка муқобиллигини аниқлаш бўлади. Қиёслаб кўрайлик: француз мактабларида доимо *lever le doigt* (*бармоқ кўтармоқ*) сўз бирикмасини қўллайдилар, амма айнан шу тушунчани ифодалаш учун ўзбек мактабларида *қўл кўтармоқ* (*lever la main*) сўз бирикмаси қўлланади. Француз ва ўзбек тилларининг соҳиблари жамоаларида шаклланган ва уларнинг ҳар бирига хос бўлган маданий компонент луғат тузувчисидан доимо эътиборли бўлишни талаб қилади.

Француз тилининг янги луғатларидан “олий мактаб” концептига оид 600 дан кўпроқ лексик бирликларни танлаб олдик. Олий мактаб мавзулари бўйича уларнинг миқдори қуйидаги жадвалда келтирилган.

N	Мавзулар	N	Мавзулар
1	Généralités - 60	7	Etudes des langues - 48
2	Enseignement - 74	8	Lecture, travaux écrits -38
3	Facultés - 27	9	Professeurs - 40
4	Travail - 78	10	Disciplines - 43
5	Etudiants - 41	11	Examens - 25
6	Equipement - 30	12	Recréation - 31

Олий таълим муассасалари

Généralités

Académie f des Sciences, Université f nationale de Moscou, Université de l'Amitié des Peuples, Institut m pédagogique de Moscou, Academie des Arts, Institut polytechnique, Institut (Ecole f) de médecine, Institut des ingenieurs du batiment, Institut des langues étrangères, Institut des relations internationales, Ecole technique supérieure, Academie f d'agriculture, Institut m (Ecole) des Mines, Institut d'aéronautique, Institut des chemins de fer, Institut du transport, Institut théâtral, Institut de perfectionnement des médecins, Institut de perfectionnement des instituteurs (des enseignants), Université populaire, Centre de recherche scientifique, Ecole nationale d'Arts et Métiers, Ecole nationale d'Agriculture, Ecole spéciale interarmes, Ecole navale, Institut des Sciences Politiques („Sciences-Po"), Ecole supérieure de Guerre terrestre (de Guerre aérienne, de Guerre navale), Ecole polytechnique, Ecole centrale des Arts et Manufactures, La Sorbonne (avec les facultés des lettres, des sciences, de droit, de médecine), Ecole normale supérieure. ministère m de l'Education Nationale (de l'Instruction Publique), ministre m de l'Education Nationale, système m d'enseignement, enseignement m public, enseignement général, formation f

générale, enseignement obligatoire, enseignement facultatif, enseignement gratuit, enseignement payé, enseignement libre (privé), (*Францияда*), enseignement laïque, enseignement confessionnel (*Францияда*), enseignement primaire, enseignement secondaire, instruction f incomplète, enseignement court (*Францияда*), instruction secondaire complète, enseignement long (*Францияда*), brevet *m* d'études secondaires, certificat *m* de maturité, brevet (certificat) d'études secondaires, brevet de fin d'études du premier cycle (*Францияда*), diplôme de baccalauréat (*Францияда*), formation f professionnelle, enseignement technique, certificat *m* d'aptitude professionnelle (*Францияда*), enseignement par correspondance, enseignement supérieur, diplôme *m* d'études supérieures.

Facultés

faculté f des lettres, faculté des sciences, faculté de droit, faculté de médecine et de pharmacie, cours *m pl* du soir, cours par correspondance.

Etudiants

entrer à l'université (à l'institut), s'inscrire aux cours, être reçu (admis) à l'institut, verser un droit d'inscription, prendre une inscription, carte f d'étudiant, jeunesse f universitaire, jeunesse estudiantine, étudiant *m* de la faculté des lettres, étudiant en droit, étudiant en médecine, étudiant en sciences, auditeur *m* libre, en quelle année êtes-vous?, en 4e année, faire sa deuxième (troisième, etc.) année, passer en 5e année, un étudiant de 5e année, toucher la bourse, bénéficiaire d'une bourse, être subsidié par l'Etat, être à la charge de qn, salle f de cours, aller aux cours, suivre les cours, fréquenter les cours, écouter les conférences, présence f aux cours, une présence régulière, sécher les cours *fam*, faire le résumé, prendre des notes, certifier une épreuve subie, agréer un mémoire d'étudiant, être note, carnet *m* de notes, accorder un sursis, travaux *m pl* pratiques, travail de fin d'année, travail de diplôme, soutenir un diplôme, rapport *m* scientifique, le travail porte sur..., cumuler le travail scientifique et les études, stage *m* de perfectionnement, faire la période de stage, étudier par correspondance, en fin de stage, finir l'université, la promotion f de 1950,

appartenir à la promotion de..., quitter son institut, cité f universitaire, statut *m* de l'université, maison f communautaire d'étudiants,

Professeurs

faire un (son) cours, boursier *m* de thèse (de recherche), candidat *m* à l'agrégation, stage *m* de boursier (de thèse, de recherche), chercheur *m* scientifique, consultant *m* scientifique, collaborates *m* scientifique, recherche f indépendante, poursuivre la recherche auprès des chaires, en qualité d'aspirant, soutenir sa thèse de candidat es sciences, institut *m* de recherche, travail *m* scientifique, la thèse a pour thème..., membre *m* correspondant, membre de l'Institut, Institut de France, professeur *m* agrégé (certifié), doyen *m* de faculté, docteur *m* es sciences techniques, docteur es lettres, docteur en droit, docteur en médecine, collation f des grades, attribuer un prix, service *m* du personnel, répartition f des postes. le corps (le personnel) enseignant, penurie f du personnel enseignant, maître *m* d'école, instituteur m, institutrice f, professeur *m*, dirigeant *m* de classe, avoir une charge, une charge titulaire, traitement m fixe, un professeur expérimenté (averti, qualifié), un bon éducateur, un éducateur expérimenté, un éducateur inexpérimenté, jouir d'une grande autorité, exercer une influence sur qn, avoir le couer à son métier, connaître (posséder à fond) son métier, manquer d'expérience, manquer d'autorité, un éducateur manque, pédagogue *m* militant, maitre (instituteur) émérite, un professeur titularise, directeur *m* des études, directeur d'école, proviseur *m* (chef *m* de lycée), principal *m* (chef de collège), faire la classe, tenir la classe en eveil, émouvoir l'assistance, appeler l'attention, enregistrer les absences, fixer le regime, dresser l'horaire (l'emploi du temps), roulement *m* de classes, appeler un éève au tableau, interroger un élève, reprendre un élève, souligner les fautes, passer une faute, corriger les devoirs, vérifier les calculs, les calculs *m pl* sont justes, s'occuper des retardataires, leçons f *pl* (cours *m*) de rattrapage, heures f *pl* supplémentaires, lecons supplementaires, imposer des obligations, charger qn d'une commission, une commission importante, laisser l'initiative à qn, reporter

(remettre) une leçon, donner des leçons privées, courir le cachet, méthode f grammaticale, méthode analytique, méthode directe, méthode globale.

Enseignement

but *m pl* et organisation f des études, liquider l'analphabétisme, adaptation f de l'enseignement au monde actuel, dégradation f des études, relèvement *m* du niveau des études, acquisition f du savoir, apprendre qch à qn, enseigner qch à qn, former l'intelligence, nourrir l'esprit, questions f *pl* de civilisation, formation f de l'esprit, acquisition f des habitudes, assimiler les connaissances, affermissement *m* des connaissances, manque *m* de connaissances, acquérir des connaissances, combler une lacune, apprendre à apprendre, former des spécialistes, doter l'industrie de spécialistes, former des cadres, faire ses études dans une école professionnelle (secondaire), faire ses études dans un institut (à l'université), cumuler les études avec le travail, faire ses études par correspondance, faire ses études sans abandonner l'exercice de sa profession, faire son apprentissage, programme *m* des études, programme surcharge, problèmes *m pl* éducatifs, pratique f de l'enseignement, élever qn (éduquer qn), éducation f communiste, éducation sociale, enseignement *m* civique, enseignement moral, éducation artistique, éducation physique, rééduquer qn (refaire l'éducation de qn), les mécanismes *m pl* de base, monter des automatismes corrects, techniques f *pl* pédagogiques, but *m* instructif, but éducatif, unité f de l'enseignement et du travail productif, unité des exigences, prendre en considération des particularités d'âge, acquisition f de réflexes nouveaux, arriver à se discipliner, éducation f séparée, charge f sociale, travail *m* intellectuel, travail manuel.

Disciplines

matières f *pl* d'enseignement, contenu *m* de l'enseignement, sciences f *pl* humaines (les humanités), sciences exactes, sciences (physiques et) naturelles, disciplines f *pl* artistiques (musique et dessin), mathématiques f *pl* élémentaires, mathématiques supérieures, étude f des machines, travail *m* manuel, leçon f de ..., leçon des choses, culture f physique, cours *m* élémentaire de ..., régime *m*

scolaire, règlement *m* intérieur, observer les régies, faire infraction au règlement scolaire, classe *f* discipliné, classe fatigante à conduire (à mener), classe surchargée, prendre des sanctions, une punition juste méritée), demander pardon, demander la permission, accorder l'autorisation, avec votre permission, faire une leçon (une sermonce) à qn, mettre un frein, mener à la baguette, imposer le silence, établir l'ordre, rendement *m* scolaire, système *m* d'appréciation par notes, bulletin *m* scolaire, mettre une note, donner une bonne note (un bon point), donner une mauvaise note (un mauvais point), baisser la note, élever la note, avoir de bonnes notes, avoir de mauvaises notes, coller un deux *fam*, doubler sa classe (redoubler son année), exclusion de la classe, renvoyer (exclure) un élève de l'école, mettre dans le coin, blâme *m* porté à l'ordre du jour, remontrance *f* à la réunion pédagogique, obtenir une récompense, tableau *m* d'honneur, cahier *m* d'honneur, féliciter qn de qch, remporter un prix, distribution *f* des prix, changer de classe, conseil *m* de classe.

Équipement

matériel *m* didactique, carte *f* muette (*география*), carte des poids et mesures, table *f* de multiplication, livres *m pl* d'études, manuels *m pl*, livre de classe, livre de lecture, livre du maître, papier *m* buvard, tableau *m* noir, tableau mural, tableau à chevalet, projecteur *m* à films fixes, ruban *m* enregistreur, uniforme *m* scolaire, livret *m* scolaire, bulletin *m* trimestriel, dossier *m* scolaire (individuel), carnet *m* de santé individuel, cahier *m* d'appel, journal *m* de classe.

Travail

aller à l'école (en classes), la rentrée des classes, faire l'appel, manquer à l'appel, être en retard, être absent, être présent, un motif sérieux, une cause sérieuse, absence *f* justifiée, absence non justifiée, négliger ses études, faire l'école buissonnière, tirer la carotte, manquer les classes (les leçons), se ranger par deux, bavarder pendant la leçon, faire du potin, faire du tapage, chahuter, poser des questions, répondre aux questions, répondre de sa place, à son tour, à tour de rôle, lever le doigt (*француз мактабида бир бармоқни кўтуриши қабул қилинган*), lever le bras, résoudre un problème, compter mentalement, travail *m*

collectif (en commun), travail individuel (personnel), thème *m* de réflexion, sujet *m* d'imagination, faire des expériences de physique, faire des expériences sur les animaux, présenter son cahier, ramasser les cahiers, travaux *m pl* scolaires, activités *f pl* post-scolaires, lectures *pl* extrascolaires, devoir *m* (travail à domicile), devoir inexécuté, préparer ses leçons, faire ses devoirs, apprendre qch par cœur, savoir par cœur, savoir sur le bout des doigts, être premier en ..., tenir la palme en ..., être fort (cale) en ..., être ferme sur ..., posséder qch à fond, faire des inathématiques, ne pas avoir le sens des mathématiques, ne pas mordre aux mathématiques, être faible en ..., c'est mon point faible, avoir du retard en ..., avoir du retard sur ses camarades, retarder sur ses camarades, donner un coup de main à un camarade, rattraper ses camarades, travailler avec zèle, travailler ferme (d'arrache-pied), réaliser des progrès, progrès *m pl* scolaires, essuyer le tableau, aérer la classe, être de service.

Lecture, travaux écrits

lire en chœur, lire à haute voix, lire silencieusement (mentalement), lire des yeux, lire d'une coulée, lire couramment, réciter une fable (une poésie), trébucher à chaque mot, lecture *f* expliquée, leçon de calligraphie, avoir une belle main, reconnaître la main, pattes *f pl* de mouche, écrire trop serré, écriture *f* irrégulière, écriture illisible, une belle écriture, écrire comme un chat, un patte d'encre, écrire sans ratures, faire des exercices écrits, effacer qch avec (à l'aide d') une gomme, écrire comme un fiacre, laisser une marge, dictée *f* commentée, écrire une composition (une rédaction), interrogation *f* écrite, écrire sous dictée, écrire au crayon (à l'encre),

Etude des langues

professeur *m* de français, langue *f* maternelle, les langues étrangères, les langues vivantes, les langues mortes, les langues classiques, les langues anciennes, avoir le don des langues, avoir un accent étranger, il connaît le français, parler deux langues, faire une version, faire un thème, consulter le dictionnaire, traduire à livre ouvert, traduction *f* littérale, faire le mot à mot, mettre au net, traduction *f* littéraire, décliner un substantif, conjuguer un verbe, composer une phrase,

degager une regie, interrogation f sur le vocabulaire (le lexique), faute f d'orthographe, faute de grammaire, regies f *pl* de grammaire, un vernis superficiel de qch.

Examens

examen *m* de maturite, examen probatoire, examen du baccalauréat, examen d'entrée (d'admission), examen de concours, examen de passage, examen préalable, examen de fin d'études, examen de repechage, examen écrit, examen oral, passage *m* dans la classe suivante, préparer un examen, passer un examen, se présenter à un examen, faire passer un examen, obtenir un „cinq" à l'examen, échouer à un examen, rater un examen, fixer un examen, remettre un examen, poser une question, poser une colle *fam*, être dans le pétrin, mettre dans le pétrin, élimination f des élèves.

Récréation

jouer dans le préau, jouer les capitaines, jouer à cache-cache, jouer à coucou, jouer à la chapelle, jouer au roi détrôné (roi detrone), jouer au chat perche, faire la chaine, jouer à la marelle, jouer à la main chaude (au collin-maillard *m*), jouer à la balle, jouer à pile et face, pot *m* au noir, jouer aux gages, construire un chateau de cartes, jouer aux rabrouees, jeux *m pl* de société, petits jeux, jeux d'esprit, ce n'est pas du jeu, suivre la regie du jeu, faire la petite guerre, jouer au football (au tennis), jouer à courir, jouer à saute-mouton, boules f *pl* de neiges, sauter à cloche-pied, aller (monter) à dada.

2.4. «Travail» концептига оид сўз бирикмаларини

ономасиологик тизимлаштириш

Мустақил Ўзбекистонда 100 лаб қўшма корхоналар очилди ва ўз фаолиятини олиб бормоқда. Бу қўшма корхоналар хар икки давлатнинг янада юксалтиришда ва жахонга танитишда барча дипломатик алоқаларни боғламоқда. Бу қўшма корхоналарнинг олиб боришида биринчи навбатда социологик тадқиқотлари орлиб борилган социологик тадқиқотлар натижасида ушбу қўшма корхоналар иш фаолиятини ўстирмоқда. Биз

ушбу кўшма корхоналарни ўрганишда социал тадқиқотлар орқали иш олиб борамиз. Унга қараб социологик тавсиялар берилди, hozir эса кўлдан келган ишларни муаммолар хал қилинади. Булар ҳаммаси социология фанига боғлиқ албатта.

Ўзбекистон мустақил ривожланишидаги ўтган кескин тарихий даврида ташкилотларнинг салохиятлари жуда ҳам улкан бўлди десак муболаға бўлмайди. Республиканинг суверен давлат сифатида қарор топтириш юзасидан улкан ишлар амалга оширилди. Ҳозир Ўзбекистон 165 дан ортиқ давлатлар тан олган. Дунёдаги 120дан ортиқ мамлакатлари билан дипломатик муносабатлар ўрнатган. Тошкентда 35та мамлакатнинг ўз элчихонаси бор бугунги кунда Ўзбекистон тўла ҳуқуқли асосда энг обрўли ва нуфузли халқаро ташкилотлар таркибига кирган бўлиб барча китъалардаги ўнлаб мамлакатлар билан дўстона алоқаларни ривожлантириб бормоқда.

Энг йирик банк ва молия органлари, нодавлат ва ноҳукумат ташкилотлари билан яқиндан ҳамкорлик қилмоқда. Республикада 88та чет давлат ваколатхоналари рўйхатдан ўтган, 24 та ҳукуматлараро ташкилот ва 13 та ноҳукумат ташкилот ишлаб турибди. Ўтган йиллар мобайнида республикада кўплаб жуда муҳим халқаро конвенцияларига кўчирилди.

Ҳозир республикаимзда руй бераётган иктисодий ижтимоий жараёнлар инсоннинг турмушга меҳнат фаолиятига бўлган рағбатни тубдан ўзгартирмоқда. Ҳозирги вақтда аҳолининг энг фаол табакалари шаклланимоқда, уларнинг иктисодий манфаатлари мол мулк эгалари ёки шериклари бўлишга интилиш, фойдадан улуш олиш, ишлаб чиқаришни бошқаришда шахсан катнашиш, ўзи жамғарган сармоядан уз ҳошишига кўра фойдаланиш имкониятидан бевосита боғлиқдир.

Инсон узини хужайин деб ҳис этиши уни меҳнатга рағбарлантирадиган асосий омил булиб қолди. Ҳозирги вақтда меҳнат фаолиятига қизиқишнинг ижтимоий шакллари ривожланиб, аҳолини иктисодий фаоллиги ошиб бораётганлиги муҳим омил ҳисобланади.

Мехнат қилишга рағбарлантирадиган омилларнинг янги тизими шаклланиб, бу нарса одамларнинг иқтисодий майлида уз ифодасини топмокда. Моддий манфаатлари давлатга қарашли бўлмаган корхоналарда меҳнат қилиши ёки уз корхонасини очиш истаги билан боғлиқ булган аҳоли сони купайиб бормокда. Мулкчилик шакллари ўзгартириб кўп укладли иқтисодиёт шаклланиб бориши билан бирга омма онгининг ҳолатида меҳнат соҳасидаги кадриятлар ва йуналишларда аста секин узгаришлар булмокда.

Кучли ижтимоий сиёсат мураккаб утиш даврида одамларнинг манфаатларини ишончли ҳимоя қилишдагина эмас, бу энг аввало, сермахсул меҳнат қилиш учун яхшироқ рағбат ва имкониятлар яратишдан, иқтисодий йул танлаш ва фаолият курсатиш эркинлиги булган қафолатли ҳуқуқни қарор топтиришдан, аҳолининг меҳнат ва ижтимоий фаоллигини оширишдан ҳам иборатдир. Бундан ҳар бир инсон мулкка эга булиши, узи меҳнат қиладиган соҳани ва ишлашини танлашда эркин булиш ҳуқуқи таъминланиши даркор. Меҳнат қилиш ҳуқуқи, тадбиркорлик билан шуғулланиш имконияти ҳамда ўз меҳнатидан даромад олиш ҳуқуқи меҳнатга яроқли аҳолининг иши билан чамбарчас боғлиқ. Ўзига аҳолининг таркибига эга бўлган аҳолининг усиши юкори суратлар билан бандлиги масаласи доимо энг муҳим ва ўткир масалалардан бўлиб келган ва ҳозир ҳам шундай бўлиб қолмокда.

Мамлакатимиз ижтимоий жиҳатдан йўналтирилган бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида жуда кўплаб социал муаммоларга дуч келмокда. Бундай муаммоларнинг олдинги сафида ишсизлик, аҳолининг бандлигини таминлаш муаммоси туради. Бозор муносабатларига ўтиш даврида ишсизликнинг юзага келиши муқаррардир, чунки хусусийлаштириш жараёнинг чуқурлашиб бориши, мулкчилик шаклларининг вужудга келиши аҳолини иш билан таминлашда бир қатор қийинчиликларни вужудга келтиради. Республика аҳолисининг 60%

қишлоқларда яшайди. Ҳозир кунда қишлоқ хўжалигининг ўзи бундай миқдордаги қишлоқ аҳолисини иш билан тامينлай олмайди.

Маълумки, ишсизлик деганда ҳеч қаерда банд бўлмаган ва иш қидираётган ишсизлар тушунилади. Ишсизлик тушунчаси бутун жаҳон мамлакатлари хос бўлган тушунчадир. Масалан, халқаро Меҳнат Ташкилоти маълумотларига қараганда 1996 йили 24 ривожланган мамлакатда 36 млн ишсиз бўлган. Бу рақам Германияда ишга ярақли кишиларнинг 13%, Францияда 12%, Россияда 9%, Ўзбекистонда 0, 7% ни ташкил қилади. Демак, ишсизлик бу умумий иқтисодий жараён бўлиб, ишлаб чиқаришнинг тушкунлиги, корхонанинг синиши, давлат иқтисодий қувватининг зайифлашуви билан боғлиқ ҳолда вужудга келади.

Бу параграфда биз «travail» концептига оид сўз бирикмаларини тизимлаштиришга ҳаракат қиламиз. Маълумки, турғун бирикмалар икки нуқтаи назардан ўрганилиши мумкин: семасиологик ва ономасиологик. Биринчи ҳолатда турғун бирикмалар шаклдан маънолари томон, иккинчи ҳолатда эса, аксинча, маълум бир тушунча ёки мавзудан ибора шакллари томон ўрганилади. Биз иккинчи ёндашиш асосида турғун бирикмаларни тизимлаштиришга ҳаракат қилдик. Француз тилининг луғатларидан жами 1989 та турғун ибораларни топдик. Иш соҳалари бўйича уларнинг частотасини куйидаги жадвалда берамиз.

N	«Иш» соҳалари	N	«Иш», соҳалари
1	Conditions, organisation, emploi du temps - 107	9	Affaires - 33
2	Cadres - 63	10	Homme de peu de condition - 128
3	Rémunération - 77	11	Protection - 22
4	Bon travailleur - 179	12	Processus de travail - 94
5	Mauvais travailleur - 136	13	Labeur - 47
6	Carrière - 105	14	Peine perdue - 33

7	Chef d'entreprise - 161	15	Travail forcé - 76
8	Génie pratique - 144		

TRAVAIL

Conditions, organisation, emploi du temps

code *m* de travail, forces *f pi* productives, productivité *f* (rendement *m*) du travail, accroissement *m* (augmentation *f*) du rendement du travail, intensification *f* du travail, grande série *f*, mise *f* en veilleuse, travail *m* obligatoire, convention *f* collective, résiliation *f* d'un contrat collectif, durée *f* de validité d'un traité, dénoncer un traité, collégialité *f* au travail, travail d'équipe, faire équipe avec *qn*, inspecteur *m* technique de la protection du travail, sécurité *f* technique, conditions *f pl* de travail, amélioration *f* des conditions de vie, жизни condition d'âge, assurances *f pl* sociales, assurance sur la vie, assurance-vie *f*, assurance contre la maladie, assurance-maladie, assurance-chômage, congé *m* payé, congé de grossesse, octroyer un congé, prendre un congé (des vacances), incapacité *f* de travail, carte *f* de faveur pour un séjour au sanatorium (à la maison de repos), accident *m* de travail, bulletin *m* de santé, pension *f* d'invalidité, pension en cas de décès du soutien de famille, vétéran *m* du travail, droit *m* d'ancienneté, ancienneté *f* de service, pension pour ancienneté, pension de vieillesse, pension de retraite, prendre sa retraite, quitter le service, prendre son congé, toucher une pension (sa retraite), accorder une pension, montant *m* (maximum *m*) de la pension, ecevoir le tribut de ses peines, indemnité *f* de renvoi, emploi *m* du temps, équipe *f* de nuit, semaine *f* de travail garantie, semaine de travail incomplète, plein emploi, emploi partiel, emploi constant, sous-emploi, temps *m* chômé (mort), heures *f pl* chômées, chômage *m* (temps) forcé, absence *f* force, chômeur *m* complet, chômeur partiel, jour *m* ouvrier, journée *f* de travail, jours *l* ouvrables, durée *f* de la journée de travail, les trois huit, la journée de travail réduite, semaine anglaise, prolongation *f* de la journée de travail, heures *f pl* supplémentaires, travail *m* supplémentaire, heure de grâce, travail à la pièce (aux pièces), ouvrier *m* aux pièces, Iravailler à la tâche, à la

tâche, travail à la journée, homme *m* de journée, l'aire des journées, aller en journée.

Cadres

formation f de cadres, ouvrier *m* salarié, ouvrier de haute qualification, ouvrier spécialisé, ouvrier non-spécialisé, ressources f *pl* en homme, pénurie f de la main d'oeuvre, requis *m* civil, réquisition f des travailleurs, migration f de la main d'oeuvre, armée f de chômeurs, sans abandonner l'exercice de sa profession, mettre en métier, avoir du métier, avoir qch dans les doigts, temps *m* d'essai, mettre au creuset, passer au peigne fin, jeter au rebut, entrer au service, aller prendre son service, entrer en condition, avoir le pied à l'étrier, remettre une charge, prendre sa retraite, se faire régler, rendre son tablier, demander son congé, montrer la couture de ses bas *fam*, mise f à pied, démission f d'office, recevoir son compte (ses comptes), notifier d'avance, flanquer (donner) ses huit jours, mettre (jeter, ficher, flanquer) dehors, donner congé (son exeat) à qn, mettre qn à la porte, donner à qn son sac et ses quilles *fam*. relever qn des fonctions, être (être mis) sous la remise, être détaché d'office, être à la comédie, rétablir dans son emploi.

Rémunération

salaire *m* moyen, ouvrier *m* salarié, ouvrier insuffisamment rémunéré, augmentation f des salaires, retenues f *pi* illicites sur le salaire, abattement *m* à la base, abattement d'âge, rémunération f à l'heure, tarif *m* horaire, rémunération du travail progressive, prime f garantie, somme f à toucher, morceau *m* de salé *fam*, espèces f *pl* sonnantes. payer à la quinzaine, être payé à la quinzaine, recevoir son salaire, recevoir ses appointements *m pl*, recevoir son traitement, recevoir son honoraire, recevoir son cachet, recevoir ses gages *m pl*, recevoir sa paye (paie), recevoir ses émoluments *m pl*, toucher son argent, passer à la caisse, gagner sa vie (son pain, sa matérielle, son bifteck, sa croûte, son petit sac), faire sa vie, travailler pour la croûte, gagner gros (épais), gagner des milles et des cents, faire des sous, se faire bien payer, ne pas voler ses gages, gâcher (gâter) le métier, travailler pour la gloire (pour le Grand Turc), travailler pour des clous,

pour les beaux yeux de qn, pour une bouchée de pain, pour des clous, rente f au porteur, vivre de ses rentes.

Bon travailleur

réalisation f et le dépassement des plans, rattraper et dépasser, attitude f consciente envers le travail, attitude communiste envers le travail, équipe f de travail communiste, émulation f socialiste, projet *m* de rationalisation, mise f en application de nouvelles méthodes, alléger le travail de l'homme, observer la discipline du travail, prendre des engagements, généraliser l'expérience, ajouter une corde à son arc, homme *m* de grand travail, apte au travail, homme au poil et à la plume, homme du métier, doigts *m pl* de fée, avoir de l'esprit au bout des doigts, à toutes mains, fils *m* de ses œuvres, vivre de ses bras, service *m* d'un maître, faire son service, coup *m* de maître, coup d'essai, coup de rabot, cheval *m* à la besogne (à l'ouvrage, au travail) *fam*, cheval de renfort, yeux *m pl* spéciaux, apporter (donner, offrir) son obole, ne pas se faire tirer le manteau, pousser à la roue, surmonter une difficulté, suffir à la peine, débiter de l'ouvrage, creuser (faire, tracer) son sillon, à force de battre le fer, n'avoir plus de lait au bout du nez, ne pas dater d'hier, il y a longtemps qu'il bat le fer, je n'en suis pas à mon coup d'essai, il a la main légère, connaître le fil, avoir du truc, connaître (bien) la partie, se faire la main à qch, avoir de la patte, être endurci au jeu, se casser les dents sur qch, savoir le court et le long d'une affaire, connaître (savoir) tous les tenants et aboutissants d'une affaire, croyez-moi, je suis orfèvre, travailler serré, faire un effort, faire un effort sur soi-même, faire quelque effort (un petit effort), prendre soin de qch, travailler (piocher) comme un bœuf (comme un cheval), être en sueur, se mettre en sueur, suer les grosses gouttes, suer à grosses gouttes, suer d'ahan, à la sueur de son front (de son corps), sentir le gousset, il aura bien à ramer avant que de faire qch, donner une secousse, se piquer d'honneur, aller rudement en besogne, être battu du diable, caresser un ouvrage, y aller gaiement, mettre à l'œuvre, mettre du sien dans qch, se mettre à quatre pour faire qch, se mettre en haleine, mettre tous ses sens à qch, se mettre à la pioche, mettre les fers au feu, mettre la cognée à l'arbre (au pied de l'arbre), travailler d'arraché

pied, retrousser ses manches, se mettre à tous les jours, se dépenser sans compter, compter pour rien sa peine, ne pas compter ses peines et ses pas, donner beaucoup de peine, travailler ferme, se mettre l'âme à l'envers, se mettre (se couper) en quatre, faire feu des quatre fers (des quatre pieds), se faire saigner à quatre membres, suer à froid, se casser les côtes, ne pas plaindre sa peine, avoir le cœur à son métier (au métier, à l'ouvrage), avoir le feu sacré au travail, donner en plein, donner en plein dans qch, profiter du temps, se torturer de l'intellect, tourner rond, cela va (marche) tout seul, frais et dispot, les mains lui démangent (lui brûlent) de faire qch, qui peut le plus, peut le moins, ceux qui ont été à la peine doivent être à l'honneur.

Mauvais travailleur

homme *m* de bois, mangeur *m* de soupe apprêtée (de viandes *f pl* apprêtées), entrepreneur *m* (inspecteur *m*) des travaux finis, ouvrier *m* de la dernière heure, partisan *m* du moindre effort, avocat *m* sous l'orme, grand endormi *m*, camp *m* de la loupe, service *m* d'un domestique, esprit *m* d'abandon, travail *m* noir, les à-côtés *m pl*, être dans les langes, sentir l'école, ne pas savoir toutes les foires de Champagne, ne savoir pas tourner un œuf, perdre l'usage de faire qch, perdre la main, servir comme un taupe dans un pré, avoir du poil dans la main, avoir les mains dans les poches avoir toujours les mains à la poche, avoir mal au coude, mettre ses mains sous le menton, tourner les pouces, ne rien faire de ses dix doigts, dormir sur le manche, se tenir comme une idole, ne bouger plus d'un pouce, ne pas remuer plus qu'une souche, ne pas lever le petit doigt, ne pas en ficher un clou, n'en pas tourner la main, se croiser les bras, les bras croisés, grève *f* des bras croisés, faire le lundi (le lundi des savetiers), faire du lard, battre la couverture, faire la maraude, faire sa panthère, faire le lézard, prendre un bain de lézard, user le soleil, peigner la giraffe, regarder voler les hirondelles, bâiller (bayer) aux corneilles (aux mouches), tourner les ronds de serviette, gober (attraper) des mouches, paresseux comme une couleuvre (un lézard, un loir), regarder qui a le plus beau nez, traîner ses savates, battre le pavé, battre le pays, s'endormir sur la besogne (sur le mastic), faire qch pardessus l'épaule (par-

dessus la jambe), par-dessus l'épaule, ne pas se fouler le poignet (le pouce), aimer la besogne toute faite (besogne faite), renâcler à la besogne, bonder à la tâche, ne pas se fouler la rate, ménager ses pas, rouler son tonneau, prendre tout son temps, faire tout à la papa, faire en quatorze jours quinze lieues, sauter comme un crapaud, agir comme un chien fouetté, pleurer sa peine, laisser tout aller, jeter le manche après la cognée, faire à la secousse, travailler comme un sabot (comme une savate), travailler au mètre, faire plusieurs conditions, manger à deux (à plusieurs) râteliers, tant bien que mal, sans main mettre, quatre à quatre et le reste en gros, il a des mains de laine et des dents de fer, il n'en a cure, il travaille comme un mercenaire, il a des mains de beurre, il ne fiche rien, il a bien de loisir!, il a laissé à glaner après lui, on peut encore glaner après lui, il n'y a pas besoin de se lever matin pour ..., cela n'est pas pressé, c'est une pitié de voir comme il travaille, ce n'est pas dans le sac, quel est l'outil qui a fait cela?, voilà un bel outil!, c'est un maçon,

Carrière

coin *m* pépère, curée *f* des places, un morceau de roi, c'est la rançon de roi, prendre ses commodités où on les trouve, attendre son jour, préparer le terrain, connaître (bien) le terrain, disputer le terrain, faire valoir ses droits, faire le premier pas, en être au premier pas, je n'en suis qu'au premier pas, suivre sa pente, faire son partage, faire flèche de tous bois, mettre tout en usage, remuer (soulever) ciel et terre, donner (faire, employer) le vert et le sec, se faire (se frayer, s'ouvrir) un passage, faire son thème de deux façons, tourner son thème en plusieurs façons, faire jouer les grandes marionnettes, faire sonner la grosse cloche, grands moyens *m pl*, par voie et par chemin, aller (courir) sur le marché de qn, aplanir le chemin (la route, la voie), barrer (couper, croiser) le chemin (la route, la voie) à qn, être (se trouver) sur le passage de qn, mettre qn dans ses intérêts, savoir bien débiter sa marchandise, déballer (déployer, déplier, étaler) sa marchandise, faire bien valoir ses choux, se montrer sous son meilleur jour, risquer le tout pour le tout, foncer droit devant soi, attaquer (prendre, saisir) le taureau par les cornes, prendre le lièvre au collet (au corps), courir le même

lièvre, le but sauve l'acte, prendre qn sur le temps, se battre les flancs, battre (combattre, lutter) pied à pied, coucher sur ses positions, avoir du manège, avoir la primeur de qch, avoir la chance de son côté, être en posture de..., précipiter les choses, forcer les événements, mesurer ses forces avec (contre) qn, courir sur les pas de qn, damer le pion à qn, faire pic, repic et capot, mettre qn dans sa poche, remplir son objet, gagner la partie, n'avoir plus rien à désirer, se reposer sur ses lauriers, passer par tous les grades, sauter au grade, arriver au faîte, échapper à sa condition, cueillir les roses de la vie, faites-vous miel, les mouches vous mangeront, il ira loin, il n'oublie rien pour dormir, il faut se montrer, la palme vous revient.

Chef d'entreprise

homme *m* de la situation, homme de poids (en crédit), человек homme *m* à poigne, avoir de la poigne, власть agir (parler) en maître, n'en agir (n'en faire) qu'à sa tête, aller (en faire) à sa tête, faire à sa façon, avoir les reins solides, avoir à sa portée, être de taille à faire qch, être sur ses ergots, être sur son terrain, être en bonne posture, position *f* dorée, mettre sur le même plan, sur le même pied, traiter d'égal, d'égal à égal, n'entendre qu'une cloche, jouer qn sous jambes, donner à entendre, donner le mot, dernier mot *m*, mettre le sceau à qch, faire la pluie et le beau temps, faire de vives instances, faire la loi, faire marcher au pas, mettre au pas, faire le dragon, avoir la dent dur, en faire des choux et des raves (comme des choux de son jardin), faire pivoter qn, faire tenir pied à boule, faire la tata, madame (mademoiselle) tata, faire du dressage, conduire (mener, faire marcher) au doigt et à l'œil, mener qn à la baguette (tambour battant), mettre le râtelier bien haut à qn, tenir qn trop serré (en tutelle), tenir (brider) qn de court, serrer les pouces à qn, forcer la note, forcer l'obéissance, serrer la vis, tenir le haut du pavé, tenir (tirer) les ficelles, tenir tous les fils, tenir les rênes, tenir dans la sujétion, tenir en lisières, tenir qn en haleine, mener tambour battant, ne vouloir rien savoir, être condamné aux pires expédients, couper (tailler, trancher) dans le vif, aller au plus sûr, lier les mains à qn, employer le fer et le feu, user de rigueur envers qn, user de qch comme des choux de son jardin *fam*,

trafic *m* d'influences, sucer (vider) qn jusqu'à la moelle (des os), mettre le joug sur la nuque de qn, manger tout vif, mettre en poussière (en poudre), mener en laisse, retourner comme une peau de lièvre, monter (parvenir, venir, arriver) au comble, trop tirer sur la corde, avoir le verbe haut, ton *m* d'oracle, d'un ton sans réplique, apporter (mettre) des entraves à ..., faire table rase, se tenir quitte de qch, enlever (ôter) qch de l'esprit, ôtez cela de votre esprit, laisser en souffrance ses affaires, laisser aller (venir) les choses, laisser de côté, laisser la corde longue à qn, donner le champ libre (libre jeu) à qn, avoir le champ libre, laisser (lâcher) aller les rênes, s'en laver les mains, de son autorité privée, sans restriction, à la mode de ..., comme par le passé, d'un trait de plume, envers et contre tous, au pied lever, de pied ferme, sur toute la ligne, en directe ligne, en ligne droite, de pure forme, à la rigueur, à tout hasard, sans aucun prétexte, de bonne grâce, de mauvaise grâce, quelque vent qu'il vente, il est le pivot de cette entreprise, il est bon à l'usage, il a bientôt assemblé en conseil, il ne peut souffrir ni compagnon ni maître, personne n'ose ciller devant lui, il est un peu là, il peut beaucoup, il n'est pas homme à céder le pas, il croit toujours qu'on lui en doit le reste, il a la dent terrible, il est de leur taille, à l'ongle on connaît le lion, à la griffe on reconnaît le lion, on sent la griffe du maître'.

Génie pratique

génie *m* pratique, avoir le génie (l'esprit) des affaires, сметкой coup *m* de génie, affaire *f* de la dernière conséquence, affaire sûre, le fin d'une affaire, prendre le fin des choses, c'est le fin du fin, découvrir le pot aux roses, avoir affaire à qn, avoir de la besogne par-dessus les cheveux, voir fort à faire, porter le poids des affaires, il n'a pas le loisir de se moucher, mener rondement une affaire, tenir la queue de la poêle, ruminer des projets, entrer dans la ronde, prendre part à qch, être de la partie, prendre garde que (+- indicatif), prendre garde que (+- subjonctif), prendre contact avec qn, mettre en contact, mettre à la page, prendre de l'envergure, prendre une bonne tournure, prendre un corps, mettre en service, mettre un emplâtre à une affaire, mettre qch en règle, brûler'ses livres, faire des démarches, faire preuve d'initiative, faire jouer tous les ressorts (toutes sortes de

ressorts), faire des miracles, faire miracle, faiseur *m* de miracles (de tours), donner la première façon, donner la dernière façon, passer comme une lettre à la poste, entendre bien son fait, l'office découvre l'homme, homme *m* à la minute, homme d'ordre, l'affaire est faite, c'est chose faite, c'est (voilà) un grand pas de fait, c'est dans le sac, l'affaire est dans le sac, ça va, ça marche, ça boulotte, ça colle, ça marche tout de go, comme dans du beurre, c'est un vrai beurre, voir si la mariée est belle, la mariée est belle, la mariée est trop belle, les affaires ont changé de face, les choses ne sont plus entières, œud *m* de l'action, disqualification *f* des valeurs, connaître la commande, mettre qch sur ses tablettes, заметить себе mettre sous le coude (le tapis), c'est partie remise, craquer de toutes parts, la machine commence à se démonter, se réduire (tomber, venir) à rien, s'en aller au nid de chien, cela est mal fagoté, ce n'est pas l'embarras, tout dépend du premier pas, après avoir taillé, il faut coudre, on ne peut pas être en même temps à la cave et au grenier voilà un enfant bien difficile à baptiser, vous avez rangé tout cela comme des noix sur un bâton le pari est ouvert, aller aux mûres sans crochet, enfoncer la porte ouverte, prendre au rebours, battre (mêler) les cartes, brouiller les cartes, brouiller les files, faire de la mauvaise besogne, tailler de la besogne à qn, renverser l'esprit de qn, mettre tout sous le même mot, verser son écuelle, tomber dans le lac, l'affaire est dans le lac, fourrer son nez, renvoyer qn à son moulin, n'en faites rien!, mêle-toi de tes affaires (de ce qui te regarde), à chacun son métier!, la mouche du coche .

Affaires

bon tabac *m*, porteur *m* de paroles, combinaison *f* de dessous la table, tireurs *m* *pi* de ficelles, faire mouvoir les fils, faire une bonne couverture, servir de couverture, danser (être) sur la corde raide, jouer sur les deux tableaux, ioiier sur tous les tableaux à la fois, engager dans le mauvais pas, tirer par l'oreille, se tirer d'affaire, payer son écot, il paye son écot, manger son gâteau dans sa poche, partage *m* du lion, part *f* du lion, il y a trop de chiens après un os, voilà bien des chiens après un os, Il sait cheminer, cela ne fait pas un pli, chiffon *m* de papier,

preuve f palpable, tenir la preuve, mettre papier sur table, vous êtes orfèvre (monsieur Josse).

Homme de peu de condition

homme *m* de peu de condition, petit compagnon *m*, petit garçon *m*, garçon de course, garçon d'étage, garçon de bureau, gent f moutonnaire, suivre le mouvement, être dans les bonnes grâces de qn, concilier les bonnes grâces, bonnes grâces *f pl*, se faire petit, se faire petit devant qn, se faire tout petit, être comme l'oiseau sur la branche, être sujet au coup de cloche (de marteau, de sonnette), être sujet aux ordres de qn, sous les ordres de qn, prendre l'ordre, être (vivre) sous les lois de qn, (marcher sous la loi de qn), être (vivre) sous l'obéissance de qn, prêter obéissance à qn, être à la dévotion de qn, être en lisières, être le bouc émissaire, tendre le dos, tendre le cou, avoir qn au-dessus de sa tête, avoir un fil à la patte, sous la patte de qn, avoir les mains liées, pieds et poings liés, se laisser conduire (conduire comme un enfant, mener par le nez comme un buffle), obéir (filer) au doigt et à l'œil, tomber au pouvoir de qn, se mettre au service de qn, se mettre à la discrétion de qn, se trouver à un carrefour, mettre deux pieds dans un soulier, avoir un pied dans deux chaussures, avoir la visière courte, tâter le pavé, disputer le haut du pavé, céder le haut du pavé, battre en retraite, faire des concessions, ne tenir qu'à un cheveu (qu'à un bouton), demeurer dans les ténèbres, glisser entre les mains, changer de main, jeter la robe aux orties, sortir par la bonne (grande) porte, se casser (se tordre, se rompre) le cou, être (rester) en plan, passer la main à ..., s'obliger corps et biens, servir de cobaye *m*, servir de tampon, fléchir (ployer) le genou, faire sa soumission, danser au violon de qn, ne pas peser une once, s'abandonner (se remettre) à la miséricorde de qn, mettre qn à tous les jours, c'est une pure machine, c'est un vrai mannequin, il faut se soumettre ou se démettre, fendre l'oreille à qn, faire son office, en service commandé, hors de service, sans lendemain, comme il y en a tant, ni lard ni cochon, de type standard, cet homme montre la corde, *плохи* il a fait son temps, je ne vous retiens plus, j'ai eu mon paquet, tu peux te taper (de ...), , se remettre en selle, se faire son lit, avoir son

pain cuit (assuré), voguer en pleine mer, planter son clou, projeter des racines, être bien campé dans le monde, soutenir son rang, tenir son rang, mettre en réputation, ragréer sa réputation, recouvrer (reprendre) ses droits, rentrer dans ses droits, rentrer dans l'ordre.

Protection

être aux lieu et place de qn, avoir qch dans un sac, avoir le bras long (les bras longs), couler (dire, glisser, souffler) un mot à l'oreille, faire jour à qn, pousser un ami, de la main de qn, faire et défaire, faire un sort à qn, donner rang, par rang d'ancienneté, monnaie f courante, c'est à prendre ou à laisser, cela me gante, cela fera planche pour la suite, il y a civet et civet, tout bois n'est pas bon à faire flèche, chaque (toute) médaille a son revers, la place des niais.

Processus de travail

mise f en chantier, mise en œuvre, mettre en œuvre, mettre toutes pierres (tout) en œuvre, mise en marche, mise en sevice, mettre en danse, se mettre à l'œuvre (au travail), déblayer (aplanir, balayer) le terrain, poser la première pierre, faire une panse d'à, en être à ses débuts, donner le signal de qch, avoir les gants de qch, vous n'en avez pas les gants, partir du pied gauche (du bon pied), d'une formule nouvelle, passer qch au gros sas, , sasser et ressasser, toucher à son terme, donner la dernière main, avoir un ouvrage en portefeuille, être au courant de son travail, conduire (mener, ramener) à bon port, arriver (toucher) au port, dernier coup *m* de rabot, donner le dernier coup de lime, mettre à point, prendre forme, être comme une poule qui a couvé des œufs de cane, celui-là vaut quinze!, poussée f de travail, coup *m* d'éperon, pousser un travail, être dans son coup de feu, aller au plus pressé, couper à trois traits de scie, racheter le temps, rattraper (regagner, réparer) le temps perdu, danser le galop, ne précipitez rien!, tant de bond que de volée (de bond ou de volée), il y a péril dans la demeure, cela sent le samedi, ficelles f *pl* (trucs *m pl*) du métier, faire un sort à qch, facile comme bonjour, faire qch avec le petit doigt, décrocher la lune, prendre la lune avec les dents, mettre un grain de sel sur la queue d'un moineau, la queue d'une affaire, planter là un travail, rentrer (rester, se retirer) sous la tente, cette affaire

est au croc, il y a quelque chose qui cloche, laisser couler l'eau, reprendre en sous-ordre, recommencer sur de nouveaux frais, reprendre qch en sous-œuvre, avoir les épaules assez larges pour faire qch, transporter qch à bras d'homme, à dos d'hommes, porter qch à bras tendu.

Labeur

avoir des affaires (de l'ouvrage) par-dessus la tête, n'avoir pas le temps de se tourner, (en avoir jusqu'aux yeux), ni trêve ni loisir, sans trêve ni relâche, ne se donner ni trêve ni repos, , sans débrider, sans paix ni trêve, avoir le corps tout moulu, être tout moulu, être fatigué de qch, être broyé (écrasé) de fatigue, avoir toutes les peines du monde à faire qch, demander la lune, percer le granit avec son front, coûter bien des pas, travaux *m pl* d'Hercule, travail *m* de Sisyphe, œuvre *f* de nonnain, avec beaucoup de peine, être à bout de forces, gagner sa vie (son pain) à la sueur de son front (corps), , gagner deux fois riens, se crever à faire qch, crever à la tâche, traîner de l'aile, essayer ses ailes, endosser le harnais, avoir mal aux reins, poser ses clous, poser la revendication, c'est travail-travail, on est en pleine mer, s'allonger une corvée.

Peine perdue

œuvres *f pl* mortes, travailler à crédit, en être pour sa peine, semer en terre ingrate, semer sur le sable (sur le vent), erdre sa peine, peine *f* perdue, c'est la mer à boire *iron*, c'est un os bien dur à ronger, c'est bien taillé, mon fils, maintenant il faut coudre, s'en aller (partir) en fumée, tout va à l'envers, le monde est renversé, c'est le monde à l'envers cela ne vaut rien, à quelque sauce que vous le mettiez, cela sert comme un cataplasme (un emplâtre) sur une jambe de bois, cela fait autant d'effet qu'une sang-sue sur une jambe de bois, cela sert comme une cinquième roue à un carrosse.

Travail forcé

travail *m* forcé, métier *m* (travail) de chien, bête *f* à dos (de somme), travailler comme une bête de somme, tonneau *m* des Danaïdes, traîner son lien (sa longe), collier *m* de misère, être sous le collier, prendre le collier, être sur les dents, travailler comme un galérien, se donner un mal de galérien, peiner comme un

damné, travailler à la corvée, faire la corvée, travailler comme un nègre, tirer à la rame, travailler à bride abattue, se saigner aux quatre veines, suer sang et eau (le sang de son corps), souffler dans des vessies trouées, se tuer le corps et l'âme, faire ses quinze tours, éparpiller ses efforts (ses forces), jeter sa poudre au vent, peloter en attendant partie, garder la lune des chiens, n'avoir pas de sens, accoucher d'une souris, porter de l'eau à la mer (à la rivière), coup *m* d'épée dans l'eau, battre l'eau avec un bâton (à coups de bâton), fendre l'eau avec une épée, faire plus de remous que de sillage, tourner comme un écureuil en cage, courir après les papillons, s'amuser à la moutarde (à la bagatelle), prendre le tison par où il brûle, boiter des deux pieds (des deux côtés), ne pas tourner rond, être (rester) en souffrance, user ses fonds de culotte *fam.*

II боб бўйича хулоса

Хулоса тарзида айтишимиз мумкинки, сиёсат концепти кенг камровли бўлиб, сиёсий ҳаётнинг барча жабҳаларини ўз ичига қамраб олади. Бу концептни ташкил этувчи компонентлар қаторига қуйидагиларни киритишимиз мумкин: а) сиёсий ҳаётда иштирок этувчи шахслар ва уларнинг сиёсий жамоалари; б) сиёсий ҳаётни юргизиш турувчи ва тартибга солиш туручи ҳокимиятлар – ижро ҳокимияти, қонун чиқарувчи ҳокимият, суд ҳокимияти; в) давлат бошқарувида қатнашиш ҳуқуқини берувчи сайловлар; г) давлат бошқарувининг маъмурий бўлинмалари, ва шунга ўхшашлар. Сиёсий ҳаётнинг турли қирраларини номлаш учун хизмат қиладиган 1221 та лексик бирликлар мавзулар бўйича тизимлаштирилди.

Қуйидаги лингвистик репрезентатлар «théâtre» тушунчасининг муҳим таркибий қисмларини ташкил қилади: жой, томоша, драматик асар, томошабинлар, спектакл, санъат, сахна, актер, касб. “Théâtre” тушунчаси моделининг сўз тасвирига қуйидагилар кирилади: ядро, яқин ва узоқ периферия. Яқин ва узоқ периферия тушунчанинг когнитив белгилари бўйича бир-биридан фарқланади, бу белгилар аниқлик даражаси бўйича

тартибга солинади. Ядрога санъат тури, сахна ҳаракати; l'art, dramatique каби сўзлар тегишли бўлади. Яқин периферия соҳасига соҳна, актер, томошабин, la scène, les acteurs, peuple каби сўзларни киритиш мумкин. Узоқ периферия соҳасига бино, персонаж, декорация, касб, les decorations, profession, le lieu, le personnage, l'œuvre, la profession. Француз тилининг луғатларидан жами 365 та лексик бирликлартанлаб олинди ва тегишли йщналишлар бщйича тизимлаштирилди.

“Олий мактаб” концептига оид 600 дан кўпроқ танлаб олинган лексик бирликлар қуйидаги мавзулари бўйича тизимлаштирилди: généralités, enseignement, facultés, travail, étudiants, équipement, études des langues, lecture, travaux écrits, professeurs, disciplines, examens, recreation.

«Иш» концептининг соҳаларига оид жами 1989 та лексик бирликлар танлаб олинди ва частотасига кўра улар қуйидаги тартибда тақдим этилди: conditions, organisation, emploi du temps, cadres, rémunération, bon travailleur, mauvais travailleur, carrière, chef d'entreprise, génie pratique, affaires, homme de peu de condition, protection, processus de travail, labeur, peine perdue, travail forcé.

III БОБ

“ФРАНЦУЗЧА-ЎЗБЕКЧА МАВЗУЛИ ЛУҒАТ”ДА ТИЛЛАРАРО ЭКВИВАЛЕНТЛАРНИНГ АКС ЭТИШ ДАРАЖАСИ

I бобда биз тил фактларини семасиологик ва ономасиологик ёндашиш асосида тадқиқот қилишнинг моҳиятини аниқлаб олидик, семасио-логик ва ономасиологик ёндашиш асосида тузилган ҳозирги француз луғат-ларни таҳлил этдик ҳамда мавзули луғатларида лексик бирликларини коди-фикациялашдаги муаммоларни файд этиб ўтдик. Иккинчи бобда асосий эътиборни “politique”, “enseignement supérieur”, “théâtre”, “travail” концептларига оид лексик бирликларни тизимлаштириш ва лексикографик кодификациялаштиришга қаратдик. Ишимизнинг учинчи бобида “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да тиллараро эквивалентларнинг акс этиш даражаси аниқлаш ва ўрганиладиган концептлар бўйича лексик бирликларнинг французча-ўзбекча лексикографик вариантларини тайёрлаш устида фикр юритамиз.

3.1. “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да лексик бирликларни кодификациялашда тилларга хос хусусиятлар

Маълумки, сўз бирикмалари икки мустақил маъноли сўзнинг нутқ жараёнида семантик ва грамматик боғланиши асосида юзага келади. Ҳар икки сўз биргаликда мураккаб маънони англатиш учун хизмат қилади. Чет тили дарсларида матнларни ўқиш, таржима қилиш, уларнинг мазмунини оғзаки ва ёзма баён этиш жараёнида сўз бирикмалари ҳақида тушунча ҳосил қилиш тил ўрганишни осонлаштиради. Шу сабабли ўқувчиларга сўз бирикмаларининг турлари, маънолари ва гапдаги бажарадиган функциялари ҳақида тушунча бериш, оғзаки ва ёзма нутқда уларни қўллаш малакаларини орттириш муҳим аҳамият касб этади. Ўқувчилар сўз бирикмаларини ўрганиш ва уларни нутқда қўллаш малакаларини ҳосил қилишда бирмунча қийинчиликларга дуч келадилар. Бу қийинчиликлар сўз бирикмалари грамматик қурилишининг мураккаблиги, маъносининг

турли-туманлиги ва ўзбек тилидаги сўз бирикмаларидан ифода ва маъно жихатидан фарқланиши билан боғлиқ. Ишимизнинг мазкур бобида француз тилида кенг тарқалган кўп маъноли ҳоким ва тобе элементлари от билан ифодаланган «N₁+de+N₂» сўз бирикмасининг грамматик қурилиши, маъноллари, шу сўз бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентлари ҳақида фикр юритамиз.

Маълумки, сўз бирикмаларининг компонентлари тобелиги боғланиш асосида ҳосил бўлади ва бир бутун маънони ифодалайди. Ҳар бир тилда ана шу боғланишни юзага келтирадиган грамматик воситалар мавжуд. Француз тилида «N₁+de+N₂» сўз бирикмасининг компонентлари орасидаги тобе боғланиш «de» предлоги ҳамда артиклар ёрдамида, шу сўз бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентларида эса келишик кўшимчалари ва сўз тартиби орқали ҳосил бўлади.

Француз ва ўзбек тилларидаги сўз бирикмалари компонентларнинг жойлашув ўрнига қараб ҳам бир-бирларидан фарқ қилади. Француз тилига олдин ҳоким, кейин эса тобе сўзнинг жойлашуви хос. Ўзбек тилида бунинг аксини кузатиш мумкин.

Масалан: Je crains que le cheval de Monsieur ne soit malade. (P. Mérimé) - *Сеньорнинг оти касал бўлиб қолдимикин деб қўрқаяпман.* L'amour de M-lle Elise avait valu à Julien la haine d'un des valets. (Stendhal) - *Эльзанинг муҳаббати хизматкорлардан бирининг қалбида Жюльенга нисбатан адоват туғилишига сабаб бўлди.* - Monsieur O'Reilly - lui dit le duc en le conduisant dans la chapelle, - voyes-vous ces ferrets de diamants et dites moi ce qu' ils valent la pièce. (A.Dumas) - *-Жаноб О, Рейли-уни хонақоҳга олиб кириб деди герцог, -мана бу олмос шокилаларга бир қарангда, уларнинг ҳар донасининг баҳосини менга айтиб беринг.*

Қиёсланаётган отли сўз бирикмаларининг маъносини аниқлашда юқорида келтирилган ёрдамчи сўзларнинг тобе сўз олдидан қўлланилишига эътибор бериш лозим.

«De» предлоги ўзининг кўп маънолилиги ва қўлланилиш доирасининг кенглиги билан француз тилидаги бошқа предлоглардан фарк қилади. Бу предлог отли сўз бирикмаларини ҳосил қилишда иштирок этади. Предлог ёрдамида ҳосил бўлган отли сўз бирикмалар турли хил маъноларни ифодалайди ва кўп ҳолларда предметнинг белгисини билдиради, грамматик функцияси жиҳатидан сифатларга мос келади: *материал* une montre d'or тилла соат; *ҳослик* une salle d'attente кутиш зали; *характер, ҳолат* un homme de talent қобилиятли киши; *тур* une feuille de choux карам барги.

От сўз бирикмаларининг сифат функциясига ўтиши тобе сўзнинг ҳоким сўзга фақат предлог ёрдамида артиклсиз боғланиши билан боғлиқ. Отли сўз бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентларининг компонентлари асосан сўз тартиби орқали, баъзан келишиқ кўшимчалари ёрдамида бир-бирлари билан боғланади. «N₁+de+N₂» сўз бирикмасининг тобе сўзи ҳоким сўзга бир вақтнинг ўзида предлог ва артикл билан боғланиши мумкин. Бундай ҳолларда отли сўз бирикмасининг компонентлари ўзларининг отлик функциясини сақлаб қолади ҳамда предметлар орсиддаги муносабатларни ифодалайди. Артикл қўлланиши натижасида ташкил топган сўз бирикмалари куйидаги маъноларни ифодалайди.

Грамматик функцияси жиҳатдан артиклларга мос келганлиги учун тобе сўз олдидан артикль ўрнида олмошлар mon, ton, son, notre... кўрсатиш сифатлари ce, cette, cet кабиллар ҳам қўлланилиши мумкин: La soeur de son mari était couturière. Elle vint aider Marie. - *Эрининг синглиси тикувчи эди. У Марияга ёрдам бергани келди.*

Ўқитувчи отли сўз бирикмаларнинг француз тилида қўлланиши, уларниш грамматик қурилиши, маънолари ва сўз бирикмаларини ҳосил қилишда ёрдамчи сўзларнинг ролини ўқувчиларга пухта ўргатиши лозим. Бунинг учун француз тилидаги отли сўз бирикмаларининг ўзбек тилидаги эквивалентлари билан қиёслаб тушинтириш, тарқатма материаллардан оғзақи ва ёзма машқлардан, турли характердаги кўрсатмали қуроллардан,

техник воситалардан фойдаланиш ўқувчиларнинг чет тилини ўрганишига бўлган қизиқишларини орттиради, нутқ малакаларини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

3.2. “Французча-ўзбекча мавзули луғат”да лексик бирликларни кодификациялашда тилларга хос хусусиятлар

Тил нормаси нутқ маданияти масаласи билан барчас боғлиқ бўлиб, тил назарияси проблемалари каторидан мустаҳкам ўрин олгани ҳолда, кишилар олдин асосан тўғрини нотўғридан ажрата билиш, тил традицияси кўтара оладиган ҳолатларни ҳар хил тасодифий, нотрадицион кўлланилишлардан фарқлай олиш каби вазифаларни кўяди.

Одатда барча ёшлиқдан ўрганилган, одатланилган воситалар норма сифатида қабул қилинади. Бинобарин, ҳар бир диалект соҳиблари ҳам ўзларининг нутқларини гўғри ҳисоблаганлари ҳолда, бошқа диалектларда гапирувчиларни, ҳатто адабий нутқда сўзловчиларни ҳам тил нормасини бузаётганликда айблайдилар. Аммо ҳаммабоп умумхалқ тили нутқнинг адабий формаси бўлиб, формани эгаллашнинг асосий шарти тилнинг адабий нормаларини ўзлаштириб олишдир. Сўзловчи адабий тил нормаларини нутқига сингдириб олар экан, ҳамиша унинг бузилишига қарши онгли равишда курашади ва ўз кунлик ҳаёти ва фаолиятида ундан иложи борича унумли фойдаланишга, энг нозик ва ранг-баранг маъно оттенкаларини ҳам тўғри ва силлиқ ифода этишга ҳаракат қилади.

Норма масалалари асосан кенг тил тажрибаси, биринчи навбатда, обрўли ва ишончли манбалар асосида ҳал қилинади. Бу манбалар асосан адабий ёдгорликлар бўлиб, уларни яратган бадиий сўз санъаткорлари адабий тилнинг ўсиш ва раванқ топишига, нормаларининг шаклланишига катта таъсир кўрсатадилар.

Ҳар бир миллий тил нормалашган, аниқроғи, нормалар йиғиндисидан ташкил топган бўлади. Тил таркибидаги барча лексик-фразеологик бирликлар нутқда ўз маъно ва стилистик функцияларига кўра қўлланилади,

интонация ва талаффуз қоидалари асосида ўқилади, муайян шакллари заминида табиий жаранглайди. Сўзларнинг ясалиш ва мураккаб воситалар таркибида ўзаро бирикишларида ҳам, жумлаларнинг қурилишларида ҳам муайян қонуниятлар мавжудки, фикрнинг нормал ёки анор мал тарзда ифода этилиши айни қонуниятлардан даражада фойдаланишга боғлиқ бўлади. Бадиий сўз санъаткорлари, шу жумладан таржимонлар ҳам ўз ижод ва фаолиятларида мазкур норма сифатида қабул этилган қонуниятлардан асоссиз равишда четга чиқмасликка, улардан унумли ва ўринли фойдаланишга ҳаракат қиладилар, чунки бу қонуниятларнинг бузилиши тил нормасининг бузилишига, ғайри табиий бирикмаларнинг юзага келишига, оҳанг табиийлигининг йўқолишга олиб келади. Гоҳо ёзувчилар стилистик мақсадларда, яъни бадиийликни, образлилик ва эмоционалликни ошириш ниятида онгли равишда қатъий адабий нормалардан атайлаб узоқлашиб, янги, ўзгача формалар ҳосил қиладиларки, таржима жараёнида бу хусусиятларни эътибордан соқит қилиб, традицион формаларга мурожаат қилавериш кўзланган стилистик мақсадларнинг йўққа чиқарилишига олиб келади. Ҳар қандай ҳосил қилинган янги форма, қўлланилиш қонуний ва мантиқий асос заминида яратилганлиги туфайли табиий жарангласа ва стилистик мақсадни ўтаса, таржима тилида танланган воситанинг ҳам муқобил хусусиятни ўзида акс эттириши функционал адекватликни юзага келтиради. Зеро қонунийва мантиқий асос заминида ҳосил бўлган воситаларгагина нормативлик касб этиш имконияти очилади.

Бундан ташқари, баъзан оригиналда қўлланилган бирикмаларни калька усулида муваффақиятли таржима қилиш ёрдамида ҳам табиий жаранглайдиган бирикмалар ҳосил қилинадикки, вақт ўтиши билан бу бирикмалар ҳам кўпинча тилнинг луғат таркибига сингиб, маълум фикр ва стилистик мақсадларни ифода этишнинг муайян мазмун ва шаклга эга бўлган зарурий воситалари сифатида қараладиган бирликларига айланади. Шундай қилиб, ёзувчи ва таржимонлар тилнинг муайян қўлланилиш

нормаларига эга бўлган воситаларидан унумли фойдаланишдан ташқари, ўзлари ҳам аста-секин нормативлик касб этиши мумкин бўлган мантикий асосли ва хушоҳанг воситалар яратадилар ва шу йўл билан адабий тилнинг бойиш жараёнига ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшадилар.

Таржима назарияси бўйича яратилгап кўпгина илмий ишларда таржима тили нормаларига риоя қилиш устида эпизодик равишдагина, яъни амалга оширилгап таржималарнинг нуқсон ва фазилатлари ҳақида гап кетганда, таржима тили софлигига қай даражада эътибор берилганлиги тўғрисида фикр юритилиб, иккита-учта мисоллар таҳлили асосидагина тўхтаб ўтилади. Бу масала ханузгача махсус илмий текшириш объекти бўлган эмас. Қуйида биз ҳам ўз олдимизга айти масалани чуқур ва атрофлича ёритиб бершп вазифасини қўймаймиз, балки таржимада нутқ маданияти проблемасини қисқача ёритиш муносабати билан шу масала ҳақида ҳам баъзан фикрларни баён этамиз.

Таржима амалиёти далиллари шу нарсани кўрсатмоқдаки, гоҳо санъаткорларнинг таржима тили нормаларига ҳамда баъзи авторларнинг мавжуд нормалардан стилистик мақсадларда атайлаб чекинишлари натижасида ҳосил бўлган янги формаларга етарли даражада аҳамият бермасликлари туфайли таржима тилининг маданиятига путур етказилади. Бу ҳол, ўз навбатида, шакл ва мазмун бирлигининг ҳам бузилишига олиб келади.

Таржима тили воситалари бўзилишининг асосий сабабларидан бири шундан иборатки, таржимонлар баъзан автор текстига ҳаддан ташқари ёпишиб олиб, оригиналдагп лексик-фразеологик birlikлар ясалишлари ва компопентларининг ўзаро бирикишларини, бирикма ва жумлаларнинг қурилишлари ва сўз тартибларини ўзича сақлаб қолиш йўли билан кўпинча ҳарфхўрликка йўл қўйиб, таржима тили учун ёт бўлган шаклларни ҳосил қиладиларки, бу ҳол таржиманинг сунъий ва норавон жаранглашига, ҳатто автор кўзда тутган маъно ва стилистик функцияларнинг китобхонларга айнан етиб бормай қолишига ҳам сабаб бўлади. Шундай қилиб, формал

жихатдан аниқлик аксарият таржиманинг асосий мақсади бўлмиш тўлақонли бадий талқинга тўсқинлик қилади.

Таржима тилида танланган воситаларнинг оригинал тили қонун-қоидалари асосида вужудга келган бирикмалар, тузилган жумлалар қурилишларига мосланиб қолишлари таржималарнинг ноадекват жаранглашига олиб келади. Масалан, ит билан мушукнинг азалий адовати асосида «ўзаро келишмаслик» маъносининг образли ифодаси учун француз, рус ва ўзбек тилларида эквивалент турғун бирикмалар ҳосил бўлганки, улар бир-бирларидан таянч компонентларини ўзаро бириктирадиган элементлари билан фарқ қиладилар. «Chat» билан «chien» сўзлари «et» боғловчиси ёрдамида, «кошка» билан «собака» — «с» предлоги воситасида ва «ит» билан «мушук» дефис орқали бирикадиларки, бирикмаларнинг айна структуралари мазкур тилларда муқимлик касб этган бўлиб, таржима жараёнида ҳар қайси тил бирлиги шаклининг ўзидай сақланишигина табиий жарангдорликни юзага келтиради.

3.3. Лексик бирликларни кодификациялашда грамматик нормаларнинг аҳамияти

Нутқ маданиятининг муҳим омилларидан бири нутқнинг грамматик жихатдан пухта ва тўғри бўлишидир. Бу ҳол, биринчи навбатда, тилнинг адабий, шу жумладан, грамматик нормаларини пухта ўзлаштириб олиб, нутқ қурилишининг грамматик шакллари тўғри туза билишни талаб этади.

Грамматик нормаларга риоя қилиш аввало жумла шакллари яхши билиш ва улардан моҳирона фойдаланишни, сўнгра жумладаги ўзак, негиз ва қўшимчалар ўрталаридаги муносабатларнинг тўғри бўлишини, эга ва кесимнинг мослигини, иккинчи даражали бўлақлар хусусиятларига яхши эътибор беришни ҳамда сўз тартибининг қоидага мувофиқ бўлишини талаб этади. Тиниш белгилари жумлаларнинг тўғри тузилиши ва улардаги фикрнинг аниқ ифодаланиши учун хизмат қилар экан, уларнинг фикр

мақсадига мувофиқ қўйилиши ҳам муайян текстдаги фикрни ёзувчи баён этганидек тушуниш имкониятини беради.

Ҳар бир тилнинг ўзига хос хусусиятларга эга эканлиги оригиналда фойдаланилган грамматик шаклларни таржима тилига кўр-кўрона кўчиришни эмас, балки улар воситасида ифода этилган фикрларни муқобил шакллар ёрдамида функционал қайта тиклашни тақозо этади. Амалий фаолиятга шу нуқтаи назардан ёндашилгандагина таржима тилида оригиналдаги грамматик шаклларга мос шаклли воситаларнинг йўқлиги ўз аҳамиятини йўқотади. Бинобарии, икки тил шаклларининг ўхшашлиги формал характер касб этади.

Тил маданиятига риоя қиладиган, диди баланд бадиий ижод соҳибларимиз юксак савияли асарлар ва таржималар яратиб, адабий тилдан саводли фойдаланишнинг ажойиб намуналарини намойиш қилмоқдалар. Аммо қатор оригинал, айниқса таржима асарлар тилни кузатиш айрим қаламкашларнинг адабий тил имконият ва нормаларидан баъзи ҳолларда унумли ва ўринли фойдалана олмаётганликларини кўрсатмоқда. Улар фақат лексик ва стилистик чалкашлик ва ғализликларгагина эмас, балки тилнинг грамматик қонун-қоидаларига амал қилишда ҳам кўпгина хатоликларга йўл қўймоқдаларки, бу камчиликлар нутқнинг қонуний-табиий жарангдорлигини бузишдан ташқари, маънонинг нотўғри, баъзан мутлақо қарама-қарши ҳолда талқин этилишига ҳам сабаб бўлмоқда.

Қўшимчалар ўз вазифалари жиҳатидап муқаррар нормаларга эга эканликлари туфайли жумла таркибидаги сўзларнинг ўзаро алоқа-муносабатга киришларида муҳим роль ўйнайдилар. Шунинг учун ҳам нутқ маданияти қўшимчаларнинг ишлатилиш нормаларига ҳам қатъий риоя қилишни талаб этади.

3.4. Лексик бирликларни кодификациялашда мантиқий боғлиқликнинг роли

Маълумки ҳаёт, яшаш ниҳоятда чуқур мазмунга эга. Акс ҳолда ҳеч бир мавжудот онгли ёки беихтиёр равишда унга интилмаган, уни севмаган

бўлар эди. Ҳаётнинг бу қадар чуқур мазмун касб этиши уни ташкил этади- гап барча компонентларнинг ўзаро мантиқий боғланишда эканлигида ҳамдир. Жумладан, инсон ҳаёти ҳам мантиқий асос заминига қурилганлиги учун у доимий мантиқий ўсиш ва ўзгаришдадир. Умуман ҳаёт тасодифлардан холи бўлмагани ҳолда, кўпинча кишилар назарида юзаки тасодифдай туюладиган ҳаёт воқеа-ҳодисалари асосида ҳам қонуниятлар, мантиқий боғланишлар мавжуд. Демак, мантиқийлик ҳаётини зарурат бўлиб, мантиқсизликка йўл қўйилиши ҳаёт қонуниятларининг сохталаштирилишига, бузилишига олиб келади.

Ўзаро мантиқий боғлиқлик инсон фаолиятининг барча соҳалари катори фикр алмашиш қуроли бўлган тил ҳодисаларига ҳам тааллуқлидир. Тилда фойдаланиладиган ҳар бир лексик ёки фразеологик бирлик эса маълум қоидалар асосида ясалишидан ташқари, бошқа бирликлар (жумланинг бошқа қисмлари) билан ҳам коллектив ақл-заковати, мантиқли тафаккурнинг маҳсули сифатида намоён бўладиган мавжуд қонун-қоидалар асосида бирикади. Бу, қоидага айланган тил нормаларига риоя қилмаслик тил маданияти ва традицияси, шунингдек, ундаги мантиқий бутунликнинг бузилишига ҳам олиб келади.

Умуман тил маданияти сингари таржима тили маданияти ҳам, биринчи навбатда, тилнинг маданий нормаларидан тўғри фойдаланишни тақозо этар экан, нормативлик деярли ҳамма вақт мантиқийлик билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, гоҳо у ёки бу фикр ҳар хил таржимонлар томонидан хилма-хил вариантларда баён этиладики, бу вариантларнинг баъзилари фонетик, лексик ва грамматик жиҳатлардан мантиқий тўғри тузилганликлари сабабли тил маданияти ҳазм даражасида бўлса, айримлари мантиқий асосдан холи бўлганликлари туфайли тил нормасидан, бинобарин, маданиятидан ҳам узоқ бўлади.

Ҳар бир баён этилган фикрда сўзлар, сўз бирикмалари ва жумлалар орасидаги ўзаро мазмуний боғланиш изчил, тушунарли, ишонарли, безиддият бўлиши керакки, нутқнинг айни хусусияти уни тафаккур

фаолияти билан бирлаштиради. Бас, шундай экан, ўз навбатида тафаккурнинг ўзи ҳам изчил, ишонарли, зиддиятсиз бўлиши зарур. Бу ҳол мантиқий бутунликни — тафаккур мантиқи билан нутқ-тил мантиқининг ўзаро боғлиқлигини юзага келтирадики, нутқ мантиқининг бузилиши фикрнинг нотўғри, ғайри табиий баёнига, бинобарин, кишиларнинг бир-бирларининг фикрларини тўғри, силлиқ ҳолда қабул қила олмасликларига олиб келади.

Ўзбек таржима мактаби намояндалари қўлга олган асарларининг ғоявий-бадий мазмунини ўз тилларида асосан тўғри акс эттираётган эканлар, бу ҳол асарларнинг таркибий қисми бўлмиш барча лексик-фразеологик birlikлар ҳамда фонетик ва грамматик ҳолатларнинг тил нормаларига мос ҳолда мантиқий жиҳатдан ҳам тўлақонли қайта тикланаётганлиги натижасидир. Жумладан, ўзбек китобхонлари жавонларидан ўрин олган хилма-хил халқлар ва мамлакатлар қалам соҳиблари асарларининг аксарияти мантиқан оригиналдагидай қайта яратилганликлари учун ҳам барчага манзур бўлиб, кенг жамоатчилик фақат уларнинг ғоявий йўналиши ҳақидагина эмас, балки бадий тили ҳақида ҳам тўла-тўқис тасаввур олмоқда. Бироқ мавжуд таржималарнинг баъзиларида умумхалқ тилига хос бўлмаган ғайри табиий ҳолатлар ҳам учраб турадики, улар асосан таржимонларнинг оригинал тили воситалари нормаси, структураси таъсирга берилиб кетиб, ҳарфхўрликка йўл қўйишлари ёки гоҳо жонли тил норма ва традицияларидан, қонун-қоидаларидан фойдаланишда ожизлик қилиб қолишлари оқибатида содир бўлади. Бу таржима тили маданияти ҳазм даражасида бўлмаган нуқсонларнинг айримлари мантиқий асосдан узоқликлари билан характерланадики, ишимизнинг ушбу бўлимида биз таржимонларнинг мантиқий бутунликни қайта тиклаш бобида эришган ютуқлари ва йўл қўйган нуқсонлари ҳақида қисқача фикр юритамиз.

Бу ерда фақат лексик-фразеологик birlikлар: таржимада мантиқан тўғри яратилиши ҳақида фикрларгина баёи этилади. Бу фикр ва

мулоҳазалар айти масала тўғрисида дастлабки маълумот ва тасаввурларгина бера олиши мумкин. Тил воситалари мантикий бутунлигининг таржимада қайта тикланиши масаласининг қониқарли даражада ёритилиши эса монографик характерга эга бўлган тадқиқотларни талаб этади.

Кўнчилик образли-эмоционал-экспрессив воситаларга назар ташлар эканмиз, уларда мужассамлашган маъно ва стилистик функцияларнинг эркин маънодаги лексик бирликларнинг ҳаётий ҳақиқатлар заминида ўзаро мантикий бирикуви асосида юзага келганлиги учун табиий жаранглашини, умумлаштириш ва образлилиқ яратиш қобилияти касб этишини кўрамизки, таржимада танланган муқобил воситалар ҳам айти қонуният ва хислатларга асосланган бўлсаларгина функционал адекватлик юзага келади.

Кўпроқ мушкул аҳволга, ҳаёт қийинчиликларига дучор бўлган кишиларга турк ва ўзбек тилларида «Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ» деб далда берилар экан, иборалар образлилигини юзага келтирган барчага маълум ҳақиқат, мантикий бутунлик табиий жарангдорликни таъминлайди. Бу ерда ҳаёт қийинчиликларининг муваққатлиги, уларнинг орқасидан албатта фаровонликнинг бошланиши каби фикр қоронғиликнинг муқаррар ёруғлик билан алмашиши каби мантикий жараён, ҳаётий ҳақиқат асосида табиий ифодаланган.

3.5. “Французча-ўзбекча мавзули луғат”ида сўз бирикмаларнинг минимуми

Сўз бирикмаларини ўрганиш билан боғлиқ иккинчи муаммо – ўқув луғати учун уларни танлаб олиш ва ўқув луғатида уларни жойлаштириш муаммосиди. Луғат материалининг тўлиқ семантизациясини таъминлаш учун, унга танлаб олинган бош сўзлар ва луғат мақолаларига киритилган барча эркин ва турғун сўз бирикмалари, мақол ва маталлар ва гапларнинг она тилидаги таржимаси берилган бўлиши мақсадга мувофиқдир. Худи

шу принцип бўйича бизнинг луғатимиз тузилган. Унга 1221 та ««Сиёсат»» мавзусида энг кўп учрайдиган эркин ва турғун сўз бирикмалари киритилган. Луғат «Сиёсат» мавзусини ёритиш учун зарур бўлган сўзлар билан тўлдирадиган. Моҳияти бўйича бу луғат «Сиёсат» мавзуси бўйича икки тилда берилган лексик минимумдир.

Минимумга киритилган сўзлар мавзулар ва майда мавзулар бўйича тақсимлаб чиқилган. Бош мавзу сифатида асосан отлар қўлланган. Луғатда бош сўзларнинг мавзу доирасидаги бирикиши ўз аксини топган. Бунда француз тилида учрайдиган барча бирикмалари берилмасдан, фақат минимумдаги сўзлардан тузилганлари берилган. Умуман олганда, ўқув мавзули луғат энг аввало нутқни ўстириш бўйича қўлланма бўлмоғи керак. Бироқ нутқни устириш унинг ягона вазифаси эмас. Мавзули луғат «Сиёсат» асарлари матнини тушунишга ёрдам бериши ҳам лозим.

Яна бир муаммо: бу «Сиёсат» мавзусига оид сўз бирикмаларини ўзбек тилига таржима қилиш муаммосидир. Юқорида биз турғун сўз бирикмаларининг морфологик ва синтактик табиатини таҳлил қилдик. Синтактик характеристикаси бўйича «Сиёсат» тушунчаларини ифодаловчи турғун иборалар турли кўринишларга эга бўлар экан. Француз тили ифода усулига кўра аналитик тил ва ўзбек тили эса агглютинатив тил эканини ва улар синтактик сатҳда сўзларнинг иборалар таркибидаги ўрни бўйича бир-биридан тубдан фақ қилишини инобатга оладиган бўлсак, масаланинг нақадар жиддий эканлигига ишонч ҳосил қилаоламиз. Яна бир нарсани эсдан чиқармаслигимиз керак. Бу таржиманинг ижтимоий нормага мос келиш масаласидир. Қиёслаб кўрайлик: *haut fonctionnaire* ва *масъул ҳодим* (айнан бир тушунчани ифодалаш учун францу ва ўзбек таълим тизимида турли сўзларнинг танлаб олиниши) ва ҳакозолар.

Чет тили дарсларида «Сиёсат» мавзусидаги матнларни ўқиш, таржима қилиш, уларнинг мазмунини оғзаки ва ёзма баён этиш

жараёнида сўз бирикмалари ҳақида тушунча ҳосил қилиш тил ўрганишни осонлаштиради. Шу сабабли ўқувчиларга сўз бирикмаларининг турлари, маънолари ва гапдаги бажарадиган функциялари ҳақида тушунча бериш, оғзаки ва ёзма нутқда уларни қўллаш малакаларини орттириш муҳим аҳамият касб этади. Ўқувчилар сўз бирикмаларини ўрганиш ва уларни нутқда қўллаш малакаларини ҳосил қилишда бирмунча қийинчиликларга дуч келадилар. Бу қийинчиликлар сўз бирикмалари грамматик қурилишининг мураккаблиги, маъносининг турли-туманлиги ва ўзбек тилидаги сўз бирикмаларидан ифода ва маъно жиҳатидан фарқланиши билан боғлиқ.

Маълумки, сўз бирикмаларининг компонентлари тобелиги боғланиш асосида ҳосил бўлади ва бир бутун маънони ифодалайди. Ҳар бир тилда ана шу боғланишни юзага келтирадиган грамматик воситалар мавжуд. Француз тилида «N₁+de+N₂» сўз бирикмасининг компонентлари орасидаги тобе боғланиш «de» предлоги ҳамда артиклар ёрдамида, шу сўз бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентларида эса келишиқ кўшимчалари ва сўз тартиби орқали ҳосил бўлади.

Француз ва ўзбек тилларидаги сўз бирикмалари компонентларнинг жойлашув ўрнига қараб ҳам бир-бирларидан фарқ қилади. Француз тилига олдин ҳоким, кейин эса тобе сўзнинг жойлашуви хос. Ўзбек тилида бунинг аксини кузатиш мумкин.

Қиёсланаётган отли сўз бирикмаларининг маъносини аниқлашда юқорида келтирилган ёрдамчи сўзларнинг тобе сўз олдидан қўлланилишига эътибор бериш лозим.

Ўқитувчи отли сўз бирикмаларнинг француз тилида қўлланиши, уларниш грамматик қурилиши, маънолари ва сўз бирикмаларини ҳосил қилишда ёрдамчи сўзларнинг ролини ўқувчиларга пухта ўргатиши лозим. Бунинг учун француз тилидаги отли сўз бирикмаларининг ўзбек тилидаги эквивалентлари билан қиёслаб тушинтириш, тарқатма материаллардан оғзаки ва ёзма машқдардан, турли характердаги кўрсатмали қуроллардан,

техник воситалардан фойдаланиш ўқувчиларнинг чет тилини ўрганишига бўлган қизиқишларини орттиради, нутқ малакаларини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

3.6. Лексик бирликларни кодификациялашда тиллараро қонуний мосликлар ҳақида

Таржиманинг соф лингвистик масалаларига боғишланган ишлар бир талай. Буларга Я.Н.Рецкер, А.В.Федеров, Л.С.Бархударов, В.Н.Комиссаров, Т.Левицкая ва А.Фитерман, А.А.Реформатский, АД.Швейцер; Ғ.Саломов, А.Нарзиқулов, И.Мирзаев каби олимларнинг ишларини киритиш мумкин.

Ушбу мақолада таржиманинг лингвистик муаммолари таҳлилида тамал тоши вазифасини ўтаган, бугун ҳам ўз қийматини йўқотмаган ва афсуски, аксарият таржимашуносларимиз учун ҳам *terra incognita* бўлиб қолган бир мақола, аниқроғи, Я.Н.Рецкернинг «О закономерных соответствиях при переводе на родной язык» номли мақоласи ҳақида сўз юритамиз.

Мазкур мақола 1950 йилда Москвада «Теория и методика учебного перевода» номи билан чоп этилган мақолалар тўпламида эълон қилинган. Тўпламнинг 156-183-бетларида босилган ушбу мақола қисқача кириш билан бошланади. Унда муаллиф таржима ўқув фан сифатида мустаҳкам лингвистик асосга эга бўлиши, бундай асос ўз ичига тил ҳодисаларини қиёслаб ўрганиш ва аслият тили билан таржиматили орасида муайян мувофиқликларни аниқлаши лозимлиги ҳақида гапиради. Мазкур мувофиқликлар лексикада ҳам, фразеология, синтаксис, услубда ҳам кузатилади ва улар биргаликда таржиманинг лингвистик асосини ташкил қилади.

Таъкидлаш жоизки, тилшуносликнинг назарий умумлашмалари тил амалиёти жараёнида (нутқда) қўлга киритилса, таржиманинг лингвистик асослари таржима амалиёти жараёнида шаклланади. Шу муносабат билан

Я.И.Рецкернинг куйидаги сўзларига эътибор қилайлик: «При раскрытии смысла иностранной фразы необходимо одновременно учитывать и влияние каждого слова на смысл всего предложения, и влияние синтаксической структуры на функцию и значение каждого слова в отдельности. И все же без расчленения языкового материала на составные элементы никакое лингвистическое исследование невозможно» [Рецкер1950, 156].

Я.И.Рецкер лисоний материал таҳлили асносида аслият ва таржима тилларида қонуний мосликларнинг уч турини аниқлайди: эквивалентлар, аналоглар (ўхшашликлар) ва адекват (айнан бир хил, мос) таржима. Булар, муаллифга кўра, ягона мақсад - таржима мослигига эришишнинг турли воситаларидир [Қаранг: Рецкер 1950, 156-157].

Шундан кейин муаллиф қонуний мосликларнинг ҳар бирини алоҳида-алоҳида таърифлайди ва уларни тегишли мисоллар билан асослайди.

Эквивалент - контекстга боғлиқ бўлмаган тенг қийматли барқарор мувофиқлик. Эквивалент ёрдамида таржима қилинадиган сўз, одатда, матннинг муҳим унсурларидан ҳисобланади. Я.И.Рецкернинг кузатишларига қараганда, икки тилли луғатларда айнан лексик эквивалентлар кам учрайди. Бунинг сабаби шуки, ҳатто, шубҳасиз эквивалент саналган сўз ҳам контекстда ўз хусусиятини йўқотади. Асосан, терминлар, хусусан, байналминал, халқаро келишувлар асосида қабул қилинган терминлар эквивалентлик хусусиятига эга бўлади. Шунга қарамадан, ижтимоий-сиёсий характердаги терминлар, ҳатто, бир тил доирасида ҳам турлича талқин қилиниши мумкин. Масалан, *la grande guerre* (*the great war*) коммунист тилида «империалистик уруш»ни, империалист тилида «катта уруш»ни, сиёсатдан йироқ киши тилида эса «жаҳон уруши»ни англатади. Шунинг учун бундай терминлар таржимасида лисоний мосликларга, аслият характерида, контекстга эътибор бериш талаб қилинади.

Аналог - синонимлардан бирини танлаш асосида юзага келадиган мослик. Аслият матнидаги сўзнинг таржима тилида бир неча синоними бўлиши мумкин. Бироқ таржиманинг бу усули чет тил синонимларини яхши билишни тақозо этади. Муаллиф шундай мисоллар келтиради: *reliable sources* - «ишончли манбалар» (*reliable*) сўзининг луғавий маъноси -ишончли, мустаҳкам); *reliable information* - «ишончли хабар». Бу ерда *reliable* сўзини ўзининг синоними *trustworthy* билан алмаштириш мумкин. Айрим терминларни аналоглари билан ҳам алмаштирса бўлади. Мазкур усулнинг айниқса, синтактик ҳодисалар таржимасида кенг қўлланишини алоҳида таъкидлаш лозим.

Адекват таржима аслиятда ифодаланган фикрни аниқ ва тўлиқ бериш учун таржимоннинг ўзга тил матнидан, лексик-фразеологик мосликлардан узоқлашиши ҳамда мазмундан келиб чиққан ҳолда иш тутмоғи мақсадга мувофиқ. Бунда аслиятнинг ғояси ва услуби асосий мезон қилиб олинади.

Таржима жараёнида, Я.Й.Рецкер ўринли таъкидлаганидек, юқорида қайд этилган уч усул, одатда, аралаш қўлланади: мутахассис ҳаёлига дастлаб эквивалентлар (жой номлари, атоқли отлар; терминлар), кейин аналоглар (ўхшаш унсурлар) келади. Бу усуллар ёрдам бермаган ҳолатларда адекват таржимадан (муқобиллардан) фойдаланилади.

Муаллифнинг таржима усуллари қўллаиши доираси ҳақидаги фикрлари жуда асосли баён қилинган. Ҳақиқатдан ҳам, илмий-техник таржимада терминологик эквивалентларни, ижтимоий-сиёсий матн таржимасида аналогларни излаш ва топиш муҳим бўлса, бадий таржимада адекват таржима (тенг кийматли birlikларни топиш) кенг қўлланади.

Я.И.Рецкернинг мазкур мақоласида лексик-фразеологик мосликлар ҳақида ҳам сўз боради ва бунда асосий эътибор лексик (159-164-бетлар), синтактик (164-171-бетлар), ритмик-синтактик (171-174-бетлар) мувофиқликларга қаратилади.

Адекват таржима усулини муаллиф тўрт гуруҳга бўлади: а) ноаниқ ва мавҳум тушунчаларга аниқлик киритиш усули (175-178-бетлар); б) тушунча мазмунини мантикий ривожлантириш усули (178-б); в) антонимлар ёрдамида таржима қилиш усули (178-180-бетлар); компенсация усули (188-б); д) ижодий усул (180-182-бетлар). Бу усулларнинг барчаси конкрет мисоллар, шахсий тажриба ва малака натижалари асосида аниқ тушунтириб берилган (Я.И.Рецкернинг мазкур мақоласи ҳақида тўлиқроқ тасаввурга эга бўлиш учун қаранг: Швейцер 1973, 16-28).

Хуллас, Я.И.Рецкернинг қонуний мосликлар назарияси, бир томондан, таржиманинг лингвистик масалаларини ўрганишда мустаҳкам методологик асос вазифасини ўтаган ва ўтаётган бўлса, иккинчи томондан, таржима сифатини баҳолашда етакчи мезон бўлиб хизмат қилади. Атоқли таржимашунос А.В.Федоровнинг «Введение в теорию перевода» номли китобининг жаҳоний шуҳратига бу мақоланинг ҳам салмоқли улуши бор.

III боб бўйича хулосалар

Маълумки, сўз бирикмаларининг компонентлари тобелиги боғланиш асосида ҳосил бўлади ва бир бутун маънони ифодалайди. Ҳар бир тилда ана шу боғланишни юзага келтирадиган грамматик воситалар мувжуд. Француз тилида « N_1+de+N_2 » сўз бирикмасининг компонентлари орасидаги тобе боғланиш «de» предлоги ҳамда артиклар ёрдамида, шу сўз бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентларида эса келишиқ кўшимчалари ва сўз тартиби орқали ҳосил бўлади. Француз ва ўзбек тилларидаги сўз бирикмалари компонентларнинг жойлашув ўрнига қараб ҳам бир-бирларидан фарқ қилади. Француз тилига олдин ҳоким, кейин эса тобе сўзнинг жойлашуви хос. Ўзбек тилида бунинг аксини кузатиш мумкин.

Грамматик нормаларга риоя қилиш аввало жумла шакллари яхши билиш ва улардан моҳирона фойдаланишни, сўнгра жумладаги ўзак, негиз

ва қўшимчалар ўрталаридаги муносабатларнинг тўғри бўлишини, эга ва кесимнинг мослигини, иккинчи даражали бўлақлар хусусиятларига яхши эътибор беришни ҳамда сўз тартибининг қоидага мувофиқ бўлишини талаб этади. Тиниш белгилари жумлаларнинг тўғри тузилиши ва улардаги фикрнинг аниқ ифодаланиши учун хизмат қилар экан, уларнинг фикр мақсадига мувофиқ қўйилиши ҳам муайян текстдаги фикрни ёзувчи баён этганидек тушуниш имкониятини беради.

Ўзаро мантиқий боғлиқлик инсон фаолиятининг барча соҳалари қатори фикр алмашиш қуроли бўлган тил ҳодисаларига ҳам тааллуқлидир. Тилда фойдаланиладиган ҳар бир лексик ёки фразеологик birlik эса маълум қоидалар асосида ясалишидан ташқари, бошқа birlikлар (жумланинг бошқа қисмлари) билан ҳам коллектив ақл-заковати, мантиқли тафаккурнинг маҳсули сифатида намоён бўладиган мавжуд қонун-қоидалар асосида бирикади. Бу, қоидага айланган тил нормаларига риоя қилмаслик тил маданияти ва традицияси, шунингдек, ундаги мантиқий бутунликнинг бузилишига ҳам олиб келади.

Сўз бирикмаларини танлаб олиш билан боғлиқ муаммолар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин: ўқув луғати учун уларни танлаб олиш ва ўқув луғатида уларни жойлаштириш муаммосиди. Луғат материалининг тўлиқ семантизациясини таъминлаш учун, унга танлаб олинган бош сўзлар ва луғат мақолаларига киритилган барча эркин ва турғун сўз бирикмалари, мақол ва маталлар ва гапларнинг она тилидаги таржимаси берилган бўлиши мақсадга мувофиқдир; ўрганилган концептларга оид сўз бирикмаларини ўзбек тилига таржима қилиш муаммосидир. Француз тили ифода усулига кўра аналитик тил ва ўзбек тили эса агглютинатив тил эканини ва улар синтактик сатҳда сўзларнинг иборалар таркибидаги ўрни бўйича бир-биридан тубдан фақ қилишини инобатга оладиган бўлсак, масаланинг нақадар жиддий эканлигига ишонч ҳосил қилаоламиз. Яна бир нарсани эсдан чиқармаслигимиз керак. Бу таржиманинг ижтимоий нормага мос келиш масаласидир.

Минимумга киритилган сўзлар мавзулар ва майда мавзулар бўйича тақсимлаб чиқилган. Бош мавзу сифатида асосан отлар қўлланган. Луғатда бош сўзларнинг мавзу доирасидаги бирикиши ўз аксини топган. Бунда француз тилида учрайдиган барча бирикмалари берилмасдан, фақат минимумдаги сўзлардан тузилганлари берилган. Умуман олганда, ўқув мавзули луғат энг аввало нутқни ўстириш бўйича қўлланма бўлмоғи керак. Бироқ нутқни устириш унинг ягона вазифаси эмас. Мавзули луғат тегишли мавзулар асарлари матнини тушунишга ёрдам бериши ҳам лозим.

ХУЛОСА

Турли концептларга оид сўз бирикмаларини танлаш, уларни ономасиологик нуқтаи назардан таснифлаш ва уларни ўқув луғатларида кодификациялаш принципларини таҳлил этиш бир қатор хулосалар қилишга имкон берди.

1. Лексик бирликларнинг грамматик, семантик, стилистик ва этимоло-гик табиати жуда кенг доирада ўрганилишига қарамасдан, уларга фақат бир томонлама, яъни семасиологик нуқтаи назардан ёндашилган. Бундай ёндашишда турғун бирикмалар шаклдан маъно томонга ўрганилади. Бошқача қилиб айтганди, бир шаклдаги иборанинг маъно турлари ва шаклнинг ўзгариши билан юзага келадиган маъно ўзгаришлари таҳлил этилади. Бу ёндашишдан олинган ютуқлар, натижаларнинг лексикология ва лексикография назарияси учун аҳамияти беқиёсдир. Биз магистрлик диссертациямизда лексик бирликларни ономасиологик ёндашув асосида ўрганишни мақсад қилиб қўйдик. Биринчи ҳолатда лексик бирликлар шаклдан маънолари томон, иккинчи ҳолатда эса, аксинча, маълум бир тушунча ёки мавзудан ибора шакллари томон ўрганилади. Биз иккинчи ёндашиш асосида турғун бирикмаларни тизимлаштиришга ҳаракат қилдик. Айнан ономасиологик нуқтаи назаридан француз тили лексик бирликлари ҳали ўрганилмаган. Бундай ёндашув лексик бирликларини ўрганишда кўпгина имкониятларни очиб бериши мумкин. Масалан, «Театр» мавзусининг ҳар бир соҳасига таалуқли бўлган ибораларни жамлаш, уларни фразеографик манбаларда қайд этиш, уларнинг ҳажмини ва улар тўғрисида бериладиган лингвистик ва экстралингвистик ахборотларни тақдим этиш принципларини ишлаб чиқиш каби масалалар ўз ечимини топган бўларди.

2. Асосига лексиканинг мавзули таснифи жойлаштирилган луғат мавзулидир. Мавзули таснифлаш реал болиқдаги предметлар ва ҳодисаларнинг таснифига таянади. Мавзули гуруҳлар майда гуруҳлардан ташкил топиши мумкин. Масалан, ҳайвонлар гуруҳида яввойи ва уй

хайвонлари бир-биридан фарқланади. Бу birlikлар ўқитиш мақсадларига, лексик минимумга кирувчи сўзларнинг доирасига кўра ҳар хил ҳажмда бўлиши мумкин. Шу тўғрисида ўқув луғатларида сўзларнинг мавзули гуруҳлари тўла тақдим этилмайди.

Мавзули гуруҳлар сўзларнинг лексик-семантик разрядларидан фарқ қилади. Тил луғат таркибини лексик семантик таснифлаш сўз маъноларини ҳасобга олган ҳолда амалга оширилади. Масалан, *proximité, approche, intime, affinité, fidélité* сўзлари семантик умумийлик асосида бир лексик-семантик гуруҳга бирлашган. Ҳамма сўзлар «яқинлик» семасига эга. Нофақат денотатни кўрсатиш, балки айнан шу предмет кирган синф тўғрисидаги ахборот ҳам сўзнинг лексик маъноси таркибига киради. Кўп маъноли сўзлар ўзларининг ҳар хил маъноларида кўпинча ҳар хил мавзули гуруҳларга мансуб бўлади. Шу боисдан мавзули луғатда айнан бир сўз айрим ҳолларда бир неча мавзули гуруҳлар таркибида учраб қолиши мумкин. Мавзули луғат сўз семантикаси тўғрисида кўп миқдорда ахборот берувчи луғат туридир. Мавзули гуруҳларга яна мавзу бўйича боғланмаган, аммо вазиятга кўра зарур бўлган сўзлар ҳам киритилади. Масалан, *enfant, gamin, gosse, garçon, bambin* мавзули гуруҳни ҳосил қилади ва бу гуруҳ билан муҳитга кўра *pleurer, jouer, s'amuser, parler* ва ҳ.к. сўзлари боғланган бўлади. Бу сўзларсиз бола мавзусини тўлиқ ёритиб бўлмайди. Фақат отларгина соф мавзулар бўйича осон таснифланади. Ўқув мавзули луғатини тузишда отларни мавзули таснифлаш эмас, сўз туркумининг бошқа сўзларини мавзулар бўйича тақсимлаш ва уларни от сўз бирикмаларида бериш масаласи асосий қийинчиликни келтириб чиқарди.

4. Маълумки, сўз бирикмаларининг компонентлари тобелиги боғланиш асосида ҳосил бўлади ва бир бутун маънони ифодалайди. Ҳар бир тилда ана шу боғланишни юзага келтирадиган грамматик воситалар мавжуд. Масалан, француз тилида « N_1+de+N_2 » сўз бирикмасининг компонентлари орасидаги тобе боғланиш «*de*» предлоғи ҳамда артиклар

ёрдамида, шу сўз бирикмасининг ўзбек тилидаги эквивалентларида эса келишик кўшимчалари ва сўз тартиби орқали ҳосил бўлади. Француз ва ўзбек тилларидаги сўз бирикмалари компонентларнинг жойлашув ўрнига қараб ҳам бир-бирларидан фарқ қилади. Француз тилига олдин ҳоким, кейин эса тобе сўзнинг жойлашуви хос. Ўзбек тилида бунинг аксини кузатиш мумкин.

5. Минимумга киритилган сўзлар мавзулар ва майда мавзулар бўйича тақсимлаб чиқилган. Бош мавзу сифатида асосан отлар қўлланган. Луғатда бош сўзларнинг мавзу доирасидаги бирикиши ўз аксини топган. Бунда француз тилида учрайдиган барча бирикмалари берилмасдан, фақат минимумдаги сўзлардан тузилганлари берилган. Француз тили ифода усулига кўра аналитик тил ва ўзбек тили эса агглютинатив тилдир. Улар синтактик сатҳда сўзларнинг иборалар таркибидаги ўрни бўйича бир-биридан тубдан фақ қилади. Бу ҳолат таржимада ижтимоий нормани ҳисобга олишни тақоза этади: *haut fonctionnaire* ва *масъул ҳоди* -: айнан бир тушунча францу ва ўзбек матнларида турли сўзларнинг танлаб олиниши орқали берилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Андреев В.Н. Лексикология современного французского языка. М., 1955. Балли Ш. Французская стилистика. М., 1961.
2. Бушуй А.М. Словарная репрезентация фразеологии. - Фразеология в тексте и словаре, Самарканд, 1986.
3. Бушуй А.М. Грамматика фразеологии в словаре. - Вопросы грамматики романских и германских языков. Самарканд, 1985.
4. Бушуй А.М. Фразеология в толковом словаре. Самарканд, 1987.
5. Гак В.Г. К типологии функциональных подходов к изучению языка//проблемы функциональной грамматики/ под ред. Ярцевой В.Н. М., 1985. С.15.
6. Гак В.В. О некоторых тенденциях в современной учебной лексикографии (на материале новейших французских словарей для школьников). ИЯШ, 1990. № 2 .М., 1966.
7. Гак В.Г. Беседы о французском слове. М., 1965.
8. Гак В.Г. О словах-заместителях во французском языке // Язык: теория, история, типология. – М., 2000. – С. 220-229.
9. Егорова, К.Л. Полукальки и проблема типологии заимствований (на материале англицизмов и англо-американизмов в современном французском языке) // Филологические науки. Научные доклады высшей школы. – 1983. - №5. – С. 61-66.
10. Зибуцайте Э.И. Глагольные фразеологические синонимы в современном французском языке. М., 1962/
11. Карасик В.И. Языковой круг: личность, понятия, дискурс. М., 2004.
12. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Уч.пос. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
13. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур. // Новое зарубежной лингвистике. Вып. XXV. - М., 1989.
14. Левит З.Н. Лексикология французского языка. М., 1979. – 160 с.

15. Лопатникова Н.Н. Лексикология современного французского языка. М., 1975.
16. Мамедова, Елена Георгиевна Лексические единицы с денотативно-ограничительным компонентом значения и особенности их лексикографического описания Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 Орел, 2000.
17. Мамонтов, Александр Степанович Язык и культура Основы сопоставительного лингвострановедения: Дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 М., 2000.
18. Морковкина, Н.А. Географический и социально-этнический аспекты функционирования англицизмов во французском языке Канады // Эколингвистика: теория, проблемы, методы. – Саратов, 2003. – С. 45-51.
19. Лопатникова Н.Н., Мовшович Н.А. Лексикология Современного французского языка. М., 1982. – 260 с.
20. Маматов А.Э. Очерки по французской фразеологической стилистике. Ташкент, 1989.
21. Назарян А.Г. Фразеология современного французского языка. Москва, 1976.
22. Падучева Е.В. Семантические исследования. – М., 1996.
23. Рецкер Я.Н. О закономерных соответствиях при переводе на родной язык. // Теория и методика учебного перевода. Москва, 1950. - 156-183 бетлар.
24. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. М., 2001.
25. Тимескова Н.Н., Тархова В.А. Лексикология современного французского языка. Ленинград, 1967.
26. Умбаров Н., Ҳамрақулов Г. Ҳозирги замон францз тили лексикологияси. Тошкент, 1996. – 104 б.
27. Янковский С. Концепции общей теории информации. – Интернет: www.citforum.ru .

28. Beciri, H. Néologie générale, néologie spécialisée : quelques observations dans le domaine de la micro-informatique // La Banque des mots. – 2000. -Vol. 60. - P. 19-36.
29. Bernet, Ch. Usage et maigres du lexique français // Histoire de la langue française. 1945-2000. – Paris, 2000. – P. 173-194.
30. Brunet, S. Les mots de la fin du siècle. - Paris: Belin, 1996. - 254 p. - (Le Français retrouve; 29).
31. Brunot F. La pensée et la langue. P., 1922.
32. Camus, R. Répertoire des délicatesses du français contemporain / Renaud Camus. – Paris : P.O.L., 2000.- 378 p
33. Colin, J.-P. Origines du lexique et formation des mots // Le Grand Livre de la langue française. – Paris, 2003. – P. 406-415.
34. Collinot, A., Mazière F. 1997. Un prêt à parler : le dictionnaire. Paris : PUF.
35. Duden Français, dictionnaire en images. 1962 (2e édition corrigée). Mannheim : Bibliographisches Institut et Paris : la Librairie Marcel Didier.
36. Gaudin, F. Initiation à la lexicologie française : De la néologie aux dictionnaires/ F. Gaudin, L. Guespin.- 1.ed.- Bruxelles: Duculot, 2000.- 355 p.- (Champs linguistique).
37. Guillaume G. Psycho-systématique du langage. P., 1971.
38. Guiraud, P. Les mots étrangers. – Paris : PUF, 1965. – 128 p.
39. Humbley, J. Évolution du lexique // Histoire de la langue française. 1945-2000. – Paris, 2000. – P. 71-106.
40. Lehmann, Alise (1990): "De définition à définition – l'interprétation dans le dictionnaire par le jeu des renvois". In: Chaurand, Jacques/Mazière, Francine (eds.): La définition. Paris, Librairie Larousse: 208–224.
41. Malblanc A. Stylistique comparée du français et de l'allemand. P., 1961.

42. Mel'cuk, I. A. (1982-3): « Trois principes de description sémantique d'une unité lexicale dans un D.E.C. », en *Revue canadienne de linguistique*, 28, 2, pag. 21-108.
43. Pergnier, M. *Les anglicisme : danger ou enrichissement pour la langue française.* – Paris : PUF, 1989. – 214 p.
44. Pruvost, Jean. *La Dent-de-lion, la semeuse et le Petit Larousse*, Larousse, Paris, 2004, 196 p. (ISBN 2-03-532165-4) (la biographie du Petit Larousse).
45. Retman, R. *L'adaptation phonétique des emprunts à l'anglais en français // La Linguistique.* – 1978. – N1/14. – P. 11-124.
46. Rey, A. (1965): « À propos de la définition lexicographique », en *Cahiers de lexicologie*, 6, I, pag. 67-80.
47. Rey A. *La définition dans les dictionnaires // en Actes du Colloque sur la définition organisé par le Centre d'études du lexique*, Larousse, Paris, 1990.
48. Rijo Lino, M.T. *De la néologie à la lexicographie spécialisée d'apprentissage // Cahiers de lexicologie.* – 2001. - Vol. 78. – N.1. - P. 139-145
49. Sablayrolles J.-F. *Néologisme et nouveauté(s) // Cahiers de lexicologie.* – 1996. – Vol. 69. - N2. - P. 5-42.
50. Sauvageot, A. *Portrait du vocabulaire français.*– Paris: Larousse, 1964. – 286 p.
51. Sauvageot, A. *Le problème du vocabulaire // Sauvageot, A. Français d'hier ou français de demain?.* – Paris, 1978. – P. 126-138.
52. Sauvageot, A. *La question des emprunts // Sauvageot, A. Français d'hier ou français de demain?.* – Paris, 1978. – P. 139-144.
53. Sourdot, M. *De l'hapax au Robert: les cheminements de la neologie // Linguistique.* - P., 1998. - Vol. 34, fasc. 2. - P. 111-118.
54. Tamba-Mecz, Irène (1991): *La sémantique.* Paris: Presses Universitaires de France.
55. Verdelhan-Bourgade, M. *Procedes sémantiques et lexicaux en français branche // Langue française.* - P., 1991. - N 90. - P. 65-79.

56. Yves Garnier, « Les francophonismes dans le Petit Larousse », dans Monique Catherine Cormier et Aline Francœur (dir.), Les dictionnaires Larousse: genèse et évolution, Presses universitaires de Montréal, 2005 (ISBN 978-2-7606-1991-3), p. 219-276.

57. www.feb-web.ru

58. www.lexilogos.com

Dictionnaires utilisés

59. Cédérom du Grand Robert de la langue française

60. Dictionnaire Québécois Français., Guerin, éditeur Iiee; 1999.

61. Duden Français, dictionnaire en images. 1962 (2e édition corrigée). Mannheim : Bibliographisches Institut et Paris : la Librairie Marcel Didier.

62. Le dictionnaire des mots et expressions de couleur du 20eme siecle. Le Rouge.- Paris, 2000.

63. Le dictionnaire des mots et expressions de couleur du 20eme siecle. Le Bleu.-Paris, 1998.

64. Dictionnaire des fautes d'orthographe de Michel Dansel, Montréal. Dictionnaire du français acadien Quebec, 1999.

65. Robert, P. & Rey, A. Le Grand Robert de la langue française. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, 9 vols, Le Robert, Paris, 1986.

66. Robert, P. Le Nouveau Petit Robert . Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française (Dir. Rey, A. & Rey-Debove, J.), Le Robert, Paris, 2000.

67. Rey, S. Chantreau Dictionnaire des expressions et locutions. Paris, 1991.

68. Французско-русский фразеологический словарь под ред. Я.И. Рецкера. М., 1963.

ДИССЕРТАЦИЯГА ИЛОВАЛАР

La vie politique - сиёсий ҳаёт

Pouvoir d'État, administration, ordre social –

Давлат ҳокимияти, маъмурият, ижтимоий тартиб

pouvoir d'Etat *m* — давлат ҳокимияти

former un gouvernement — ҳукуматни тузмоқ

organe *m* supérieur — олий орган

organes judiciaires — суд органлари

autorité *f* suprême — олий ҳокимият

tribunal du peuple — халқ суди

Conseil *m* des Ministres — Вазирлар Маҳкамаси

pouvoir *m* législatif — қонун чиқарувчи ҳокимият

organisme *m* législatif — қонун чиқарувчи орган

comité *m* exécutif — ижроия қўмита

pouvoir exécutif — ижроия ҳокимият

organisme exécutif — ижро этувчи орган

contrôle *m* de l'exécution — назорат органи

organisme d'auto-administration sociale — ижрони назорат қилиш

Ministère *m* des Affaires étrangères — ташқи Ишлар Вазирлиги

Ministère de la Justice — Юстиция вазирлиги

Ministère de l'Agriculture — Қишлоқ хўжалиги Вазирлиги

Ministère de l'Intérieur — ички ишлар Вазирлиги

Ministère de la Guerre — Ҳарбий Кучлар Вазирлиги

Ministère de la Marine — Ҳарбий флот Вазирлиги

Ministère de l'Air — авиация Вазирлиги

direction *f* collective — жамоа раҳбарлик

chef *m* d'Etat — Давлат раҳбари

chef du gouvernement — ҳукумат раҳбари

membre *m* du gouvernement — ҳукумат аъзоси

conseiller *m* d'Etat — давлат маслаҳатчиси

milieux m pl dirigeants — бошқарувчи доиралар
appareil m administratif — маъмурий-бошқарув аппарати
haut fonctionnaire m — масъул ходим
fonctionnaire m public — давлат хизматчиси
chargé m de la protection du travail — меҳнатни ҳимоя қилувчи ходим
bureau m des réclamations — шикоятларни кўриб чиқувчи комитет
correspondance f de service — хизмат хатлари
langue f officielle — давлат тили
numéro m d'entrée — кирим рақами
numéro de sortie — чиқим рақами
à un exemplaire — бир нусхада
copie f certifiée conforme — тасдиқланган нусха
dans l'exercice de ses fonctions — хизмат мажбуриятларини бажаришда
faire abus d'autorité — хизмат лавозимини суистимол қилиш
l'autorité chargée de l'administration a le devoir de ... — маъмуриятнинг
мажбурияти ...
presse f gouvernementale — ҳукумат печати
conférence f de presse — пресс-конференция
projet m de loi — қонун лойиҳаси
promulguer la loi — қонунни эълон қилмоқ
effet m de la loi — қонуний куч
acte m juridique — юридик акт
loi f nationale — давлат қонуни
avoir force de loi — қонун кучига эга бўлмоқ
législation f sociale — ижтимоий қонунчилик
ordre m social — ижтимоий тартиб
systèmes m pi sociaux différents — ҳар хил ижтимоий тизимлар
dictature f du prolétariat — пролетариат диктатураси
période m de transition — ўтиш даври
propriété f du peuple entier — умумхалқ мулки

principes *m pl* démocratiques — демократик принциплар
transformations économiques et sociales — ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар
droits civils — фуқоролик ҳуқуқлари
libertés *f pl* civiles — фуқаролик эркинликлари
octroi *m* des libertés — эркинлик бериш
réserver le droit — ҳуқуқ бериш
égal en droits — ҳуқуқлар бўйича тенг
égalité *f* de droits — тенгҳуқуқлилик
droit égal à participer — катнашиш учун тенг ҳуқуқ
rapports *m pl* fondés sur les droits égaux — тенгҳуқуқли муносабатлар
liberté de l'individu — шахс эркинлиги
liberté de la presse — пресса эркинлиги
liberté de la parole — сўз эркинлиги
liberté de réunions — йиғилишлар эркинлиги
droit de vote — овоз бериш ҳуқуқи
droit à l'instruction — билим олиш ҳуқуқи
droit au travail — меҳнат қилиш ҳуқуқи
droit au repos — дам олиш ҳуқуқи
droit d'être assuré matériellement dans la vieillesse — нафақа олиш ҳуқуқи
droit électoral — сайлов ҳуқуқи
inviolabilité *f* personnelle — шахсни ҳомояси ҳуқуқи
inviolabilité de la demeure — мулк ҳуқуқи
inviolabilité de la personne — шахсни ҳомоя қилиш ҳуқуқи
enseignement *m* gratuit — бепул ўқиш
assistance *f* médicale gratuite — бепул тиббий ёрдам
planification *f* perspective — истиқболли режалаштириш
nouvelles facilités *f pl* — қўшимча имтиёзлар
Etat multinational — кўпмиллатли давлат
intérêts *m pi* nationaux — миллий қизиқишлар

double nationalité *f* — икки фуқоралик
abandon *m* de la nationalité (du droit de la cité) — фуқораликдан чиқиш
changer de nationalité — фуқораликни ўзгартириш
choix *m* de la nationalité — фуқораликни танлаш

Parti - партия

congrès *m* du parti — партия съезди
member *m* au Parti — Партия аъзоси
membre *m* du Parti Socialiste — Социалистик партия аъзоси
membre du parti — партия аъзоси
membre à pleins droits — тенг ҳуқуқли аъзо
Fédération *f* Mondiale de la Jeunesse Démocratique — Демократик
Ёшларнинг Бутунжаҳон Федерацияси
parti *m* ouvrier — ишчилар партияси
des partis socialiste et ouvriers — социалистик ва ишчилар партияси
partis frères — бирадорлик партияси
parti au pouvoir — бошқаувчи партия
parti d'opposition — оппозицион партия
parti socialiste — социалистик партия
adhérer au parti, au syndicat, etc. — партияга, профсоюзга кирмоқ
collectage *m* des cotisations — аъзолик бадалларини йиғмоқ
cotisation *f* (versement *m*) d'entrée — аъзолик бадали
expulser de l'organisation — ташкилотдан сафидан чиқормоқ, ҳайдамоқ

Syndicat - касаба уюшмаси

organisation *f* syndicale — касабасоюз ташкилоти
Congrès *m* des syndicats — касабасоюзлар съезди
conférence *f* pour la production — ишлабчиқариш мажлислари
conférence syndicale — касабасоюз конференцияси
membre *m* du syndicat — касабасоюз аъзоси
militants *m pl* de(s) syndicat(s) — касабасоюз фаоллари
permanent *m* du syndicat — касабасоюз хизматчиси

comité *m* local du syndicat — касабасоюз қўмитаси

carte *f* de syndiqué — касабасоюз билети

organisation *f* locale du syndicat — касабасоюзнинг (туб жой) ерли

ТАШКИЛОТИ

Lutte des classes

conditions *f pl* de travail — меҳнат шароитлари

amélioration *f* des conditions de vie — яхши турмуш шароитлари

aggravation *f* des conditions de vie — ёмон турмуш шароитлари

дне blocage *m* des salaires — иш ҳақини тўхтатиб қўйиш

travail des enfants — болалар меҳнати

travail féminin (des femmes) — аёллар меҳнати

travail des adolescents — ўсмирлар меҳнати

classe *f* ouvrière — ишчилар синфи

coopération *f* des classes — синфий ҳамкорлик

caractère *m* de classe — синфий характер

lutte *f* de classe — синфий кураш

lutter pour qch — бирор-нарса учун курашмоқ

lutter contre qch — бирор нарсага қарши курашмоқ

la lutte pour la paix — тинчлик учун курашмоқ

la lutte pour l'existence — яшаш учун курашмоқ

la lutte émancipatrice — озодлик уруши

la lutte revendicative — ўз талабларини ҳимоя қилиш учун кураш

lutte pour la journée de travail de huit heures — саккиз соатлик иш учун кураш

lutter en commun contre qch — бирор нарсага қарши бирга курашмоқ

Assemblée, réunion, séance – мажлис, йиғилиш

Assemblée *f* nationale — Миллий мажлис

Assemblée consultative — Маслаҳат кенгаши

assemblée électorale de compte rendu — ҳисобот сайлов мажлиси

assemblée générale — умумий мажлис

séance f solennelle — тантанали мажлис
séance solennelle d'ouverture — тантанали очилиш
séance fermée (privée, à huis clos) — мажлиснинг ёпилиши
séance publique — мажлиснинг очилиши
ouvrir (lever) la séance — мажлисни очмоқ (ёпмоқ)
session f plénière — пленум
séance plénière — пленар йиғилиш
durée f de la séance — мажлиснинг давом этиши
salle f des séances — мажлислар зали
réunion f non officielle — норасмий йиғилиш
réunion (assemblée) officielle — расмий йиғилиш
réunion extraordinaire — набатдан ташқари йиғилиш
président m d'honneur — фахрий раис
membre m honoraire — фахрий аъзо
bureau m d'honneur — фахрий президиум
chef m de délégation — делегация раҳбари
secrétaire m exécutif — масъул котиб
secrétaire technique — техник котиб
ordre m du jour — кун тартиби
point m de l'ordre du jour — кун тартиби масалалари
insérer dans l'ordre du jour — кун тартибига киритмоқ
figurer à l'ordre du jour — кун тартибида турмоқ
épuiser l'ordre du jour — кун тартибини тинглаб бўлмоқ
adopter l'ordre du jour — кун тартибини тасдиқламоқ
presser (établir) une liste — рўёхат тузмоқ
établir un rapport — маъруза тузмоқ (ёзмоқ)
rapport m général — умумий ҳисобот
rapport financier — молия ҳисоботи
rapport de la commission de contrôle financier — ревизия комиссиясининг
ҳисоботи

Scrutin – овоз бериш

- scrutin *m* public — очик овоз бериш
- vote *m* à mains levées — очик овоз бериш (кўл кўтариб)
- vote mandat à main — мандат билан овоз бериш
- vote par assis et levés — ўрнидан туриб овоз бериш
- scrutin *m* secret — яширин овоз бериш
- suffrage *m* direct — тўғридан-тўғри овоз бериш
- suffrage indirect — билвосита овоз бериш
- scrutin de liste — рўйхат бўйича овоз бериш
- scrutin uninominal — ҳарбир номзод бўйича овоз бериш
- voter sur l'ensemble — таклиф бўйича овоз бериш
- vote sans débat — муҳокамақилмасдан овоз бериш
- mettre une question aux voix — масалани овозга қўймоқ
- inscrire sur la liste — рўйхатга киритмоқ
- vérifier le quorum — кворум болиғини текшириш
- présenter une candidature — номзодни кўрсатмоқ

État indépendant – мустақил давлат

- Etat *m* indépendant — мустақил давлат
- indépendance *f* d'Etat — давлат мустақиллиги
- Etat souverain — суверен давлат
- souveraineté *f* de la nation — давлат суверенитети
- respect *m* de l'indépendance — мустақилликни ҳурмат қилиш
- inviolabilité *f* territoriale — ҳудудий мустақиллик
- frontières *f pl* léguées par l'histoire — тарихий шаклланган чегаралар
- frontière de l'Etat — давлат чегараси
- protection *f* des frontières — чегарани кўриқлаш
- garde-frontière *m* — чегарачи
- corps *m* de gardes-frontières — чегара кўшини
- poteau *m* frontière — чегара белгиси
- frontière internationale — халқаро чегара

zone internationale — халқаро зона
marque f de nationalité — давлат белгиси
hymne *m* national — давлат гимни
armoiries f *pl* d'Etat — давлат герби
drapeau *m* national — давлат байроғи
droit m de protéger ses citoyens — ўз фуқораларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилмоқ
droit d'asile politique — сиёсий паноҳ олиш ҳуқуқи
droit de l'Etat à l'autodéfense — давлатни ҳимоя қилиш ҳуқуқи
droits légitimes des peuples — халқларнинг қонуний ҳуқуқлари
dépendance f économique — иқтисодий тобелик
lutte f de libération nationale — миллий озодлик ҳаракати
révolution f nationale — миллий революция
accéder à l'indépendance — мустақилликни қўлга киритмоқ
proclamation f de l'indépendance — мустақилликни эълон қилмоқ
pays *m pl* en voie de développement — тарақий этаётган мамлакатлар
désagrégation f du système colonial — колониал тузумнинг инқирози

Politique internationale. La paix et la guerre

– Халқаро сиёсат. Тинчлик ва уруш

l'ONU, l'Organisation des Nations Unies — БМИ, Бирлашган Миллатлар

Ташкилоти

Charte f de l'ONU — БМИ устави

éluder la Charte de l'ONU — БМИ уставига ҳилоф равишда ҳаракат қилмоқ

code *m* de droit international — халқаро ҳуқуқ кодекси

droits *m pl* des gens, droit international — халқаро ҳуқуқ

O. N. U. E. S. C, Organisation f des Nations Unies pour l'Education, la Science et la Culture — ЮНЕСКО, таълим, фан ва маданият масалалари бўйича

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти

commission f des affaires étrangères — ташқи ишлар бўйича комиссия

délégation f pourvue de pouvoirs — делегацияга берилган ҳуқуқ

faire partie de ... — тарикбга кирмоқ
composé(e) de... —... таркибада.
délégué *m* permanent — доимий вакил
envoyer un représentant — вакилни юбормоқ
nommer (désigner) des délégués — вакилларни тайинламоқ
échange *m* de délégations — делегациялар билан олмашиш
développement *m* des échanges — алоқаларнинг кенгайиши
conférence *f* au sommet — сомит мажлислари
au sommet — юқори даражада
au niveau des ministres — вазирлар даражасида
Hautes Parties Contractantes *f pl* — юқори даражадаги келишувчи томонлар
conférence de la table ronde — доира столи конференцияси
bombe *f* à hydrogène; bombe *H* — водород бомбаси
châtiment *m* des criminels de guerre — ҳарбий жиноятчини жазолаш
criminel *m* de guerre — ҳарбий жиноятчи
état *m* de paix — тинчлик ҳолати
état de guerre — уруш ҳолати
paix dans le monde entier — дунёда тинчлик
loi de protection de la paix — тинчликни ҳимоя қилиш тўғрисида қонун
défense de la paix — тинчликни ҳимоя қилиш

Théâtre. Généralités

théâtre *m* dramatique – драматик театр
théâtre lyrique - опера театри
théâtre d'amateurs - ҳаваскорларл театри
théâtre de l'opéra et du ballet - опера ва балет театри
théâtre de marionette (des poupées) – кўғирчоқлар театри
théâtre de drame lyrique - музикали комедия театри
théâtre des variétés - эстрада театри
théâtre d'enfants – болалар театри
théâtre du jeune spectateur – ёш тамошабинлар театри

théâtre national – миллий театр
théâtre public - халқ театри
théâtre de plein air - очик театр
théâtre clos - ёпик театр
chansons *f pl* folkloriques – халқ кўшиқлари
art *m* folklorique – халқ санъати
art théâtral – театр санъати
art vocal – вокал санъати
art dramatique – драматик санъат
cours *m* d'art dramatique - драматик курслар
cercles *m pl* d'amateurs – ҳаваскорлик тўғараклари
activités *f pl* artistiques d'amateurs – бадий ҳаваскорлик фаолияти
soirée *f* d'artistes amateurs – бадий ҳаваскорлик кечаси
mettre au courant du repertoire – репертуарга олиб чиқмоқ (пьесани,
спектаклни)
mettre en double – спектаклни иккинчи таркибга бермоқ(дублерларга)
répétition *f* générale - умумий такрорлаш
assister à la générale – умумий такрорлашда иштирок этмоқ
aller en tournée *f* – гастролга бормоқ
venir en tournée – гастролга келмоқ
être en tournée, faire des tournées - гастролировать
donner des représentations – спектакллар кўрсатмоқ
concert *m* de musique de chambre - камерный концерт
se produire dans un concert (à la radio, à la television) – концертда чиқмоқ
(радио, телевидение бўйича)
soirée *f* de gala – гала-спектакл; тантанали спектакль
spectacle *m* féerique – мавтункор мусиқа
tour *m* de chant – кўшик кечаси; кўшик ижодига бағишланган концерт

Salle

salle *f* de théâtre – тамоша зали (*театрда*)

salle de concert - концерт зали
salle bien garnie – яхши йиғин
salle est comble (bondée) - зал тўлган
faire salle comble – зални тўлғазмоқ
regorger de monde – тўлиб кетмоқ
plein comme une barrique (comme une huitre, comme un oeuf)– лиқ тўлаган
plein à craquer (à crever) – тикилиб кетган
comme des harengs en saque (en boîte) – бочкадаги сельд балиғидек
une épingle ne tomberait pas à terre – зич тўлган
faire la salle – контрамарка (томоша жайларига кириш учун билет ўрнида
пулсиз бериладиган қоғоз, талон) тарқатиб зални тўлдирмоқ
connaître les tourments de recettes – йиғинлардан ташвишланмоқ
fauteuil *m* d'orchestre – партердаги ўрин
places *f pl* avant – олдинги қаторлар
places arrière – орқа қаторлар
bas *m* (bout *m*) de la salle – томошо залининг орқа қаторлари
places réservées – олдиндан банд қилинган ўринлар
faire écouler la foule – бинони тозаламоқ

Scène

dispositif *m* scénique – сахнани жиҳозламоқ
trou *m* de souffleur - суфлер будкаси
les dessous du théâtre – сахна пастидаги ҳаракатланувчи айланма доиралари
en fond de toile – орқа планда
rideau *m* de fond - задник
changement *m* de décor – безакларнинг ўзгариши
frapper les trois coups – пардани кўтариш учун сигнал бермоқ (*француз театрида*)
le rideau se lève (s'ouvre) – парда кўтариляпти (очиляпти)
le rideau tombe (se fêrîne) - парда тушириляпти (ёпиляпти)
coup *m* monte – сахналаштирилган асар, томоша

coup de théâtre – қутилмаган оқибат
innovation f théâtrale – театр томонидан киритилган янгиликлар
sur les tréteaux *m pl* - на подмостках
porter à la scène – сахналаштирмақ, сахнага олиб чиқмоқ
mettre des effets – таъсир қилмоқ
appliquer une affiche (un écriteau) au mur – эълон осмоқ(ёпиштирмақ)
salir les murs – афишаларни ёпиштириб ташламоқ

**“École supérieure” концептини воқелантирувчи лексик
воситалар таржимасидан намуналар**

Académie des Sciences – Фанлар академияси
Université f nationale - Миллий университет
Université de l'Amitié des Peuples – Жаҳон тиллари университети
Institut *m* pédagogique – Педагогика университети
Académie des Arts - Санъат академияси
Institut polytechnique - Политехника институти
Institut (école f) de médecine – Тиббиёт институти
Institut des ingénieurs du bâtiment – Муҳандис – қурулиш институти
Institut des langues étrangères – Чет тиллар институти
Institut des relations internationales – Халқаро алоқалар институти
École technique supérieure – Олий техника мактаби
Académie f d'agriculture – Қишлоқ хўжалик академияси
Institut *m* (École) des Mines – Тоғ-кон институти
Institut d'aéronautique - Авиация институти
Institut des chemins de fer – Темирйўл транспорти муҳандислари институти
Institut du transport - Транспорт институти
Institut théâtral - Театр институти
Institut de perfectionnement des médecins – Врачлар малакасини ошириш институти

Institut de perfectionnement des instituteurs (des enseignants) – Ўқитувчилар
малакасини ошириш институти

Université populaire – Халқ университети

Centre de recherche scientifique – Илмий-тадқиқот маркази (*Парижда*)

École nationale d'Arts et Métiers — Техника коллежи (*Франция
шаҳарларида*)

École nationale d'Agriculture – Миллий қишлоқ хўжалиги институти (*Францияда*)

École spéciale interarmes – Махсус ҳарбий умумқўшинлар мактаби (*Францияда*)

École navale – ҳарбий денгиз коллежи

l'Institut des Sciences Politiques („Sciences-Po“) – Сиёсий фанлар Институти (*Францияда*)

École supérieure de Guerre terrestre (de Guerre aérienne, de Guerre navale) —
Ҳарбий (Ҳарбий қаво, Ҳарбий денгиз) академияси

École polytechnique — Политехника мактаби (Парижда махсус қўшин
турлари офицерлари учун)

École centrale des Arts et Manufactures – Парижда фуқоро муҳандислари
коллежи

La Sorbonne (avec les facultés des lettres, des sciences, de droit, de médecine)
— Сорбонна, Париж университети (адабиёт, аниқ фанлар, ҳуқуқшунослик,
тиббиёт факультетлари билан)

École normale supérieure — педагогика институти (*Францияда*)

Facultés

faculté f des lettres — филология факультети

faculté des sciences – табиий фанлар факультети

faculté de droit – ҳуқуқшунослик факультети

faculté de médecine et de pharmacie – тиббиёт факультети

cours *m pl* du soir - кечки бўлим

cours par correspondance - сиртки бўлим

Étudiants

entrer à l'université (à l'institut), s'inscrire aux cours – университетга (институтга) кирмок

être reçu (admis) à l'institut – институтга қабул қилинмок

verser un droit d'inscription – ўқиш учун пул тўламок

prendre une inscription – институтга (университетга) ариза бермок

carte f d'étudiant – талабалик билети

jeunesse f universitaire - талабалар

jeunesse estudiantine - талаба ёшлар

étudiant *m* de la faculté des lettres – филология факультети талабаси *étudiant*

en droit – ҳуқуқшунослик факультети талабаси

étudiant en médecine – тиббиёт институти талабаси

étudiant en sciences – физика-метаматика факультети талабаси

auditeur *m* libre – ОУТнинг эркин тингловчиси

en quelle année êtes-vous? – нечанчи курсдасиз?

en 4e année – тўртинчи курсда

faire sa deuxième (troisième, etc.) année - иккинчи (учинчи, ва ҳақозо) курсда бўлмок

passer en 5e année – 5-курсга ўтмок

un étudiant de 5e année – 5-курса талабаси

toucher la bourse, bénéficiaire d'une bourse – стипендия олмок

être subsidie par l'État – давлатдан стипендия олмок

être à la charge de qn – бировнинг таъминотида бўлмок

salle f de cours - аудитория

aller aux cours, suivre les cours – маърузаларга бормок

fréquenter les cours – дарсларга қатнашмок

écouter les conférences – маъруза тингламок

présence f aux cours – маърузаларга қатнашмок

une présence régulière – мунтазам дарсларга бориш

sécher les cours *jam* – дарсларни қолдирмок

faire le résumé – конспектлаштирмак
prendre des notes – маърузаларни ёзиб олмак
certifier une épreuve subie – зачет қўймоқ
agréer un memoire d'etudiant – курс ишига зачет қўймоқ
etre note – зачет олмак
carnet *m* de notes – зачет дафтарчаси
accorder un sursis – муҳлат бермак
travaux *m pl* pratiques – Амалий дарслар
travail de fin d'année – курс иши
travail de diplôme – диплом иши
soutenir un diplôme – диплом ишини ҳимоя қилмак
rapport *m* scientifique – илмий маъруза
le travail porte sur... – иш ... тўғрисидаги мавзуда ёзилган
cumuler le travail scientifique et les études – илмий ва ўқув ишни бирга олиб
бормак
stage *m* de perfectionnement – малака ошириш курслари
faire la période de stage – ишлаб чиқариш амалиётини ўтамак
étudier par correspondance – сиртдан ўқимак
en fin de stage – амалиёт охирида
finir l'université – университетни тугатмак
la promotion *f* de 1950 – 1950 йилги битирганлар
appartenir à la promotion de... - ...ги битирувчиларга тегишли бўлмак
quitter son institut – институтдан кетмак
cité *f* universitaire – университет шаҳарчаси
statut *m* de l'université университет устави
maison *f* communautaire d'étudiants – талабалар турар жайи

Professeurs

faire un (son) cours – маъруза ўқимак
boursier *m* de thèse (de recherche), candidat *m* à l'agrégation - аспирант
stage *m* de boursier (de thèse, de recherche) -аспирантура

chercheur *m* scientifique – илмий ҳодим
consultant *m* scientifique – илмий раҳбар
collaborates *m* scientifique – илмий ҳодим
recherche *f* indépendante – мустақил тадқиқот
poursuivre la recherche auprès des chaires – кафедраларда тадқиқотларни
давом эттирмак
en qualité d'aspirant – аспирант сифатида
soutenir sa thèse de candidat es sciences – фан номзоди илмий даражаси олиш
учун диссертация ҳимоя қилмак
institut *m* de recherche – илмий-тадқиқот институти
travail *m* scientifique – илмий иш
la thèse a pour thème... – диссертация мавзуси ...
membre *m* correspondant - член-корреспондент
membre de l'Institut - академик
Institut de France - Академия (*Францияда*)
professeur *m* agrégé (certifié) - агреже (*Францияда фан номзодига тўғри
келади*)
doyen *m* de faculté - декан
docteur *m* es sciences techniques – техника фанлари доктори
docteur es lettres – филология фанлари доктори
docteur en droit – ҳуқуқшунослик фанлари доктори
docteur en médecine – тиббиёт доктори
collation *f* des grades – унвонлар бериш
attribuer un prix – мукофот бериш
service *m* du personnel – кадрлар бўлими
répartition *f* des postes – ишга тақсимлаш (*ОТМ, аспирантурани
тамомлашда*)